

J

E Z I K

in

lovstvo

VSEBINA

- Uvodnik** **295** Tomaž Sajovic
Spoštovane bralke, spoštovani bralci!
- Razprave in članki**
- 297** Marko Jesenšek
Stične točke pri oblikovanju slovaškega in prekmurskega knjižnega jezika
- 305** Nataša Jakop
Funkcijska delitev členkov: značilnosti naklonskih členkov
- 317** Miran Hladnik
France Kidrič danes
- 325** Matevž Kos
Šorli, Albrecht, Nietzsche
- 335** Nina Šoba
Kako brati Flisarjeve zadnje tri romane?
- Ocene in poročila**
- 345** Nataša Logar
Celovito o besedi in misli
- 347** Irena Novak - Popov, Katerina Veljanovska
Slovensko-makedonska konferenca v Ljubljani

Jezik in slovstvo

Letnik XLVI, številka 7-8
Ljubljana, junij 2000/01

ISSN 0021-6933

<http://www.ff.uni-lj.si/jis>

Časopis izhaja mesečno od oktobra do junija (8 števil)

Izdaja: Zveza društev, Slavistično društvo Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
Uredniški odbor: Tomaž Sajovic (glavni in odgovorni urednik), Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovstvena zgodovina), Erika Kržišnik, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Samo Bertonec

Oprema naslovnice: Samo Lapajne

Računalniška priprava: BBert grafika, Resljeva 4, Ljubljana

Tisk: Littera picta d.o.o., Rožna dolina c. IV/32-34, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naročila sprejema uredništvo JiS. Letna naročnina je 5500 SIT, cena posamezne številke 720 SIT, cena dvojne številke 1330 SIT. Za člane Zveze slavističnih društev Slovenije je letna naročnina 3900 SIT. Za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 2000 SIT. Letna naročnina za evropske države je 60 DEM, za neevropske države pa 70 DEM.

Naklada 2000 izvodov.

Revijo gmotno podpirajo Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Revija je vključena v mednarodni podatkovni zbirki *MLA - Modern Language Association of America, New York*, in *New Contents Slavistics, Inhaltsverzeichnisse Slavistischer Zeitschriften - ISZ, Verlag Otto Sagner, München*.

Revija je uvrščena med izdelke, od katerih se plačuje 8-odstotni davek na dodano vrednost.

Spoštovane bralke, spoštovani bralci

Pred vami je zadnja, dvojna številka 46. letnika *Jezika in slovstva*, ki bo s svojo tematsko bogato in neobičajno veliko izbiro predvsem razprav in člankov — tako vsaj upa in si želi uredništvo revije — popestrila počitniške dneve naših zvestih bralk in bralcev.

Številko začenja zanimiva jezikoslovna razprava z naslovom *Stične točke pri oblikovanju slovaškega in prekmurskega knjižnega jezika*. V njem Marko Jesenšek odstira marsikomu slabo poznana dejstva pri oblikovanju slovaškega in prekmurskega knjižnega jezika v skupni ogrski državi v 18. stoletju, za katera je bilo značilno, da sta normativno podobo dobivala na podoben način. Njuna kasnejša usoda pa je bila precej drugačna — slovaščina je postala samostojen knjižni jezik slovaškega naroda, prekmurski knjižni jezik pa se je sredi 19. stoletja združil z osrednjeslovenskim v enotni slovenski knjižni jezik. Drugi jezikoslovni članek *Funkcijska delitev členkov: značilnosti naklonskih členkov* je napisala Nataša Jakop. V njem na podlagi teoretičnega izhodišča, da je osnovno merilo za delitev členkov njihova vloga v stavku, povedi oziroma besedilu, deli členke v tri funkcijske skupine: navezovalne, naklonske (skladenjskonaklonske in naklonske v ožjem pomenu besede) in poudarne. Podrobneje so predstavljeni predvsem naklonski členki.

Literarnovedno skupino člankov uvaja prispevek Mirana Hladnika *France Kidrič danes*, ki je bil tako kot prispevek Gregorja Kocijana *Kidričevo prešernoslovje po prvem delu monografije o Prešernu (1939–1950)*. Ob 120-letnici rojstva dr. Franceta Kidriča — objavljen je bil v 5. številki *Jezika in slovstva* — predstavljen na simpoziju o dr. Francetu Kidriču v Rogaški Slatini oktobra lani. Glavno vprašanje, ki si ga avtor zastavlja v članku, je, kakšen pomen ima France Kidrič v slovenski literarni vedi danes. V uvodniku morda velja posebej poudariti avtorjevo stališče, da *se z menjavo literarnovednih paradigem zna zgoditi, da bo zaradi bogastva podatkov, ki jih je Kidrič nakopičil, njegovo ime še nekaj časa živo v strokovni zavesti*. V drugem članku Matevž Kos razmišlja o vplivu Nietzscheja v besednem ustvarjanju Iva Šorlija in Frana Albrehta, ki se je tudi sicer pojavljal med sopotniki, učenci in nadaljevalci slovenske moderne. Zlasti ob recepciji Nietzscheja pri Franu Albrehtu je treba navesti Kosovo spoznanje, da *je bil položaj, ki je nastal v letih po prvi svetovni vojni, tudi na Slovenskem takšen, da »prvotnega«, »spontanega«, morda celo »naivnega« sprejemanja Nietzschejeve misli ni več dopuščal. Nista pa bila več mogoča niti brutalna zavrnitev in apriorno nerazumevanje*. Zadnji članek z naslovom *Kako brati Flisarjeve zadnje tri romane?*, ki ga je napisala Nina Šoba, je namenjen analizi Flisarjevih treh romanov *Čarovnikov vajenec*, *Noro življenje* in *Potovanje predaleč*, katerih glavna tema je tema poti — poti kot potovanja —, ki je v bistvu prispodoba življenja, in posledično tema iskanja, ki poganja neustavljivo hrepenenje po biti cel, biti v ravnovesju med duhom in materijo.

Številko in letnik zaključujeta dva prispevka v rubriki *Ocene in poročila*. V prvem Nataša Logar predstavlja novo knjigo Ade Vidovič Muha *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*, ki je izšla pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani, v drugem pa Irena Novak - Popov in Katerina Veljanovska poročata o dvodnevnem znanstvenem srečanju makedonskih in slovenskih jezikoslovcev, ki je potekalo konec oktobra leta 2000 na Oddelku za

slovenske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani: krovna tema srečanja je bila *Slovenski in makedonski jezik ter literatura v sodobnih družbenih okoliščinah*.

Uredništvo se ob koncu letošnjega letnika revije iskreno zahvaljuje bralkam in bralcem, da so zvesto prebirali objavljene prispevke in v njih morda našli tudi marsikakšno pomembno in koristno spoznanje, ter jim želi prijetne in sproščujoče počitnice.

Tomaž Sajovic
Glavni urednik

Navodila avtorjem

Prispevki za Jezik in slovstvo so napisani v slovenščini, izjemoma v tujem jeziku. Članki ne smejo presegati avtorske pole (16 strani), prispevki za rubriko Metodične izkušnje naj ne bodo daljši od 8 strani, poročila in ocene so dolga največ 4 strani. Članki morajo biti opremljeni s povzetkom do 1 strani in sinopsim (2–3 stavki). Avtor odda svoj prispevek kot disketni zapis (3,5") ter mu priloži dva natisnjena izpisa na naslov **Uredništvo Jezika in slovstva, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana**. Besedilu je treba priložiti številko avtorjevega žiroračuna, ime in naslov banke, podatke o stalnem bivališču, EMŠO, davčno številko, telefon ter po možnosti elektronski naslov.

Tehnični napotki. Besedila naj bodo napisana v programu Word for Windows, v pisavi Times New Roman CE, velikost 12 z eno in pol medvrstičnim razmikom in levo poravnavo ter s 2,5 cm robovi na formatu A4. Naslov članka in poglavij naj bodo napisani krepko in v velikosti pisave 14. Korektore svojega prispevka avtor opravi v tednu dni. Pri tem se drži Slovenskega pravopisa 1994. Daljši navedki so ločeni od drugega besedila. Izpusti so v navedku označeni v poševnem oklepaju. Številka opombe stoji strično za ločili. Literatura se navaja na kratek način v oklepaju v tekočem besedilu in v opombah, v daljši obliki pa v seznamu literature na koncu prispevka. Med besedilom se sklicujemo na dela takole: (Bahtin, 1982: 123), v seznamu pa navedek razvežemo: Bahtin, Mihail (1982). Teorija romana. Ljubljana: Cankarjeva založba. V opombah so bibliografske enote navedene takole: Bahtin, Mihail (1982). Teorija romana. Ljubljana: Cankarjeva založba, 13. Na koncu vsakega navedka je pika. Naslovi samostojnih izdaj so v pokončnem tisku.

Revija Jezik in slovstvo je dostopna tudi na internetu: <http://www.ff.uni-lj.si/jis>.

Uredništvo

Marko Jesenšek

UDK 811.162.4(091):811.163.6'282(497.4-18)(091)

Pedagoška fakulteta v Mariboru

Stične točke pri oblikovanju slovaškega in prekmurskega knjižnega jezika

0 Uvod

Slovaki in prekmurski Slovenci so bili po razpadu Velikomoravske države in Kocljeve kneževine v 10. stoletju pritegnjeni v Ogrsko kraljestvo, ki se je razvijalo pod vplivom zahodne fevdalne kulture in je v svojih mejah predpisovalo latinščino kot cerkveni, kulturni in administrativni jezik. Kraljestvo je bilo večjezično, latinščina pa se je kot uradni jezik zadržala vse do sredine 19. stoletja (Mistrík, 1984: 12). Slovaki in prekmurski Slovenci v narodnostno mešani državi vse do 18. stoletja niso mogli razviti svojega knjižnega jezika, saj so slovansko misijonsko delo Cirila in Metoda pregnali iz teh krajev že pred prihodom Madžarov, bogato knjižnojezikovno delo v stari cerkveni slovanščini pa se je moralo umakniti latinski, kasneje tudi nemški in madžarski knjigi. Zgodovinsko-geografske in kulturno-politične razmere so tako prekinile obetaven narodnostni in jezikovni razvoj, ki se je Slovakom ponujal z Velikomoravsko državo, panonskim Slovencem pa s Kocljevo kneževino. Slovaki in prekmurski Slovenci so se tako znašli v skupnem večnacionalnem ogrskem prostoru. Madžarska nadoblast je vse do razsvetljenstva onemogočala razvoj nacionalnih interesov znotraj svojih meja, s tem pa tudi normiranje obeh slovanskih jezikov, tako da sta se slovaščina in prekmurska slovenščina uporabljali predvsem kot sporazumevalna domača jezika med preprostimi ljudmi, medtem ko sta bila ob latinščini in madžarščini t. i. nadomestna (knjižna) jezika češčina (v slovaškem jezikovnem prostoru) in kajkavščina (v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru). Slovaški in prekmurski jezik sta se kot knjižni normi v panonskem jezikovnem prostoru začela uveljavljati šele v 18. stoletju.

Slovaki in prekmurski Slovenci so bili skoraj celo tisočletje pritegnjeni v skupno državo (prve so v njej imenovali tudi Ugroslováki, druge pa ogrski Slovenci), ki pa ni bila naklonjena njihovim nacionalnim interesom. Šolstvo je bilo sicer v rokah cerkve, vendar so domači duhovniki (katoliški ali protestantski) lahko skrbeli le za skromen začetni pouk v domačem jeziku (Novak, 1976: 9), nadaljnje šolanje pa je potekalo v latinskem, nemškem ali madžarskem jeziku. Prekmurski Slovenci so se na visokošolski študij, ki so ga redki posamezniki v 17. in 18. stoletju praviloma nadaljevali v Nemčiji, organizirano pripravljali »doma« na Ogrskem, in sicer v Šopronu in Bratislavi (Čaplovič, 1974: 78), in prav bratislavski licej je prekmurske protestante seznanjal s slovaškim (cerkvenim) slovstvom in prizadevanji za oblikovanje slovaškega knjižnega jezika.

1 Slovaško-slovenski stiki na bratislavskem liceju

1.1 Bratislava je bila v 18. stoletju največje in najpomembnejše mesto na Ogrskem, njen protestantski licej, ki ga je od leta 1714 vodil rektor Matej Bel, pa je postal znamenita šola,

organizirana po najmodernejših načelih pietistične pedagogike. Za prekmurske Slovence je bil študij na liceju še toliko bolj zanimiv, ker se je v bratislavski evangeličanski cerkvi pridigalo ob drugih tujih jezikih tudi v slovenščini (Čaplovič, 1974: 84).

1.2 Najznamenitejši prekmurski študent v Bratislavi je bil Štefan Küzmič,¹ prvi slovenski prevajalec svetega pisma iz originala (Nouvi Zakon, 1771), ki je s tem prevodom postavil tudi normo in predpis za prekmurski knjižni jezik. Slovaško-prekmurski jezikovni in književni stiki so postali obojestranski: (1) Štefan Küzmič se je v Bratislavi seznanil s slovaškim jezikom, in sicer s slovakizirano češčino, tj. bogoslužnim jezikom slovaških protestantov, ki so nadaljevali jezikovno tradicijo češke Kralice bibrije iz 15. stoletja. Tak pisni jezik je bil v prvi polovici 18. stoletja popularen predvsem v krogu Mateja Bela in Daniela Krmana.² Leta 1746 je Pavl Doležal nirmiral t. i. biblijščino v slovaško-češki slovnici,³ ki jo je najverjetneje poznal⁴ tudi znameniti prekmurski protestant, saj je ravno takrat študiral v Bratislavi,⁵ kjer si je pridobil tudi trdno znanje o slovenskih in drugih slovanskih protestantskih piscih;⁶ (2) Slovaki so prav tako dobro poznali delo Štefana Küzmiča, saj so vodilni bratislavski protestanti (omeniti je potrebno tudi bratislavskega pastorja /po rodu Nemca/ Samuela Wilhelma Serpiliusa⁷ in plemiča J. Jesenaka) moralno in finančno podpirali izdajo njegovih knjig (Šebjanič, 1974: 47), Jur Ribay pa je Dobrovskega že leta 1787 opozoril na jezik prekmurskih Slovencev in mu priskrbel Vöre krsztanzske kratki nauk, leto kasneje pa še Nouvi Zakon (Novak, 1976: 20); Dobrovsky je obe Küzmičevi knjigi predstavil leta 1814 v zborniku Slovanka (Kidrič, 1931: 154). Slovaški meceni so podpirali tudi Küzmičevega

¹ Štefan Küzmič se je do leta 1733 šolal pri Sv. Benediktu in v Radgoni, kjer se je izpopolnjeval v materinščini in nemščini, verjetno tudi že v madžarščini, latinščino in madžarščino je izpopolnjeval v Sopronu in Gyru, v slovaškem okolju pa je nadaljeval študij na bratislavskem liceju (prim. Šebjanič, 1974: 40).

² Leta 1722 (Halle) sta Matej Bel in Daniel Krman izdala prevod biblije, in sicer sta na novo jezikovno priredila prevod Kralice bibrije; Štefan Küzmič je ta prevod spoznal v Bratislavi in verjetno se mu ob njem porodila vprašanja, ki so bila povezana s težavami pri normiranju knjižne slovaščine in prekmurščine.

³ Pavl Doležal, *Grammatica Slavico-bohemica*. Bratislava 1746.

⁴ O tem nas prepriča primerjava latinskega uvoda v Doležalovi slovnici, ki ga je napisal Matej Bel, s Predgovorom v Küzmičevem *Nouvem Zakonu* — prekmurski protestant je Belov pietistični odnos do slovaščine (slovaščino je postavil kot enakovredno drugim starejšim potrjenim knjižnim jezikom, pri tem pa je hvali njene posebnosti) prosvetlensko dopolnil in priredil slovenskim narodnostnim razmeram (najprej je predstavil slovanske dežele in njihove jezike, nato pa je narodnostno povezal Kranjce, spodnje Štajerce in vogsrke Slovence), ko je »jasnovidno očrtal razvojno pot svojih rojakov v smeri osveščenosti in privrženosti materini besedi, katere pretehtano uveljavljanje je v onem času pomnilo vizijo nacionalne obstojnosti in napredka.« (Šebjanič, 1974: 44).

⁵ Prim. vpis Štefana Küzmiča (S. Sartoris) v matično knjigo evangeličanskega liceja v Bratislavi leta 1745. Vilko Novak (1976: 47) navaja, da je bil tam že leta 1744 («Šolal se je . . . / od leta 1744 v Požunu — Bratislavi na liceju, kjer se ni učil le predpisanih predmetov, marveč se je seznanil tudi s slovaškim jezikom in njegovim cerkvenim slovstvom.»). Tudi Franc Šebjanič (1974: 40) domneva, da se je Štefan Küzmič v Bratislavi naučil slovaškega jezika: »Glede na to, da so se v tem času tako imenovani alumnisti /dijaki — oskrbovanci/ že organizirano udeleževali zborovskega slovaškega cerkvenega petja in imeli na razpolago verskovzgojno literaturo, se je prav gotovo tudi Küzmič v določeni meri izobrazil v tem sorodnem jeziku, ki je poleg madžarščine tudi sicer pridobival na veljavi.«

⁶ Franc Šebjanič sklepa (1974: 44), »da je Küzmič pretežen del omenjenih knjižnih natisov poznal brzkone še iz svojega bratislavskega obdobja.« Predgovor in Küzmičevem *Nouvem Zakonu* je za razmišljanje o slovaškem in slovenskem jeziku zanimiv predvsem zaradi dveh podrobnosti: (1) Dalmatinov osrednjeloslovenski knjižni jezik 16. stoletja je označen za štajerskega (natis Bibrije so podprli tudi deželni stanovi Štajerske, knjiga pa se je med Slovenci na desni strani Mure uporabljala pri cerkvenih opravilih vse do novega Japljevega prevoda leta 1784 in nastopa Petra Dajnka ter poskusa, da se med Dravo in Muro normira samostojen tip knjižnega jezika, t. i. vzhodnoštajerski knjižni jezik — o tem prim. razprave v Dajnkovem zborniku, Maribor 1998, in Murkovem zborniku, Maribor 1999); (2) zapisane pa so tudi misli, ki so zelo verjetno prevzete iz slovaških tiskov (npr. pisec predgovora slavi jezikovno bogastvo svoje materinščine in njeno pravilnost in čistost /podobno kot Daniel Sinapius Horčička leta 1678 v latinsko pisanim uvodu k delu *Nový trh latinsko-slovenský*/, ali pa naroča ogrskim Slovincem, naj ljubijo in spoštujejo svoj jezik in razširjajo znanje o njem /podobno je Vavrinec Benedikt z Nedožier leta 1603 nagovarjal Slovake v prvi sistematični češki slovnici *Grammaticae bohemicae*/).

⁷ Serpilus je Küzmiča spodbujal pri pisanju knjig v prekmurskem knjižnem jeziku, in sicer po znani protestantski zahtevi, da je potrebno krščanske nauke širiti in ljudem razumljivem jeziku — tak jezikovni program je bil med Slovenci uresničen že v 16. stoletju, ko so Primož Trubar, Sebastijan Krelj in Jurij Dalmatin normirali osrednjeloslovenski knjižni jezik, med prekmurskimi protestanti pa se je to na enak način ponovilo v 18. stoletju. Serpilus je Küzmiča zavezal, da mora služiti prekmurskemu slovenskemu narodu tako, da mu v njihovem jeziku širi krščansko vero, in sicer mora svoje ljudstvo najprej naučiti brati (Abecednik), nato jim predstaviti glavne nauke vere (Mali katekizem) in jim končno ponuditi prevod svetega pisma v prekmurskem knjižnem jeziku (Nouvi Zakon).

naslednika v Šurdu, evangeličana Mihala Bakoša, ki se je od leta 1762 do leta 1768 prav tako šolal na bratislavskem liceju — finančno so pomagali pri izdaji prve prekmurske protestantske pesmarice (Nouvi Gráduvál) ter ponatisih Szlovenszkega abecedaria in Malega katechismusa, ki jih je verjetno pripravil M. Bakoš.

1.3 Bratislavski evangeličanski krog je v 18. stoletju opravil pomembno vlogo med prekmurskimi Slovenci, saj je zaradi cerkvenih interesov spodbujal tiskanje protestantskih knjig v prekmurskem knjižnem jeziku, s tem pa je omogočil razvoj prekmurske književnosti in jezika, ki se je nato potrdil v vseh funkcijskih zvrsteh. Stiki med Slovaki in Prekmurci so se začeli najprej na bratislavskem liceju, ko sta se tam šolala Štefan Küzmič in Mihál Bakoš,⁸ v 18. stoletju jih je na njem utrjeval David Novak, ki je leta 1774 tam napisal in prebral prvo posvetno pesem v prekmurskem jeziku,⁹ sredi 19. stoletja pa so se na njem šolali tudi šturovci.

2 Vprašanje knjižne norme in narečja

Slovaški in prekmurski knjižni jezik sta se normirala sorazmerno pozno (18. in prva polovica 19. stoletja) — za oba je bilo značilno, da sta se v okviru večjezikovne ogrske države morala omejiti od sorodnih knjižnih jezikov, hkrati pa poiskati take jezikovne rešitve, ki se niso premočno oddaljevale od podobe živega govora, razdeljenega na številna narečja.

2.1 Slovaščina in prekmurščina sta bili vse do 18. stoletja močno odvisni od sorodnih jezikov, tj. češčine in kajkavščine, ki sta jima zasilno nadomeščali še neprevedena nabožna besedila in jezik cerkvenih obredov.

2.1.1 Prekmurski Slovenci, jezikovno izhajajoči iz panonske narečne baze in jezikovne tradicije Cirila in Metoda, niso mogli sprejeti osrednjeslovenske knjižne norme, ki je gradila na alpski narečni bazi in se je zaradi hitrih narečnih sprememb že v trinajstem stoletju močno oddaljila od arhaičneje vzhodnoslovenske (tj. prekmurske) knjižne norme.¹⁰ Ker svojih tiskov pred 18. stoletjem še niso imeli, so za cerkvene potrebe sprejeli kajkavske lekcionarje¹¹ — razlogov za to je bilo več, in sicer (1) je bila knjižna kajkavščina, izhajajoča iz panonskega jezikovnega prostora, prekmurščini bližja kot osrednja slovenščina, (2) prekmurski Slovenci so bili od 11. stoletja politično ločeni od matičnega naroda in skupaj s kajkavci pritegnjeni v ogrski prostor in (3) duhovniki, ki so pridigali v prekmurskih cerkvah, so bili praviloma šolani v dveh kajkavskih centrih, tj. Varaždinu in Zagrebu, zato so v cerkvi govorili knjižno kajkavščino.¹² Kajkavščino so zavestno sprejeli kot nadomestilo za svoj knjižni jezik, dokler niso v 18. stoletju normirali prekmurskega

⁸ Na pomembno vlogo bratislavskega liceja pri slovensko-slovaških stikih opozarja Franc Šebjanič: »Na oblikovanje Küzmičeve in Bakoševe osebnosti — četudi je med njuni šolanjem v Požunu skoraj dvajsetletni presledek — so prav gotovo vplivali naslednji dejavniki: visoka didaktična raven pouka, materialna pomoč požunskih dobrodelnikov in stik s slovaškim ethnicumom, ki je bil po jeziku zelo blizu njunj materini govoric.« Prim. njegovo razpravo Protestantsko gibanje panonskih Slovencev od 16. do konca 18. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje, 162.

⁹ Novak, Vilko (1970). Slovenska pesem iz leta 1774. Slavistična revija (18), 129–140. Gre za pesem prekmurskega tretješolca na bratislavskem liceju, ki je nastala ob branju latinskih klasikov in je bila prebrana na javnem šolskem nastopu. Novak opozarja, da je med licejskimi rokopisi ob Novakovi pesmi ohranjena tudi snovno, motivno in tematsko podobna slovaška pesem, ki jo je napisal Jan Podhradsky; sošolca sta pri zlaganju pesmi sodelovala, kar kaže na zanimive in še premalo raziskane slovaško-prekmurske jezikovne povezave v 18. stoletju. Kot zanimivost dodajam, da je prekmurska pesem imenovana Versus Vandalici, slovaška pa Versus Slavic, kar kaže tudi na takratno poimenovanje obeh jezikov.

¹⁰ Orožen, Martina (1996). Molitveni obrazci starejših obdobj v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku. Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 80–102.

¹¹ Novak, Vilko (1978). Značaj in pomen prekmurskega slovstva. Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715–1919. Ljubljana, 102–109.

Novak, Vilko (1979). Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja. Slavistična revija (27), 95–103.

¹² Orožen, Martina (1996). Vprašanje prekmurskega knjižnega jezika ob osrednjeslovenskem in kajkavskem hrvaškem. Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 373–381.

knjižnega jezika, najprej v cerkvenih besedilih, nato pa so ga v 19. stoletju razširili tudi v posvetnih.¹³

2.1.2 Tudi Slovaki so pred oblikovanjem svojega knjižnega jezika uporabljali za cerkvene potrebe nadomestni knjižni jezik, tj. češčino, vendar pa si je niso samo »izposodili« tako kot Prekmurci kajkavščino, ampak so jo posamezni pisci (osebna korespondenca, uradovalna slovaščina) tudi slovakizirali in jo tako počasi preoblikovali v t. i. kulturno slovaščino.¹⁴

2.2 Sinhrono gledano so bile narečne razmere na Slovaškem in v Prekmurju podobne, saj so se do 18. stoletja že oblikovale narečne posebnosti, ki so razdelile oba jezikovna prostora na tri dele: slovaškega na vzhodno-, osrednje- in zahodnoslovaški, prekmurskega pa na dolinski, ravenski in goriški del; znotraj tako razdeljenih skupin je na obeh straneh prihajalo še do dodatnih delitev na manjša narečja in posamezne govore. Ozadje navidezno podobne slovaške in prekmurske narečne delitve pa opozarja na razlike, ki izhajajo iz dejstva, da je slovaška narečna trojnost posledica naselitvenih procesov (Stanislav, 1967: 40), medtem ko za prekmursko to ne velja.

Narečna razcepljenost je seveda oteževala poenotenje jezika in normiranje knjižne slovaščine oziroma prekmurščine, od piscev pa je zahtevala pretehtane odločitve in iskanje takih norm, ki bosta zadovoljila uporabnike knjižnih jezikov iz vseh delov Slovaške in Prekmurja.

2.2.1 Na Slovaškem so katoliški pisci v 17. stoletju začeli v t. i. kulturni jezik vnašati jezikovne prvne zahodnoslovaških narečij, in sicer najprej jezuiti v Trnavi (Stanislav, 1967: 49. Pauliny, 1983: 118.), nato pa je Anton Bernolk konec 18. stoletja tako prakso poskušal normirati kot knjižno.

Protestantski pisci so do konca 18. stoletja ostali zadržani do zahodnoslovaških jezikovnih elementov, nato pa je Ludevít Štúr, ki se je šolal na bratislavskem liceju, v 19. stoletju normiral slovaški knjižni jezik (Jóna, 1985: 87) na osnovah osredneslovaških jezikovnih elementov.¹⁵

2.2.2 V panonskem prekmurskem jezikovnem prostoru so protestantski in katoliški pisci 18. in prve polovice 19. stoletja izhajali iz ravenskega in goriškega narečnega prostora, ki sta vplivala predvsem na glasoslovno-oblikoslovno podobo prekmurskih tiskov. Posamezni pisci so prihajali z različnih koncev Prekmurja, zajemali pa so tudi še iz drugih narečij in jezikov, tako da se je v 18. stoletju oblikovala posebna knjižna prekmurščina, ki zaradi tega ni bila enotna (Novak, 1976: 12) in je tako primerljiva s prav tako neenotnim kulturnim jezikom pri Slovakah.

V 20. stoletju, ko je prekmurski jezik že prešel iz knjižnih v narečne okvire, so se v njem pojavili tudi močni dolinski elementi, zlasti pri katoliških piscih in v publicistiki,¹⁶ kar je prav tako primerljivo z razmerami na Slovaškem, kjer je šlo za vdor zahodno- in osredneslovaških narečnih prvin v sestav knjižnega jezika. Taka dvojnost je prisotna tudi v razvoju osredneslovenskega knjižnega jezika, v katerem so se od 16. do sredine 19. stoletja izmenično pojavljali močnejši dolenski ali gorenjski jezikovni vplivi.

¹³ Orožen, Martina (1996). Prekmurski knjižni jezik. Poglavlja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 356–372.

¹⁴ Eugen Pauliny zavrača trdovratno ponavljanje, da so Slovaki vse do 18. stoletja imeli češčino za svoj knjižni jezik. V odnosu med obema jezikoma je ves čas šlo za medsebojno dopolnjevanje in spreminjanje češčine s posameznimi slovaškimi elementi (»V skutočnosti je pravda, že Slováci v tomto čase /16.-18. st./ češtinu ako spisovný jazyk jednak používali, jednak im bola vzorom a zásobárnou vyjadrovania pre také spôsoby jazykových prejavov, ústnych i písomných, ktoré boli relatívne ustálené a ktoré nijako už nemožno pokladať za české.« Pauliny, Eugen (1983). Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava, 104.

¹⁵ Pri tem je potrebno upoštevati še jezikovne poglede celotne Štrove generacije (npr. Jozefa Miloslava Hurbana, Michala Miloslava Hožda) in njihovih predhodnikov (npr. Juraja Palkoviča, Jána Kollára, Josefa Jungmanna in Pavla Jozefa Šafárika).

¹⁶ Najlepše lahko vdor dolinskih elementov spremljamo v analizi prekmurskega publicističnega jezika. Prim. Jesenšek, Marko (2000). Oblikovanje publicističnega jezika v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru. V: Zbornik slavističnega društva Slovenije, Kongres slovenskih slavistov. Ljubljana 2000, 167–175.

Jesenšek, Marko (1998). Jezik v Kleklovih Novinah. Referat na Mednarodnih slavističnih dnevih v Szombathelyu.

3 Normiranje knjižne slovaščine in prekmurščine

Norma in predpis obeh knjižnih jezikov sta se oblikovala v 18. stoletju v okviru ogrske države, tako da se je slovaščina dokončno ločila od češčine, prekmurščina pa od kajkavščine in osrednje slovenščine. Oba knjižna jezika sta se oblikovala kot nadnarečni tvorbi.

3.1 Slovaščina se je kot knjižni jezik potrdila v dveh korakih: (1) v 18. stoletju je Bernolak ob upoštevanju katoliške jezikovne tradicije 17. in 18. stoletja normiral knjižni jezik tako, da je »jezuitsko slovaščino«/biblijščino/ nadgradil z elementi zahodne slovaščine; interdialekt je ustvaril tako, da je na osnovi knjižne češčine oblikoval kulturno zahodno slovaščino (Habovštiak, 1956: 218), tj. nadnarečno tvorbo zahodnoslovaških narečij in kulturnega jezika (Jóna, 1985: 18–19), (2) Štúr pa je v 19. stoletju od Bernolaka prevzel idejo samostojnega slovaškega knjižnega jezika, in sicer je bernolakovščino izkoristil kot most med češčino in osrednjo slovaščino, nato pa je enotni slovaški knjižni jezik normiral kot nadnarečno tvorbo kulturne osrednje slovaščine in osredneslovaškega narečja (Jóna, 1985: 24).

3.2 Prekmurski knjižni jezik je prav tako imel dve razvojni stopnji: (1) normiral ga je Štefan Küzmič v znamenitem prevodu *Nouvega Zakona* leta 1771, in sicer tako, da se je zavestno odločil za nadnarečno tvorbo ravenskih in goriških glasoslovnih, oblikoslovnih in skladenjskih posebnosti. Pri tem se je zgledoval po osredneslovenskih protestantih (P. Trubar, S. Krelj, J. Dalmatin, A. Bohorič), ki so v 16. stoletju normirali osredneslovenski knjižni jezik kot nadnarečno tvorbo gorenjščine, dolenjščine in ljubljanskega govora, hkrati pa je ravnal enako kot pri Slovakah Bernolak in Štúr, ki sta se pri normiranju slovaškega knjižnega jezika prav tako odločila za interdialekt; (2) druga stopnja v razvoju prekmurskega knjižnega jezika pa se je razlikovala od jezikovnih razmer na Slovaškem, kjer so šturovci oblikovali knjižno slovaščino kot jezik enega izmed slovanskih narodov. V Prekmurju je razvoj potekal drugače (Prekmurci se nikoli niso izpostavljali kot samostojen slovanski narod), saj prva polovica 19. stoletja v zgodovini slovenskega knjižnega jezika pomeni obdobje medsebojnega približevanja osrednje- in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika, ki se je zaključilo sredi stoletja s poenotenjem slovenskega knjižnega jezika in prehodom prekmurskega jezika v narečne okvire.

Po letu 1800 so se v osredju začeli zanimati za prekmurski knjižni jezik, ki sta ga svojim rojakom priporočala najprej Jernej Kopitar in Matija Čop, in sicer sta jezik Küzmičevega prevoda nove zaveze postavljala pred katoliški Japljev prevod in ga priporočala osredneslovenskim piscem kot zgled čiste arhaične slovenščine. Ko je Matevž Ravnikar prevajal *Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi* (1815–17), je kot prvi Slovenec prenesel neko oblikoslovno-skladenjsko kategorijo iz sestava ene slovenske knjižne norme v drugo, in sicer se je navdušil nad deležniško-deležijskim izražanjem v *Novem Zakonu* — oblike na -č in -ši je prenesel v osredneslovenski jezikovni prostor, od koder so po Brižinskih spomenikih praktično izginile (predvsem oblike na -ši),¹⁷ in tako napovedal soočenje dveh različnih slovenskih knjižnih norm, s tem pa je posredno omogočil tudi kasnejše poenotenje slovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja. Takrat so se podobnosti pri oblikovanju slovaške in prekmurske knjižne norme zaključile — slovaščina se je dokončno potrdila kot knjižni jezik slovaškega naroda, prekmurščina pa je zaradi sociolingvističnih razlogov začela prehajati v narečne okvire in se na knjižni ravni nadomeščati z enotnim slovenskim knjižnim jezikom.

4 Zaključek

Zaradi poenotenja knjižnega jezika na Slovenskem sredi 19. stoletja je kljub številnim podobnostim pri oblikovanju slovaške in slovenske prekmurske knjižne norme med njima nastala velika razlika: slovaščina se je ohranila kot samostojen knjižni jezik enega izmed slovanskih

¹⁷ Jesenšek, Marko (1999). Deležniki in deležja na -č in -ši. *Zora* 5. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

narodov, prekmurski knjižni jezik pa se je sredi 19. stoletja združil z osrednjeslovenskim v t. i. novoslovenščino, tj. v enoten knjižni jezik vseh Slovencev — Prekmurce je namreč od matičnega slovenskega naroda dolga stoletja ločevala politična in geografska meja; dve knjižni normi pa na majhnem slovenskem narodnostnem ozemlju v pomladi narodov nista bili državotvorni, zato je ideja Zedinjene Slovenije zahtevala jezikovno enotnost, ki je bila nato pogoj za reševanje slovenskega političnega vprašanja znotraj avstro-ogrske monarhije.

Našteti in še nekateri drugi sociolingvistični razlogi¹⁸ so povzročili, da je prekmurščina v drugi polovici 19. stoletja prešla iz knjižnih v narečne okvire in da se je po končani prvi svetovni vojni, ko je bilo tudi slovensko Prekmurje priključeno matičnemu slovenskemu ozemlju, uveljavil enotni slovenski knjižni jezik na celotnem slovenskem narodnostnem ozemlju.

Literatura

Čaplovič, Ján (1974). Studiranje slovenskih protestanta u Bratislavi. Zbornik Štefana Küzmiča, Murska Sobota, 76–86: Pomurska založba.

Doležal, Pavl (1746). Grammatica Slavico-bohemica. Bratislava.

Habovštiak, Anton (1956). Ľudovít Štúr a slovenské nárečia. Slovenská reč (21).

Jesenšek, Marko (2000). Oblikovanje publicističnega jezika v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru. Zbornik slavističnega društva Slovenije. Kongres slovenskih slavistov. Ljubljana, 167–175.

Jesenšek, Marko (1999). Deležniki in deležja na -č in -ši. Zbirka Zora 5. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Jesenšek, Marko (1996). Borko in vprašanje prekmurskega jezika. Borkov zbornik, 113–126. Zbirka Piramida. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Jóna, Eugen (1985). Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Kidrič, France (1931). Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe. Ljubljana.

Krajčovič, Rudolf (1971). Náčrt dejín slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Mistrík, Jozef (1984). Moderná slovenčina. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Novak, Vilko (1970). Slovenska pesem iz leta 1774. Slavistična revija (18), 129–140.

Novak, Vilko (1976). Izbor prekmurskega slovstva. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Novak, Vilko (1978). Značaj in pomen prekmurskega slovstva. Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715–1919. Ljubljana: SAZU.

Novak, Vilko (1979). Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja. Slavistična revija (27), 95–103.

Orožen, Martina (1996). Poglavlja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

¹⁸ Jesenšek, Marko (1996). Borko in vprašanje prekmurskega jezika. Borkov zbornik, Maribor, 113–126.

Pauliny, Eugen (1983). *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Stanislav, Jan (1967). *Dejiny slovenského jazyka*. Bratislava: Vyadateľstvo slovenskej akadémie vied.

Šebjanič, Franc (1971). *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev od 16. do konca 18. stoletja*. Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor.

Šebjanič, Franc (1974). *Zgodovinski pomen dejavnosti Štefana Küzmiča pri utrjevanju protestantizma in nacionalnem osveščanju Slovencev na Ogrskem*. Zbornik Štefana Küzmiča, 36–53. Murska Sobota: Pomurska založba.

Škafar, Ivan (1978). *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715–1919*. Ljubljana: SAZU.

Marko Jesenšek

UDK 811.162.4(091):811.163.6*282(497.4-18)(091)

ZUSAMMENFASSUNG

VERBINDUNGSPUNKTE IN DER ENTWICKLUNG DER SLOWAKISCHEN UND DER OSTSLOWENISCHEN SCHRIFTSPRACHE

1. So Slowaken wie auch Ostslowenen in Prekmurje waren in politischer Hinsicht von ungarischer Staatsregierung abhängig (daher auch die charakterisierende Bezeichnung *Uhroslovaci* bzw. *ungarische Slowenen*), ihre sprachlich-kulturelle Entwicklung stand aber stark unter dem Einfluss spezifischer soziolinguistischer Faktoren, die aus der Geschichte äußerst komplexer Beziehungen zwischen Wien und Budim resultierten. Einflusreiche Kulturzentren fehlten beiderseits, was zur Folge hatte, dass die Intellektuellen-Ausbildung für eine längere Zeit auf die Bildungsinstitutionen außerhalb des eigentlichen Nationalraumes angewiesen war. So gravitierten die beiden Völker nach Ungarn (Budim), die Slowaken daneben noch nach Tschechien (Prag) und die Ostslowenen in Prekmurje orientierten sich verstärkt am kroatischen kajkavischen Raum (Šopron, Zagreb, Varaždin).

2. Der slowakische ostslowenische Sprachraum waren dialektal ziemlich heterogen, die Slowaken sprachen ost-, zentral- und westslowakische Dialekte, während die Ostslowenen in Prekmurje ihre Mundarten in Richtung Norden-Süden differenzierten. Außerdem waren gedruckte literatursprachliche Schriften nicht vorhanden, da zur Normierung einer einheitlichen Schriftsprache in beiden Sprachgemeinschaften relativ spät gekommen ist.

3. In der Liturgie verwendeten die Slowaken bis zum Auftritt Anton Bernolaks tschechische und die Ostslowenen bis Ferenc Temlins Tätigkeit kajkavische Vorlagen. Im Vergleich zu den Fremdsprachen Latein, Deutsch und Ungarisch übernahmen Tschechisch und Kajkavisch als verwandte Sprachen die Funktion einer eigenen, allerdings noch nicht kodifizierten Schriftsprache.

4. Zur Normierung beider Sprachen kam es im 18. Jahrhundert im Rahmen des ungarischen Staates, und zwar so, dass das Slowakische bewusst vom Tschechischen und das Ostslowenische in Premurje vom Kajkavischen und Zentralslowenischen differenziert wurde. Die beiden Schriftsprachen formierten sich als überdialektale Systeme, das Slowakische als Interdialekt, der die so genannte Kultursprache vervollständigte. Bernolak normierte die slowakische Schriftsprache so, dass er einige katholische Verfasser des 17. und 18. Jahrhunderts berücksichtigte und das »Jesuiten-Slowakische« (die Sprache der Bibel) durch dialektale westslowakische Elemente bereicherte, während Štur im 19. Jahrhundert eher zetralslowakisch orientiert war. Im ostslowenischen

Raum in Prekmurje entstand eine überdialektale Norm unter Berücksichtigung bestimmter phonetischer, morphologischer und syntaktischer Besonderheiten von nördlichen und südlichen Dialekten dieses Sprachgebietes.

5. Die slowakische Sprachnorm differenzierte sich bewusst und immer stärker von der tschechischen, und die ostslowenische von der kajkavischen. In liturgischen Schriften wurde das Kajkavische mit *slovenski jezik* (slowenische Sprache) bezeichnet, so dass die Ostslowenen ihre Sprachnorm unter dem Namen *stari slovenski jezik* (alte slowenische Sprache) verbreiteten, um beide Schriftsprachen deutlicher zu unterscheiden.

6. Als Begründer der ostslowenischen Schriftsprache in Prekmurje gilt Štefan Küzmič, der in den 40er Jahren des 18. Jahrhunderts das Lyzeum in Bratislava besuchte und dort die slowakische Sprache wie auch Tendenzen zu ihrer Normierung kennen lernte. Erfahrungen, die er in Bratislava mit den Bemühungen um die schriftsprachliche Norm des Slowakischen gemacht hatte, beeinflussten wesentlich seine Tätigkeit als Übersetzer. Mit der Übersetzung von *Nouvi Zakon* gelang es ihm im Jahre 1771, die ostslowenische Sprache als schriftsprachliche Norm zu kodifizieren.

Trotz der erwähnten Ähnlichkeiten, die sich in Normierungsprozessen beider beobachteten Sprachen feststellen lassen, besteht zwischen der slowakischen und ostslowenischen Schriftnorm ein wesentlicher Unterschied. Während das Slowakische sich als eigenständige Schriftsprache einer slawischen Nation etabliert hatte, wurde das Ostslowenische Mitte des 19. Jahrhunderts zusammen mit dem Zentralslowenischen zu einer neuen gesamtslowenischen Schriftnorm. Die so genannte neue slowenische Sprache (*novoslovensčina*) wurde zu einer einheitlichen Schriftsprache aller Slowenen. Die Vereinheitlichung war politisch bedingt bzw. begründet: Die Slowenen in Premurje waren nämlich jahrhundertlang vom zentralslowenischen Raum durch eine geographische sowie politische Grenze getrennt. Zwei unterschiedliche Schriftnormen auf dem relativ kleinen slowenischen Raum waren in politischer Hinsicht allerdings ungünstig, so dass das politische Programm von Zedinjena Slovenija die Vereinheitlichung beider Schriftsprachen verlangte, um die national-politischen Interessen der Slowenen in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie erfolgreicher durchsetzen zu können.

Nataša Jakop

UDK 811.163.6367.635

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Funkcijska delitev členkov: značilnosti naklonskih členkov¹

1 Razmejitev členkov od drugih besednih vrst

1.1 Členki se kot samostojna besedna vrsta od drugih besed ločijo, ker so nepregibni, imajo posebno skladenjsko vlogo in pomen in nimajo vprašalnice.²

1.1.1 Oblikoslovne značilnosti členkov

Členki se ne sklanjajo, pregibajo po spolu in številu, spregajo ali stopnjujejo. Poleg členkov so nepregibne besedne vrste prislovi, medmeti, predlogi in vezniki. Prislovi so nepregibni v ožjem smislu, tj. nimajo oblikospreminjvalnih značilnosti (se ne sklanjajo, pregibajo po spolu, številu, spregajo). Nepregibnost v širšem smislu pomeni odsotnost oblikotvornih značilnosti (stopnjevanje, tvorba glagolskih oblik). Kljub temu da se prislovi lastnosti stopnjujejo, je prislov po definiciji nepregibna besedna vrsta (Toporišič, 1984: 345). Tudi nekateri velelni medmeti so pregibni — ločijo osebo in število: *na, nate; lej, lejte* (Toporišič, 1984: 386).

1.1.2 Skladenjske in pomenske značilnosti členkov

Razločevalna lastnost med besednimi vrstami je skladenjska vloga v stavku. Členki, predlogi, vezniki in medmeti so »stavčni nečleni« (Toporišič, 1992: 308). Besede, ki so v stavku stavčni členi, izražajo predmetnost oziroma razmerje do predmetnosti, zato govorimo o predmetnopomenskih besedah: samostalniška beseda, pridevniška beseda, prislov, povedkovnik in glagol. Te besede imajo v stavku tudi svojo vprašalnico. Stavčni člen je pravzaprav skladenjska vloga predmetnopomenskih besednih vrst: samostalnišk opravlja v stavku prvotno vlogo osebk, predmeta, glagol vlogo povedka, pridevnik vlogo prilastka, prislov vlogo prislovnega določila, povedkovnik vlogo povedkovega določila. Sicer je stavčni člen definiran kot »/s/tavčna pomenska enota s tipično obliko, posebnim mestom v stavčni zgradbi ter s tipično vprašalnico« (Toporišič, 1992: 308). Razločevalne kategorije predmetnopomenskost (pomenska značilnost), stavčnočlenskost (skladenjska značilnost) in vprašalnica so prekrivne, kar je razvidno iz *Preglednice 1*.

J. Toporišič (1992) deli besede glede na pomen na **polnopomenske** (predmetnopomenske), tj. samostalniška beseda, pridevniška beseda, glagol, prislov, povedkovnik, in **nepolnopomenske (slovnične)**, tj. veznik, predlog, členek, medmet. Členek nima niti predmetnega niti slovničnega pomena (*Preglednica 1*). Da je delitev besed glede na pomen drugotna, posredno nakazuje že J.

¹ Prispevek je prirejeni del diplomske naloge, ki je nastala pod mentorstvom doc. dr. Marje Bešter v študijskem letu 1998/1999.

² O osnovnih merilih za razločevanje besednih vrst prim. J. Toporišič, 1984: 474, I. Černelič, 1991: 82.

Toporišič (1992: 7) v definiciji besednih vrst: »to je/ množica besed z istimi slovničnimi značilnostmi: pregibanjskimi, skladenjskimi (pomenskimi)«.

Osnovno merilo za delitev besed na besedne vrste je torej (ne)stavčnočlenskost: »Besede se razvrščajo v besedne vrste glede na hierarhizirano vlogo v stavčni zgradbi. /.../ S skladenjskega vidika je mogoče deliti vse besedne vrste na stavčnočlenske in nestavčnočlenske /.../« (Vidovič Muha, 1984: 144). Teoretično to upošteva tudi J. Toporišič (1992: 273): »Besedne vrste so pravzaprav samo zaradi skladenjskih vlog.«

Členki in prislovi, besedni vrsti, ki ju jezikoslovna literatura pogosto uvršča v isto skupino, imajo sicer podobne pregibanjske značilnosti (nepregibnost), a različne pomenske in skladenjske značilnosti. Prislov je predmetnopomenska beseda. V stavku je samostojni stavčni člen (prislovno določilo), zato ima svoje vprašalnice (*kje, kdaj, zakaj, kako* ipd.).

Členki in medmeti pa imajo skupno značilnost, da vzpostavljajo razmerje z govornim dogodkom, pri čemer razumem govorni dogodek kot govorčevo jezikovno dejavnost, tj. sporočanje nekega vedenja naslovniku v določenih okoliščinah.³ Medmet je stavek, ki izraža govorčevo duševno stanje (*joj, av*), posnema živalske glasove, šume (*hov hov, bim bam*) ali govorec z njim velewa (*pst*). Členek je z besedo izražen govorni dogodek:⁴ *Mama je baje zdrava* ← *Mama je zdrava. Tako so mi rekli*. Členki in medmeti so stavki, vendar se razlikujejo v skladenjski rabi: členki so samostojni stavki (*Da. Morda.*) ali del drugega stavka (*Na rojstni dan bo prišla tudi teta.*), medmeti pa se nestavčno ne dajo rabiti (*Joj. Pst.*); izjema so primeri, ko je medmet stavčni člen (*Miška pa smuk v luknjo.*)⁵

1.1.3 Skladenjska in pomenska vloga členkov

- Strnitev, tj. zamena vsebinsko polnega stavka,⁶ pri čemer členek opozarja na spremne okoliščine vsebine stavka ali njegovega dela: *Na obisk so prišli tudi sošolci.* → *Na obisk so prišli sošolci. Niso prišli samo prijatelji.*; *Jasna je seveda spet zamudila.* → *Jasna je zamudila. To me ne preseneča.*
- Skladenjskonaklonska vloga: *Ali so prišli na obisk tudi sošolci?* → vprašalni skladenjski naklon; *Ko bi me Jasna poklicala.* → želelni skladenjski naklon.⁷
- Vzpostavljajo pomenska razmerja s sobesedilom:⁸
 - A: *Janezu so ukradli denarnico.*
 - B: *In kaj imam jaz pri tem?* → členek *in* se vsebinsko navezuje na predhodno besedilo.
- Govoreči s členki vzpostavlja stik z naslovnikom:⁹ *Gradivo, ki ste ga prejeli, je seveda samo del naše problematike.* → s členkom *seveda* 'kot veste/kot (vam) je znano' govoreči vzpostavlja neposreden stik z naslovniki.

³ J. Toporišič (1992: 54) razume govorni dogodek kot proces tvorjenja besedila, pri čemer govorec ni dejaven člen tega procesa in je izključen iz okoliščin: »Govorni dogodek je/ /t/vorjenje besedila iz jezikovnih prvin z namenom, da se obvestilo o nečem od govorečega prenese ogovorjenemu.« Definicijo govornega dogodka, ki vključuje jezikovno dejavnost govorca, okoliščine in rezultat govorečeve jezikovne dejavnosti, je vpeljala M. Križaj Ortar (1997: 12): »Govorni dogodek /.../ sestoji iz govorenja (govornega dejanja oz. govornih dejanj), njegovega sotvarja in njegovega izdelka.«

⁴ A. Vidovič Muha (1984: 144) to imenuje »stavčnočlenska modifikacija«. Členke in medmete je opredelila kot »modifikacijski besedni vrsti«: »m/edmeti kot izraz (globinske) stavčnostrukturirane povedi posredujejo celovit govorni dogodek /.../, členki kot izraz (globinskega) stavčnega dela povedi, stavčnega modifikatorja izraženežnega stavka /pa/ delni (neceloviti) govorni dogodek /.../« (Vidovič Muha, 1999: 22). To, da členki spadajo k drugemu stavčnemu vzorcu, je ugotovil J. Toporišič (1982: 13, 39).

⁵ O tem J. Toporišič (1982: 334). Zdi se, da so podobni primeri tudi pri členku: *Ni rekel ne da ne ne. Odgovarja samo z da in ne* (predmet).

⁶ J. Toporišič, 1982: 39, 333.

⁷ I. Černelič (1991: 83) je prva uporabila pojem skladenjskonaklonska vloga pri nekaterih členkih. J. Toporišič (1982: 262, 270) navaja primere s členki *ali, naj* pri obravnavanju vprašalnega in želelnega skladenjskega naklona.

⁸ I. Černelič, 1991: 83.

1.2 Slovnice besedne vrste in slovnici pomen

V jezikoslovni literaturi se nedosledno pojmujejo slovnice besedne vrste. J. Toporišič uvršča med slovnice besedne vrste različne besede:

- nepredmetnopomenske besede: veznik, predlog, členek, medmet (1992: 289; pojem slovnica besedna vrsta);
- predlog, veznik, členek (1982: 332).

Slovnice besede so tiste, ki izražajo slovnici pomen. Slovnici pomen je pomen razmerij med jezikovnimi prvinami. Razmerja med jezikovnimi prvinami pa izražajo le predlogi in vezniki, pri čemer predlogi izražajo podredna razmerja, vezniki pa podredna ali priredna razmerja. Pojem slovnici pomen povzemam po A. Vidovič Muhi (1992: 35, 36): »Če si namreč odgovorimo, kaj sploh je slovnici pomen — slovnica funkcija v duhu strukturalne slovnice s trditvijo, da je to jezikovna sposobnost izražanja dveh temeljnih razmerij znotraj predmetnosti — odvisnostnega v okviru podrednosti in neodvisnostnega v okviru priredja, potem smo seveda takoj pri dveh besednih vrstah — predložni in vezniški. Gre skratka za dejstvo, da imamo veliko besed, katerih temeljna vloga je ravno izražanje slovnice pomena.« (Podč. N. J.)

J. Toporišič v *Enciklopediji slovenskega jezika* ni opredelil pojma slovnici pomen, čeprav ga je uporabil kot protipomenko pojmu predmetni pomen in v pomenu izražanja podrednih odnosov pri opredelitvi predloga:¹⁰ »Predlogi /.../ nimajo predmetnega pomena, ampak le slovnici, tj. z njim izražamo podredne skladenjske odnose med besedami oz. frazami.« (Toporišič, 1984: 348; podč. N. J.)

Členki in medmeti ne spadajo med slovnice besedne vrste, ker ne izražajo razmerij med jezikovnimi prvinami. V prispevku niso podrobneje obravnavani t. i. navezovalni členki.¹¹ Njihova vloga »vzpostavlja/ti/ zvez/o/ s sobesedilom« (Toporišič, 1984: 348) se namreč močno prekriva z vlogo medstavčnih veznikov. V tem smislu tudi njihov slovnici pomen ni izključen. Primer:

- A: *Izgubila sem indeks, ne morem na izpit.*
 B: *In kaj boš zdaj?*

Preglednica 1: Razločevalne značilnosti členkov od drugih besednih vrst.

Značilnosti	Oblikoslovne značilnosti	Pomenske značilnosti		Vprašalnica	Skladenjske značilnosti		
		+/- predmetno-pomenskost	+/- slovnici pomen		+/- stavčno-členskost	raba stavčnih nečlenov v povedi	
						del stavčnega člena	pastavek
Besedne vrste							
Samostalniška b.	+	+	-	+	+	/	/
Pridevniška b.	+	+	-	+	+	/	/
Glagol	+	+	-	+	+	/	/

⁹ Na to vlogo členkov v povedi je opozoril T. Korošec: »Zaradi te značilnosti /tj. da povezujejo enote stavka z izvenbesedilno resničnostjo/ so nekateri členki (*seveda, kajpada, pravzaprav*) primerni za to, da govoreči z njimi vzpostavi neposrednejši, živahnejši stik s poslušalci« (Dular, Korošec, 1994: 58).

¹⁰ Pojem slovnici pomen je uporabil tudi v teoriji upovedovanja: »Beseda *dekle* npr. ima predmetni pomen 'mlajša, neporočena oseba ženskega spola', njen slovnici pomen, ker je samostalnik, pa je lahko 'vršilka glagolskega dejanja' /.../ ali 'cilj glagolskega delovanja' /.../, 'okolščina' /.../, 'lastnost' /.../ ipd.« (Toporišič, 1992: 191; pomen; podč. N. J.)

¹¹ Vlogo navezovalnih členkov je podrobneje obravnaval A. Skubic, 1999.

Značilnosti	Oblikoslovne značilnosti	Pomenske značilnosti		Vprašalnica	Skladenjske značilnosti			
		+/- pregibnost	+/- predmetno-pomenskost		+/- slovnični pomen	+/- stavčno-členskost	raba stavčnih nečlenov v povedi	
							del stavčnega člena	pastavek
<i>Besedne vrste</i>								
<i>Prislov</i>	-	+	-	+	+	/	/	
<i>Povedkovnik</i>	+	+	-	+	+	/	/	
<i>Veznik</i>	-	-	+	-	-	-	-	
<i>Predlog</i>	-	-	+	-	-	-	-	
<i>Medmet</i>	-	-	-	-	-	-	+	
ČLENEK	-	-	-	-	-	+	-	

2 Delitev členkov v slovenskem in češkem jezikoslovju

2.1 Pomenska delitev členkov

J. Toporišič (1974: 48) loči trinajst pomenskih skupin členkov:

- členki, ki na kaj navezujejo: *Zakaj potem ne greš.*;
- izražajo soodnosnost: *Prišel sem zato, da bi pomagal.*;
- poudarjajo: *Ravno ti si mi moral to povedati.*;
- izvezajo: *Prišli so le/samo trije.*;
- izražajo sodbo: *Približno kilometer daleč je.*;
- dodajajo: *Je tudi pametna.*;
- izražajo pridržek: *Pravzaprav je res.*;
- potrjujejo: *Da, tako je.*;
- izražajo možnost ali verjetnost: *Baje so ga videli.*;
- vprašujejo: *A(li) si ga dobil?*;
- spodbujajo: *Da mi zgineš spred oči.*;
- zanikajo, ne soglašajo: *Ne hodi ven ob takem vremenu.*;
- izražajo čustvovanje: *Žal je tako.*

V *Slovenski slovnici* (1984) je osnovno merilo za delitev členkov še vedno pomen. V primerjavi s svojo prvo delitvijo je J. Toporišič opustil skupino členkov, ki izražajo soodnosnost, dodal členke, ki izražajo mnenje in domnevo (*Baje so ga videli.*; *menda, češ, denimo, recimo*), in skupino spodbujalnih členkov razdelil na dve skupini: spodbujalni trdilni (*Ko bi bilo že konec tega sprenevedanja.*; *Naj bo po tvojem, naj gre.*) in spodbujalni nikalni členki (*Da me moreš tako jeziti. 'ne jezi me'; Nikar tako.*). Skupinam členkov je dodal več primerov, drugače pa je delitev enaka delitvi iz leta 1974.

2.2 Funkcijska delitev členkov

2.2.1 Funkcijska delitev členkov v slovenskem jezikoslovju

I. Černelič je v dveh svojih prispevkih (1991, 1993) podala zanimivo funkcijsko delitev členkov, ker je ugotovila, da se »v novejšem času kaže težnja po združevanju /skupin členkov/« (Černelič Kozlevčar, 1993: 224). Merili za delitev sta

- vloga členkov v stavku in
- vezanost členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen.

2.2.1.1 Osnovno merilo za delitev členkov je njihova vloga v stavku.

I. Černelič loči členke, ki

- opravljajo določeno vlogo v stavku glede na skladijski naklon; sem uvršča po Toporišičevi razvrstitvi spodbujalne in vprašalne členke;
- izražajo določeno razmerje do stvarnosti, resničnosti povedanega; sem uvršča po Toporišičevi razvrstitvi možnostne oziroma verjetnostne členke ter členke mnenja, domneve, zadržka;
- se navezujejo na posamezni stavčni člen, pri čemer člen v stavku podčrtujejo, izpostavljajo; sem uvršča po Toporišičevi razvrstitvi poudarne, izvzemalne in presojevalne členke;
- ne vežejo stavkov, ampak izražajo razmerje do sobesedila; sem uvršča po Toporišičevi razvrstitvi navezovalne členke.

V nobeno od teh skupin ni uvrstila po Toporišičevi razvrstitvi čustvenih členkov in členkov zanikanja, nesoglasja, ker »ima/jo/ drugačno vlogo v stavku«, pri čemer ni opredelila, kakšna je njihova vloga (Černelič Kozlevčar, 1993: 225).

A. Skubic je ugotovil, da »s/lovenska teorija besednih vrst členke navadno opisuje po semantičnih merilih, ne pa po funkciji, ki jo igrajo v strukturi in pomenski podstavi stavka«. Po Hallidayevi angleški slovnici je določal funkcijo slovenskih členkov in jih razvrstil v dve skupini: povezovalni in modalni členki. »Zdi se, da sta njihovi funkciji v skladnji stavka predvsem dve: povezovalna (kohezijska, konektorska) in modalna. Ti funkciji sta analogni funkcijama povezovalnega in modalnega adjunkta iz teorije sistemskega funkcionalizma M. A. K. Hallidaya« (Skubic, 1999: 211). Skubic je v prispevku podrobneje analiziral le povezovalne vloge členkov.

2.2.1.2 Osnovno merilo za delitev členkov je njihova vezanost na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen.

I. Černelič ločuje členke, ki

- so del povedka in stojijo zlasti ob glagolu; sem uvršča po Toporišičevi razvrstitvi potrjevalne členke, členke zanikanja, nesoglašanja, možnostne, verjetnostne členke in členke mnenja, domneve;
- stojijo ob samostalniki in izrazih količine; sem uvršča po Toporišičevi razvrstitvi poudarne, izvzemalne, dodajalne in presojevalne členke.

V nobeno skupino ni uvrstila po Toporišičevi razvrstitvi navezovalnih členkov, členkov čustvovanja, zadržka, vprašalnih in spodbujalnih členkov.

Zanimiva je teoretična funkcijska delitev členkov (takrat še prislovov) na dve skupini pri J. Toporišiču (1966: 164): »Poleg takih /pravih/ prislovov pa imamo še take, po katerih se ni mogoče vprašati. Ti izražajo poseben odnos govorečega do vsebine stavka ali do posameznega njegovega dela.« (Podč. N. J.)

2.2.2 Funkcijska delitev členkov v češkem jezikoslovju

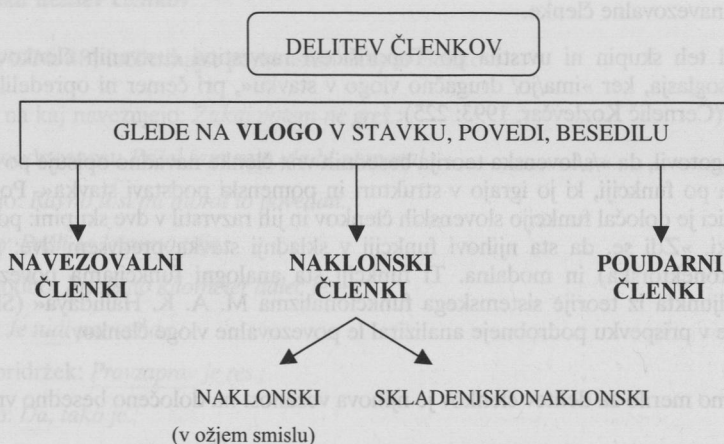
V češki slovnici (1996) delijo členke glede na njihovo vlogo in šele drugotno glede na njihov pomen. Ločijo členke, ki

- uvajajo povedi in določajo njihov naklon (vprašanje, ukaz, želja, vzklik) ali izražajo razmerje govorečega do vsebine povedi: *at, necht, kéž, což*: *At se brzo uzdraviš! Kéž se ti to podaj! Zdalipak to viš? Což o to! To je ale počasi!*;
- se praviloma rabijo kot vezniki: *Ale sluší ti to! Že se ti chce! Aby se jim tak něco stalo!*;
- nimajo vloge uvajanja stavkov; imajo pomen pritrjevanja, spodbujanja (*ano, tak dělej*), poudarjanja (*zejména, právě*) in naklonski členki (*asi snad pry*).

3 Funkcijska in pomenska delitev členkov

Osnovno merilo za delitev členkov je njihova vloga v stavku, povedi oziroma besedilu. Delitev členkov glede na njihov pomen je zaradi dejstva, da »členki nimajo stvarnega pomena /npr. *ali, da, mar* ipd./ oziroma /je/ delež tega /.../ pri različnih členkih različen /npr. *ravno*/«, drugotna (Černelič Kozlevčar, 1993: 225). Glede na to lahko govorimo o treh (funkcijskih) skupinah členkov z dvema podskupinama: navezovalni, naklonski (skladenjskonaklonski in naklonski v ožjem smislu) in poudarni členki.

Preglednica 2: Funkcijska delitev členkov.

3.1 Navezovalni členki

Členki, katerih vloga je vzpostavljati pomenska razmerja s sobesedilom, so **navezovalni členki**. To so členki, za katere J. Toporišič (1984: 384) ugotavlja, da se »po vlogi približujejo veznikom /.../«. ¹² I. Černelič (1991) je ugotovila, da členke od veznikov ločuje »p/rav dejstvo, da ne vežejo stavkov, ampak izražajo razmerje do prej povedanega ali iz okoliščin govornega položaja znanega«, pri tem pa opozarja, da »meja ni ostra in je treba še ugotoviti, kako je z vezavo med povedmi in kakšna je vloga členkov v zloženju povedi«. Za določanje pomena teh členkov moramo upoštevati sobesedilo oziroma okoliščine sporazumevanja — večinoma se pojavljajo v govorjenih besedilih.

¹² Do podobne ugotovitve je pravzaprav prišel že L. Svetec (1862) več kot sto let prej: »Tisti *i*, s katerim Slovenci v nekih prilikah govor začenjamo, kakor: *I kaj praviš? I pa nu daj! I no pa pojdi!* itn. *ni veznik /.../*« (Podč. N. J.)

Primer:

A: *Jasna, v trgovino grem.*

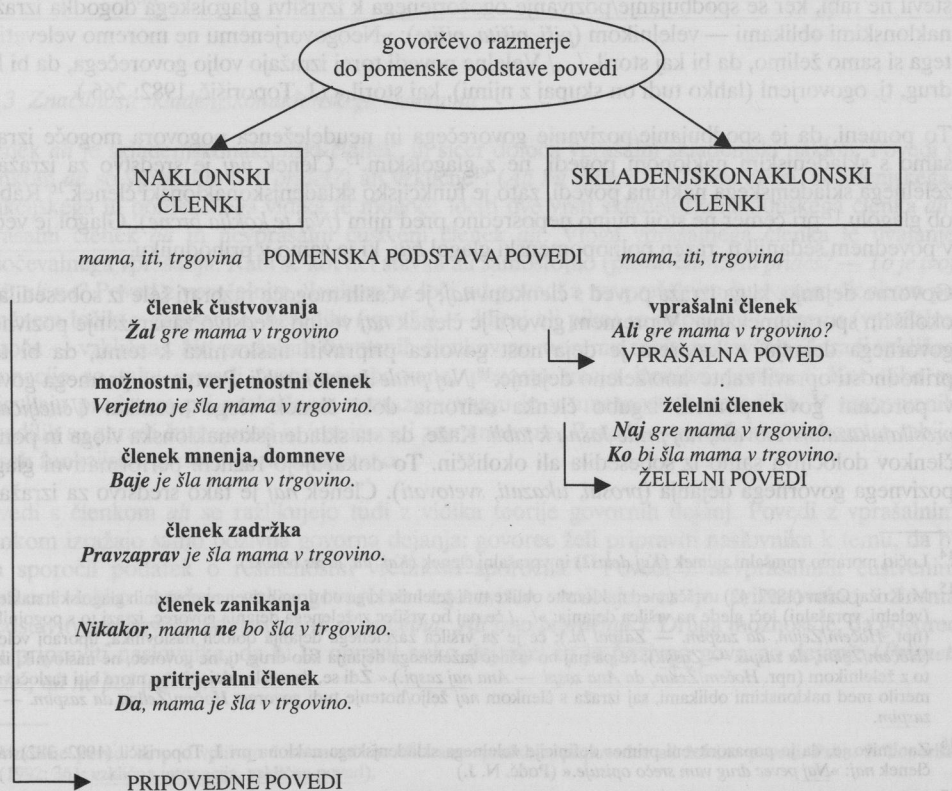
B: *Prosim? 'oprosti, kaj si rekla/nisem te slišala/lahko ponoviš ipd.'* → izraža vljudnostno vprašanje po nerazumljeni trditvi.¹³

3.2 Naklonski členki

Členki, s katerimi govorec izraža svoje razmerje do vsebine, izražene v pomenski podstavi povedi, ali do naslovnika, so **naklonski členki**. Govorčevo razmerje do povedi je opredelila M. Križaj Ortar (1997: 68): »Naklonska sestavina povedi je tista pomenska sestavina povedi, v kateri je izraženo govorčevo razmerje do stvarnosti (izseka stvarnosti), tj. njegova vednost o čem, prepričanje v kaj, sodba o čem, čustvo do česa oz. do naslovnika ali hotenje po besednem ali nebesednem dejanju.«

Glede na vlogo v povedi jih delimo na naklonske (v ožjem smislu) in skladijnskonaklonske členke. Obojim je skupna naklonska vloga, tj. z njimi govorec izraža razmerje do vsebine povedi ali naslovnika. Razlikujejo se funkcijsko: naklonski členki za razliko od skladijnskonaklonskih ne vplivajo na skladijnski naklon povedi oziroma niso sredstvo za določanje skladijnskega naklona povedi.

Preglednica 3: Funkcijsko ločevanje skladijnskonaklonskih členkov in naklonskih členkov (v ožjem smislu).

¹³ SSKJ, 1994: 1084.

3.2.1 Skladenjskonaklonski členki

Členki, s katerimi govorec vzpostavi svoje razmerje do pomenske podstave povedi in katerih vloga je skladijsko modificirati poved, tj. določati oziroma spreminjati skladijski naklon povedi, so **skladijskonaklonski členki**. V nekaterih primerih ravno členki določajo naklon povedi, npr. vprašalni členki *ali, kaj*,¹⁴ *mar*. Skladijskonaklonska moč členka se kaže v primeru *Jutri se vidimo, kajne?*, kjer pastavčno rabljeni vprašalni členek *kajne* določa naklon celotne povedi, čeprav ima prvi stavek soredja povedni naklon.

Zdi se, da se pomen (izražanje določenega govornega dejanja, npr. želje, vprašanja, ukaza, zapovedi, prošnje) in vloga povedi (tvorjenje želelnih, vprašalnih povedi) pri teh členkih močno prekrivata.

V to skupino uvrščamo po Toporišičevi razvrstitvi vprašalne in nekatere spodbujalne členke. Pomenski skupini skladijskonaklonskih členkov sta torej vprašalni (*ali, kaj*) in želelni (*naj, ko*) členki.

3.2.2 Značilnosti skladijskonaklonskega členka *naj*

J. Toporišič (1984: 385) je opredelil členek *naj* le s pomenskega vidika, ne pa tudi s funkcijskega. Členek *naj* je spodbujalni, ker spodbuja/poziva govorečega ali neudeleženca pogovora k izvršitvi glagolskega dogodka. To se formalno kaže v rabi členka *naj* ob glagolu v 1. osebi (govoreči) ali 3. osebi (neudeleženec pogovora) vseh števil. Členek *naj* se ob glagolu v 2. osebi (ogovorjeni) vseh števil ne rabi, ker se spodbujanje/pozivanje ogovorjenega k izvršitvi glagolskega dogodka izraža z naklonskimi oblikami — velelnikom (*piši, pišita, pišite*): »Neogovorjenemu ne moremo veleovati, za tega si samo želimo, da bi kaj storil. /.../ Velelne povedi torej izražajo voljo govorečega, da bi kdo drug, tj. ogovorjeni (lahko tudi on skupaj z njimi), kaj storil.« (J. Toporišič, 1982: 266.)

To pomeni, da je spodbujanje/pozivanje govorečega in neudeleženca pogovora mogoče izraziti samo s skladijskim naklonom povedi, ne z glagolskim.¹⁵ Členek *naj* je sredstvo za izražanje želelnega skladijskega naklona povedi, zato je funkcijsko skladijskonaklonski členek.¹⁶ Rabi se ob glagolu,¹⁷ pri čemer ne stoji nujno neposredno pred njim (*Naj te koklja brne*). Glagol je vedno v povednem sedanjiku, razen polnopomenski glagol *biti*, ki je samo v prihodnjiku.

Govorno dejanje, ki ga izraža poved s členkom *naj*, je včasih mogoče razbrati šele iz sobesedila ali okoliščin sporazumevanja. V premem govoru je členek *naj* vedno sredstvo za izražanje pozivnega govornega dejanja, v katerem je dejavnost govornika pripraviti naslovnika k temu, da bi ta v prihodnosti opravil zahtevano/želeno dejanje:¹⁸ *Naj pride Jasna k tabli*. Pretvorba premege govora v poročani govor pomeni izgubo členka oziroma dobi členek vlogo veznika: *Učiteljica je prosila/ukazala/svetovala, naj pride Jasna k tabli*. Kaže, da sta skladijskonaklonska vloga in pomen členkov določljiva samo iz sobesedila ali okoliščin. To dokazujejo različni performativni glagoli pozivnega govornega dejanja (*prostiti, ukazati, svetovati*). Členek *naj* je tako sredstvo za izražanje

¹⁴ Ločiti moramo vprašalni zaimbek (*Kaj delaš?*) in vprašalni členek (*Kaj 'ali' je res bolan?*).

¹⁵ M. Križaj Ortar (1997: 42) uvršča med naklonske oblike tudi želelnik, ki ga od drugih dveh nepovednih glagolskih naklonov (velelni, vprašalni) loči glede na vršilca dejanja: »/.../ če naj bo vršilec zaželenega dejanja govorec, izrazi to s pogojnikom (npr. *Hočem/Zelim, da zaspim. — Zaspal bi.*); če je za vršilca zaželenega dejanja določil naslovnika, uporabi velelnik (*Hočem/Zelim, da zaspis. — Zaspis.*); če pa naj bo vršilec zaželenega dejanja kdo drug, tj. ne govorec, ne naslovnik, izrazi to z želelnikom (npr. *Hočem/Zelim, da Ana zaspis. — Ana naj zaspis.*).« Zdi se, da vršilec dejanja ne more biti razločevalno merilo med naklonskimi oblikami, saj izraža s členkom *naj* željo/hotenje tudi govorec: *Hočem/Zelim, da zaspim. — Naj zaspim.*

¹⁶ Zanimivo je, da je ponazoritveni primer definicije želelnega skladijskega naklona pri J. Toporišiču (1992: 382) ravno členek *naj*: »*Naj pevec drug vam srečo opisuje.*« (Podč. N. J.)

¹⁷ I. Černelič (1991: 82) je ugotovila, da nekateri členki nastopajo zlasti ob glagolu oziroma povedku. Imenuje jih naklonski členki.

¹⁸ Prim. M. Bešter, 1994: 47.

prošnje, želje, ukaza, nasveta in v vseh primerih izraža pozivnost ali spodbujanje naslovnika, skladijski naklon pa je želelni.

Členek *naj* lahko določa tudi vprašalni skladijski naklon: *Naj grem domov?* V tem primeru pravzaprav členek *naj* prevzame vlogo vprašalnega členka *ali*.

Preglednica 4: Značilnosti skladijskonaklonskega členka *naj*.

Členek	Vezanost na besedno vrsto	Primeri	Raba	Stavčni ustreznik	Govorno dejanje	Uvrstitev	
<i>naj</i>	glagol <i>biti</i> v prih.	<i>naj bom prva</i>	del stavka	dovoliti/ pustiti, da hoteti, ukazati, da	pozivno	pomenska	funkcijska
	glagol v poved. sed. 1. os. ed. (govoreči) dv. mn. 3. os. ed. (neud. pog.) dv. mn.	<i>naj grem</i> <i>naj greva</i> <i>naj gremo</i> <i>naj gre</i> <i>naj gresta</i> <i>naj gredo</i>				spodbujalni členek	skladijskonaklonski členek (želelni)
						vprašalni členek 'ali naj'	

3.2.3 Značilnosti skladijskonaklonskega členka *ali*

Členek *ali* je skladijskonaklonski členek, in sicer določa vprašalni skladijski naklon. Povedi s členkom *ali* so vprašalne (*Ali prideš?*) ali vzključne¹⁹ (*Ali mi zgineš!*). S formalnega, skladijskega, funkcijskega in pomenskega vidika je mogoče ločiti dve vrsti skladijskonaklonskega členka *ali*: vprašalni členek *ali* in nevprašalni čustveni členek *ali*. Vloga vprašalnega členka je uvajanje odločevalnega vprašanja. Rabi se kot del stavka ali samostojno (pastavčno): *Ali prideš?* — *To je tvoj mož, ali ne?* Poved z vprašalnim členkom se loči od povedi z nevprašalnim čustvenim členkom po končnem ločilu v zapisanem besedilu (vprašaj — klikaj ali pika) in intonaciji v govoru (vprašalna rastoča — vzključna). Nevprašalnih čustvenih členkov ne moremo rabiti pastavčno. Zaradi vzključne intonacije so take povedi čustveno obarvane, pogosto imajo ironični pomen.²⁰ Kot take se pojavljajo predvsem pri praktičnem sporazumevanju in v umetnostnih besedilih. V znanstvenih besedilih so zaradi čustvenosti in ironičnosti zaznamovane. Povedi z vprašalnim členkom se rabijo v vseh funkcijskih zvrsteh nezaznamovano.

Povedi s členkom *ali* se razlikujejo tudi z vidika teorije govornih dejanj. Povedi z vprašalnim členkom izražajo samo pozivna govorna dejanja: govorec želi pripraviti naslovnika k temu, da bi mu sporočil podatek o resničnostni vrednosti sporočila.²¹ Povedi z nevprašalnim čustvenim členkom lahko izražajo neko govorečvo ugotovitev, vedenje; to je prikazovalno oziroma predstavitveno govorno dejanje (*Ali si pametna.*; *Ali smo se smejali.*). Druga možnost je, da govorec želi pripraviti naslovnika, da bi ta opravil neko dejanje; to je pozivno govorno dejanje (*Presneti mulec, ali ne boš jedel!*).

¹⁹ Vzključne povedi so pod vplivom čustvenosti modificirane vprašalne, pripovedne ali želelne povedi. Prim. J. Toporišč (1992: 361; vzključna intonacija, vzključna poved).

²⁰ Čustvenost stavka z nevprašalnim čustvenim členkom nasproti vprašalnim členkom loči SSKJ s kvalifikatorjem eksp. (ekspresivno), ki označuje »močno čustveno obarvane besede, pomen ali zveze«. (SSKJ, 1994: Uvod; podč. N. J.)

²¹ Prim. O. Kunst Gnamuš, 1984: 85.

Preglednica 5: Značilnosti skladenjskonaklonskega členka ali.

Členek	Raba	Primeri	Stavčni ustreznik	Govorno dejanje	Uvrstitev
ali	pastavek del stavka	<i>To je tvoj mož, ali ne? Ali te ni nič sram?</i>	to je gotovo te vprašam	pozivno	vprašalni
	del stavka	<i>Ali bo gledal! Ali si pameten! Ali bo mir!</i>	to lahko rečem to ukazujem	prikazovalno pozivno	nevprašalni čustveni

3.3 Naklonski členki (v ožjem smislu)

Členki, s katerimi govorec izraža svoje razmerje do vsebine povedi oziroma naslovnika, a ne vplivajo na skladenjski naklon povedi, so **naklonski členki**.²² I. Černelič Kozlevčar (1993: 224) je opredelila naklonske členke kot členke, ki »izražajo možnost, verjetnost, mnenje, domnevo, zadržek /in jim/ je skupno to, da izražajo določeno razmerje do stvarnosti, resničnosti povedanega«. Neupravičeno je iz te skupine izločila členke čustvovanja in zanikanja, saj tudi ti izražajo govorcevo razmerje do povedi.²³

Funkcijsko so ti členki večinoma del povedka: *Jasna je baje bolna*.

Pomenske skupine naklonskih členkov so:

- Členki čustvovanja: z njimi izraža govorec svoje duševnostno stanje (veselje, ljubezen, sovraštvo, navdušenje, prezir, občudovanje, zavist, zasmeh, ironijo ipd.): *žal, dobro, hvala bogu; Da me moreš tako jeziti!*
- Členki, s katerimi govorec pritrjuje naslovniku/sebi oziroma soglaša z njim:
 - pritrjevanje brez pridržka: *Seveda, vem, da je hudo.; Res/Gotovo, predaleč je šel.; Pri delu nam boš pomagal? Kakopa (k)/Kajpa(k)/Kajpada.; Si pripravljen? Ja/Da.; Me vzameš s sabo? Menda ja.*²⁴
 - pritrjevanje s pridržkom: *Strokovnjak res/sicer ni, nekaj pa le ve;*²⁵ *No, da/ja, pa pridi jutri;*²⁶ *Bi še kos potice? Saj ni treba;*²⁷ *Mislijo, da obvladujejo položaj. Že, toda ne bodo ga dolgo;*²⁸ *Mislim, da je vse povedal. Morda; Premalo znaš. Že mogoče, tovariš.*
- Členki, s katerimi govorec izraža svoje prepričanje o čem oziroma želi z njimi prepričati naslovnika/sebe o čem: *Ti se ga boš seveda še spomnil.; Tu je res dolgčas;*²⁹ *Takemu delu gotovo ne bo kos; Nisem jaz kriv, zares ne; Ni še prišel, verjetno je zaspal; Mogoče je pa res.*
- Členki, s katerimi govorec izraža svoje stališče do česa: *Baje so se zelo bogati; Recimo, da začne greti; Zakaj že odhaja?*³⁰

²² To je ugotovila že O. Kunst Gnamuš (1984: 72): »Svoje razmerje do sporočene vsebine, stopnjo verjetja, lahko izrazi /sporočevalec/ z naklonskimi prislovi ali členki: *Verjetno/Mogoče/Nedvomno/Zagotovo je Mojca noseča.*«

²³ Prim. J. Toporišič (1992: 19): čustvenostna določitev; (146): nikalna določitev pomenske podstave in M. Križaj Ortar (1997: 68).

²⁴ Prim. SSKJ, 1994: 539: »3. v medmetni rabi izraža soglasje, pritrjevanje brez pridržka«.

²⁵ Prim. SSKJ, 1994: 1161, 1216: »izraža rahlo omejitvev, pridržek«.

²⁶ SSKJ, 1994: 112, 353: »izraža obotavljanje, pomislek«.

²⁷ SSKJ, 1994: 1188: »6. izraža soglasje, (zadržano) pritrjevanje«.

²⁸ SSKJ, 1994: 1698: »17. v medmetni rabi izraža zadržano pritrjevanje«.

²⁹ SSKJ, 1994: 1161: »2. ekspr. izraža podkrepitvev trditve«.

³⁰ Za členek *že* je O. Kunst Gnamuš (1986) ugotovila, da »izraža neskladje med pričakovanjem in dejanskostjo«.

5. Členki, s katerimi govorec zanika veljavnost trditve oziroma označi predmetno vsebino za neveljavno ali ne soglaša z naslovnikom: *Ne hodi domov.; Tega nikakor ne morem narediti.; S to izjavo ni škodil samo sebi, nasprotno, to bo škodilo vsemu kolektivu.*³¹

Med naklonske členke (v ožjem smislu) uvrščamo po Toporišičevi razvrstitvi členke čustvovanja, možnostne in verjetnostne členke, členke mnenja, domneve, zadržka, zanikanja in pritrjevalne členke.

3.4 Poudarni členki

Členki, ki so skladenjsko del stavčnega člena v povedi, so **poudarni členki**. Stojijo lahko ob vseh predmetnopomenskih besedah (samostalniški in pridevniški besedi, glagolu, prislovu in povedkovniku). Taki so členki *predvsem, celo, samo, le, vsaj, tudi, skoraj*. Najmanj so poudarni členki vezani na glagol (*ravno, prav, posebno, komaj, približno, tako*) in povedkovnik (*posebno, zlasti, komaj, približno, tako*) oziroma povedek.³² Stavčni člen, ob katerem stoji poudarni členek, dobi v povedi določen pomenski odtenek: *Jasna in Tina sta prijateljici. Včeraj je šla Tina na rojstni dan. Tam je bila tudi Jasna.* → *Na rojstnem dnevu sta bili Tina in Jasna.* Stavki s poudarnimi členki so skladenjsko okrepljeni nasproti stavkom brez členkov.³³ V to skupino uvrščamo po Toporišičevi razvrstitvi poudarne, presojevalne, dodajalne in izvzemalne členke. To so tudi pomenske skupine poudarnih členkov.

Literatura

Bešter, Marja (1994). Tip besedila kot izrazilo sporočevalčevega namena. Uporabno jezikoslovje, 44–52.

Černelič, Ivanka (1991). Členek kot besedna vrsta. Jezikoslovni zapiski 1, 73–85.

Černelič Kozlevčar, Ivanka (1993). O delitvi členkov. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 3, 213–225.

Dular, Janez in Korošec, Tomo (1994). Slovenski jezik 3, Maribor: Obzorja.

Havranek, Bohumil in Jedlička, Alois (1996). Stručná mluvnice česká. Praha: Fortuna.

Jakop, Nataša (2000). Vezanost poudarnih členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen. Jezikoslovni zapiski 6, 67–80.

Korošec, Tomo (1981). Besediloslovna vprašanja slovenščine. XXVII. Seminar slovenskega jezika literature in kulture. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 173–188.

Križaj Ortar, Martina (1997). Poročani govor v slovenščini (skladenjsko-pragmatični vidik). Doktorska disertacija. Ljubljana.

Kunst Gnamuš, Olga (1984). Govorno dejanje — družbeno dejanje: komunikacijski model jezikovne vzgoje. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Kunst Gnamuš, Olga (1986). Razumevanje in tvorjenje besedila. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Petrič, Teodor (1993). Stavki z naklonskimi členki kot okrepljene skladenjske zgradbe. Jezik tako in drugače. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 252–262.

³¹ Členek *nasprotno* je v SSKJ (1994: 627) obravnavan neustrezno kot podgeslo pridevnika *nasproten -tna, -o* z oznako prislova. Od prislova se loči po skladenjski rabi: členek je le v samostojni, pastavčni rabi, sicer je lastnostni prislov: *nasprotno delovati*.

³² Podrobneje je vezanost poudarnih členkov na določeno besedno vrsto oziroma stavčni člen obravnavala N. Jakop, 2000.

³³ O tem prim. T. Petrič, 1993: 252.

- Petrič, Teodor (1995). Naklonski členki v nemščini. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Skubic, Andrej (1999). Ogled kohezijske vloge slovenskega členska. *Slavistična revija* 2 (47), 211–238.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Sveteč Podgorški, Luka (1862). O členkih. *Novice*, 407, 415, 427.
- Toporišič, Jože (1966). *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože (1974). Kratko oblikoslovje slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski jezik, literatura in kultura*, 29–50.
- Toporišič, Jože (1982). *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Toporišič, Jože (1984). *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože (1991). Členki in njihovi stavčni ustrezniki. XXVII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 3–16.
- Vidovič Muha, Ada (1984). *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*. *Slavistična revija* 2 (32), 142–155.
- Vidovič Muha, Ada (1992). Slovnicična obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Zbornik Slavističnega društva* 3, 35–49.
- Vidovič Muha, Ada (1999). Čas in prostor, ujeta v slovenski slovar 20. stoletja: Poudarek na komunikacijskem vidiku Slovarja slovenskega knjižnega jezika. 35. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 7–26.

Nataša Jakop

UDK 811.163.6'367.635

SUMMARY

A FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF PARTICLES: CHARACTERISTICS OF MODAL PARTICLES

Particles are non-inflectional words with no object meaning, no grammatical meaning, and no corresponding question-word. They do not function as a clause element, but are rather used either as independent clauses or as parts of a clause element. Some semantic groups of particles have a similar function in the clause, sentence, and text; therefore it seems appropriate to categorise them into three or four (functional) groups: cohesive, modal, mood, and emphatic particles.

The particles *naj* and *ali* are means for expressing the optative and interrogative moods respectively. The particle *naj* is used only with verbs in the first or third persons of all three numbers. Syntactically, it is part of the predicator. It expresses instigation of/ appeal to the speaker(s) or a person/ persons not participating in the conversation. Semantically, it is a means for expressing a request, wish, order, or piece of advice.

The particle *ali* used either as a non-verbal clause or as part of a clause (part of the predicator) and performing an appellative (interpersonal) function is an interrogative particle. The particle *ali* used only part of a clause (part of the predicator) and performing either an appellative (interpersonal) or a representational function is a non-interrogative emotive particle. The meaning of sentences with a non-interrogative emotive particle is frequently ironic. Such sentences are particularly common in con-

versation (both in everyday communication and in literature). Sentences with the interrogative *ali* are used as unmarked syntactic patterns in all functional genres.

Modal particles (which do not change the mood of the clause) are used to express the speaker's emotional state, to agree with the addressee/ oneself (with or without reservation), to express one's opinion about something or to try and convince the addressee/ oneself about something, to express one's point of view about something, to deny the truth-value of a statement, to denote a content as not true, or to disagree with the addressee. The meaning of these particles can mostly be determined only on the basis of context. E.g., the particle *res* can be used to agree without reservation (*Res, predaleč je šel.* = Indeed, he went too far.) or with reservation (*Strokovnjak res ni, nekaj pa le ve.* = He may not be an expert, but he does know a thing or two.), to express the speaker's belief about something, or to attempt to convince the addressee about something (*Tu je res dolgčas, se ti ne zdi?* = It's really boring here, isn't it?; *Nisem jaz kriv, res ne.* = It wasn't my fault, it really wasn't.)

Particles are a complex group of words and to give just their semantic value in a dictionary is not enough. They should be treated also in terms of their function in text. Such analysis also makes it easier to distinguish them from other parts of speech.

Miran Hladnik

Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 82.09(497.4):929 Kidrič F.

France Kidrič danes

»**B**odimo si na jasnem, prešernoslovje lahko tudi ubija. Sicer sem pa še kot bruc na univerzi moral poslušati prešernoslovje, ki bi me spravilo v obup, če ne bi imel pri roki Prešernovih Poezij.« Tako je nedavno zapisal starosta slovenske literarne vede in osrednji slovenski prešernoslovec Boris Paternu, z mislijo na svojega učitelja Franceta Kidriča.¹ Akademik, ki je sicer zastopnik metode imanentne oz. integralne interpretacije besedila, je bil tudi na drugih mestih do dela Franceta Kidriča neusmiljeno kritičen. Za začetna obdobja novih literarnovednih paradigem je borbeni odnos do predhodnih razlagalnih postopkov običajen in razumljiv, sčasoma pa se izključevalna borbenost umakne plodnejšemu prevzemanju in vključevanju dosežkov predhodnih literarnovednih šol. Paternujev gnev nad Kidričevim pozitivizmom se je presenetljivo zavlekel vse v današnje čase.

V odporu do faktografskih postopkov v slovenski literarni vedi Paternu nikakor ni bil osamljen — od Kidriča se je odmaknila cela generacija ljubljanskih literarnih zgodovinarjev, rojenih med 1920 in 1930; navdihovali so se raje pri ruskih formalistih, Emilu Staigerju, Franzu Stanzlu idr. Po smrti leta 1950 je slovenska literarna veda Franceta Kidriča relativno redko jemala v misel. Najbolj je med literarnimi zgodovinarji preučeval njegovo delo Darko Dolinar, ki je avtor leksikonskih gesel v ES in v leksikonu *CZ Slovenska književnost*, urednik njegovih *Izbranih spisov* iz leta 1978 in pisec nekaj razprav o Kidriču v osrednjih strokovnih časopisih.² Med upravitelje Kidričeve zapuščine bi lahko uvrstili tudi pokojnega Jožeta Koruzo, ki je po Kidriču predaval starejšo slovensko književnost na slavistiki in je Kidričevo delo za obletniško priložnost populariziral v *Delu* in *JiS*.³ Če pustimo ob strani drobne prispevke⁴ in navedemo le publikacije, ki se izrecno posvečajo Kidričevemu delu, dobimo mimo Dolinarjevega samo še tri imena: o Kidriču so pisali zgodovinar, Kidričev akademjski kolega Bogo Grafenauer,⁵ v zadnjem času pa Majda Stanovnik in Vilko Novak.⁶

Odpor slovenske literarne zgodovine do Kidriča je težko razumljiv tudi zato, ker bi med njim in njegovimi neposrednimi učenci vsaj po nazorski plati (šlo je za liberalsko-levičarsko platformo) morala obstajati določena sorodnost in soglasje. Vendar so, kolikor se spominjam iz časov svojega slovenističnega študija, Kidričevim tezam izrecno nasprotovali celo politično podobno

¹ Boris Paternu (19999). Kaj s Prešernom v času globalizacije? *Delo* 6. 2. 1999, 10.

² France Kidrič (1978). *Izbrani spisi*, 1–3. (Dela, 35). Ljubljana: SAZU; Darko Dolinar (1976). Literarna umetnost in delo Franceta Kidriča. SR, 103–118, 267–78; isti (1980). Ob spominu na Franceta Kidriča. NR 27. 6. 1980, 356.

³ Jože Koruza (1979/80). Pomen Franceta Kidriča v slovenski literarni vedi. *JiS*, 186–91; France Kidrič in naša slovstvena dediščina, *Delo* 3. 4. 1980, 13; 25. 3. 1980.

⁴ Jože Pogačnik (1994). Slovenska literarna veda ob ustanovitvi univerze. SR, 355–63; France Bernik (1975). Živi dosežki znanstvene misli: beseda o dr. Francetu Kidriču. *Delo* 19. 4. 1975, 27.

⁵ Bogo Grafenauer (1950/51). France Kidrič. *Zgodovinski časopis*, 219–20.

⁶ Majda Stanovnik (1994). Prevod kot sestavina slovenske književnosti v Kidričevi *Zgodovini slovenskega slovstva*. SR, 399–405; Vilko Novak (1992). France Kidrič (1880–1950). *Srce in oko*, št. 41, 511–13.

usmerjeni jezikoslovci. V mislih imam Bredo Pogorelec, ki je dajala prednost domnevam Kidričevega katoliškega oponenta Ivana Grafenauerja o kontinuiranosti slovenske pisne tradicije. Menda je bil Kidrič precej slab predavatelj, vendar to ne more biti zadostna razlaga njegove splošne nepriljubljenosti. Zapletel se je sicer v nekaj strokovnih polemik — okrcal je Ivana Grafenauerja (spor je imel nedvomno nazorsko osnovo) pa Antona Slodnjaka, Jožo Glonarja in Avgusta Žigona —, vendar, sodeč po slogu, prepirljive narave ni bil in mu ni mogoče očitati, da je izzival in spore začel. Za nazorskimi nesoglasji so verjetno, tako kot vedno na Slovenskem, delovali osebno prestižnostni motivi, preprosto: kdo bo nosil slovenski literarnozgodovinski zvonec. Med strokovne razlage za odklon od Kidričeve metode naj prispevam naslednjo poljudno domnevo: Kidrič je pač tako zasíčil pozitivistično literarnozgodovinsko opcijo, da za izpopolnjevanje ali celo preseganje te metode enostavno ni bilo več možnosti. Zato so se učenci od učitelja odvrnili in si izbrali metodo, ki je bila njegovi v poglavitnih točkah nasprotna, Kidričev pozitivizem pa postavili za šolski zgled, kako se v literarni zgodovini ne sme delati. Ker sem bil nedavno označen za Kidričevega učenca, smem preveriti, kolikšno težo ima danes v stroki France Kidrič in ali ima kakšno možnost pozitivnega vpliva na literarnovedno metodologijo, potem ko se je borbenost imanentne interpretacijske šole in njenih modifikacij nekoliko unesla.

Kakšen pomen ima danes Kidrič v slovenski literarni vedi, sem preizkusil z nekaj preprostega preštevanja citatov. V humanistiki preštevalni postopki nimajo ravno trdnega mesta in so pogosta tarča načelnih ugovorov. Ne glede na to, da v posameznostih rezultati preštevanja citatov lahko zavajajo, pa so v splošnem dokaj objektivni odraz vplivnosti in so v znanstvenem svetu pomemben kriterij pri pridobivanju raziskovalnega denarja in pri zavzemanju za akademske nazive.⁷ S Tonetom Pretnarjem sva citate statistično nestremljivo preštevala že leta 1983.⁸ Preštevanje je bilo omejeno z osebo in pisanjem tedaj umrlega Romana Jakobsona in najin cilj je bil oceniti njegov vpliv na slovensko literarno vedo in jezikoslovje. Lep zgled bibliometrične analize je pred kratkim izšel v *Jeziku in slovstvu*.⁹ Razprava je pregledovala citiranost jezikoslovnih, literarnovednih in didaktičnih avtorjev, ugotavljala korelacijo med pogostnostjo objavljanja in članstvom v uredniškem odboru, starost citiranih del in citirance rangirala.¹⁰

Kidričevo prisotnost v slovenski literarni vedi sem razbiral iz števila citatov v zadnjih petih letnikih osrednjih slovenskih znanstvenih periodičnih publikacij: *Slavistične revije* (SR), *Jezika in slovstva* (JiS) in *Primerjalne književnosti* (PK). Kidriča sem iskal v seznamih literature in/ali v bibliografsko zastavljenih opombah. Ne prav uspešno iskanje Kidriča se je kmalu spremenilo v zasledovanje drugih slovenskih literarnozgodovinskih imen, ki naj pokažejo, kam se je prevesil interes v sodobni literarni zgodovini. Ker je bil Kidrič prešernoslovec, sem odprl tudi zadnjo obsežnejšo kolektivno prešernoslovsko publikacijo in preštel citate Kidriča ter jih primerjal s citati drugih prešernoslovcev.

France Kidrič se najpogosteje, v šestih člankih, pojavlja v SR. Avtorji ga, kot je pričakovati, zgolj omenjajo.¹¹ Dotaknili so se ga Tone Smolej, Marko Stabej,¹² Darko Dolinar, Peter Svetina,

⁷ Jure Zupan, V slovenski znanosti so citacije povsem v skladu s svetovnimi trendi: objavljanje slovenskih znanstvenikov, *Delo* 1. dec. 1999, 14; Citiranost je predvsem odmev na raziskovalno delo, *Delo* 5. jan. 2000, 13; Mladi raziskovalci prav nič ne zaostajajo za starejšimi: objavljanje slovenskih znanstvenikov II, *Delo* 26. jan. 2000, 14.

⁸ Tone Pretnar in Miran Hladnik, Roman Jakobson in *Slavistična revija*, SR 1983, 51–53.

⁹ Terezija Jambrovič idr., Bibliometrijska analiza revije *Jezik in slovstvo*, JiS 1999/2000, 33–44.

¹⁰ Najpogosteje so bili citirani splošni strokovni priročniki (slovnica, literarne teorije, didaktike ipd.).

¹¹ Največkrat so citirana dela: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetka do Zoisove smrti* (1929–38). Ljubljana: SM, *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im 16. Jahrhundert* (1919). (Heidelberg; Slavica) in uredništvo *Korespondence Janeza Nep. Primica 1808–1813* (1934). Ljubljana: Znanstveno društvo; Korespondence pomembnih Slovencev.

¹² Tone Smolej (1999). Slovenska recepcija Jeana Racina. SR, 297–319; Marko Stabej (1998). Slovenski pesniški jezik z vidika jezikovnega načrtovanja do l. 1848. SR, 207–33. — Stabej se na Kidriča sklicuje kar petkrat.

Elisabeth Seitz in Igor Saksida.¹³ Pomenljivo je, da gre skoraj v celoti za mlado generacijo filologov, rojenih po letu 1960. V JiS je njegovo ime zapisano samo dvakrat.¹⁴ Ker je bil Kidrič utemeljitelj samostojne smeri in oddelka za primerjalno književnost, bi še največ o njem pričakovali v reviji *Primerjalna književnost*, vendar tudi tu najdem samo dve omembi.¹⁵ Neprimerno več je Kidriča v zborniku *Prešernovi dnevi v Kranju*. Iz preštevanja sem izpustil svoj članek, iz katerega bom citate izpisal posebej. Kljub temu se je Kidrič znašel na prvem mestu med referencami, zlasti po zaslugi obsežnejših prispevkov Gregorja Kocijana (40 navedkov) in Angelosa Baša (8 navedkov), omenjajo pa ga tudi drugi avtorji (Jože Žontar, Jože Pogačnik in Božena Tokarž). Ker je kranjski zbornik zadnje pomembno prešernoslovsko dejanje, smemo zapisati nepričakovan sklep, da je France Kidrič v prešernoslovju še vedno prva referenca.

France Kidrič se z izjemo prešernoslovskega poglavja iz slovenske literarne zgodovine umika oz. v njem zavzema obrobno mesto. Pritrdimo lahko Darku Dolinarju, ki v Uvodu h Kidričevim *Izbranim spisom* pravi, da so njegove razprave »znane predvsem v ožjem krogu neposrednih znanstvenih interesentov« in da »se izgublja iz evidence«. Naturno dejstvo je, da so bolj živo kot Kidrič v našem pisanju odmevni avtorji mlajših generacij. Opisana usoda ni nič izjemnega, še najmanj, če pomislimo, da je od njegove smrti minilo že 50 let in da upad zanimanja beležijo tudi veliko mlajši literarni zgodovinarji: Boris Paternu v nedavnem intervjuju resignirano pripoveduje, kako hitro izginejo dela učiteljev s seznama obvezne literature za študente, takoj ko se upokojijo in prenehajo s predavanji,¹⁶ in Taras Kermauner s tožbo, da je danes v slovenskem prostoru in v stroki zamolčan, začenja obsežno pismo, ki sem ga prejel te dni. Slovenski literarni zgodovinarji po umiku s stolic (kaj šele po smrti) s kakšnim daljnosežnim vplivom v stroki ne morejo računati. Spomin nanje se obudi ob okroglih obletnicah ali ob obletnicah pomembnih pesnikov in pisateljev, ki so jih preučevali, preveč pa bi bilo trditi, da so nam nujno potrebni pri teoretičnem in metodološkem osmišljanju dela. Na osnovi vsega tega že lahko oblikujemo sodbo, da literarnovedna bibliografija ni najbolj trdna naložba v tosvetno in posmrtno slavo.

Poglejmo po pogostnosti sklicevanja v osrednjih znanstvenih revijah, kdo je stopil na Kidričevo mesto. Njegovi sodobniki in rivali Ivan Prijatelj, Ivan Grafenauer, Joža Glonar, Jakob Kelemina in Avgust Žigon ali njegovi nasledniki iz dvajset let mlajše generacije Anton Ocvirk, Fran Petrè, Lino Legiša, Anton Slodnjak, Marja Boršnik in Alfonz Gspan? France Kidrič je glede na orisane zakonitosti naravnega zamiranja vpliva tudi v strokovni periodiki svetla izjema, saj je v razmerju do kolegov iz svoje generacije obdržal prvo mesto.

¹³ Darko Dolinar (1997). Štrekelj, Pypin in opredelitev literarne zgodovine. SR, 247–67; Peter Svetina (1997). Ujemanje besednega naglasi in melodičnega poudarka v slovenski ljudski pesmi in pesmi slovenskih protestantov. SR, 203–206; Elisabeth Seitz (1995). Govorniško stilno sredstvo ali pomoč prevajanju? Dvojično venezniški priredje v izbranih besedilih Primoža Trubarja, Martina Lutra in njunih sodobnikov. SR, 469–89; Igor Saksida (1996). Začetki slovenske mladinske dramatike. SR, 169–92.

¹⁴ Jonatan Vinkler je citiral njegovo uredništvo Prešernovih *Pesmi* 1936, nič pa se ne sklicuje na to, kar je Kidrič sam povedal o predmetu njegovega članka, to je o odnosu med Prešernom in Čelakovskim (glej Kidričev članek Prešeren in slovanstvo, *Ljudska pravica* 2. 12. 1945, 5; IS 3, 112); Kidričevo ZSS 1938 omenja tudi Boris Paternu (1997/98) v članku Dve fazi baroka v slovenski poeziji. JiS, 187–94. Tu je Kidrič Prešernovo pesem *Zvezdogledom* označil z izrazom baročna literarna domislica, ki ga Paternu nadgradi z izjavo, da gre za pozni barok.

¹⁵ Darko Dolinar navaja Kidričev članek O literarni zgodovini (1927). (LZ, 449–58) in rokopis Uvod v komparativno književnost iz njegove ostaline na ZRC SAZU (Darko Dolinar (1999)). Iz zgodovine komparativistike na Slovenskem. PK, 75–90). Majda Stanovnik se dotakne Kidričeve ZSS v zvezi s prevodi (Prevod, priredba, prevod priredbe, PK 1998, 35–52).

¹⁶ Peter Kolšek (2000). Stvari so normalne in slovenske: pogovor z Borisom Paternujem. *Delo* 3. 2. 2000, 19.

RAZPRAVE IN ČLANKI

	SR	Rang	JiS	Rang	PK	Rang	Skupaj	Prešernovi dnevi v Kr.	Rang
Janko Kos	29	1.	29	1.	29	1.	87	19	5.
Matjaž Kmecl	13	5.–6.	18	3.	2	–	33	2	–
Franc Zadavec	21	2.	1	–	8	5.–7.	30	–	–
Boris Paternu	10	7.	12	5.	6	9.	28	45	2.
Dušan Pirjevec	6	–	4	–	14	2.	24	–	–
Jože Pogačnik	17	3.	3	–	3	–	23	2	–
Anton Slodnjak	14	4.	7	9.–10.	2	–	23	43	3.
B. Krakar-Vogel	–	–	23	2.	–	–	23	–	–
Tone Pretnar	13	5.–6.	5	–	3	–	21	2	–
Anton Ocvirk	7	9.–10.	6	–	8	5.–7.	21	1	–
Meta Grosman	–	–	17	4.	2	–	19	–	–
T. Kermauner	6	–	3	–	7	8.	16	–	–
Miran Hladnik	5	–	9	7.–8.	–	–	14	–	–
Lino Legiša	9	8.	1	–	3	–	13	–	–
Slavoj Žižek	7	9.–10.	1	–	4	–	12	–	–
Metka Kordigel	–	–	11	6.	–	–	11	–	–
Božo Vodušek	–	–	–	–	9	3.–4.	11	–	–
France Kidrič	6	–	2	–	2	–	10	58	1.
Jože Koruza	2	–	7	9.–10.	1	–	10	–	–
Igor Saksida	–	–	9	7.–8.	–	–	9	–	–
Lado Kralj	–	–	–	–	9	3.–4	9	–	–
Dušan Moravec	–	–	1	–	8	5.–7.	9	–	–
Tine Hribar	1	–	2	–	5	10.–11	8	–	–
Vladimir Kralj	1	–	–	–	5	10.–11.	6	–	–
Tomo Zupan	–	–	–	–	–	–	–	21	4.
Štefka Bulovec	–	–	–	–	–	–	–	11	6.–7.
Josip Žontar	–	–	–	–	–	–	–	11	6.–7.
Alfonz Gspan	1	–	2	–	1	–	4	7	8.
Fran Ilešič	–	–	–	–	–	–	–	6	9.–10.
Vilko Novak	–	–	–	–	–	–	–	6	9.–10.

Dolžan sem nekaj splošnih pojasnil o podatkih v razpredelnici. Samocitatov nisem prešteval. — Nekateri eminentni avtorji (Peter Vodopivec, Taras Kermauner, Boris Paternu, Boštjan M. Zupančič, Janko Kos) se v ambiciji prispevati veliko sintezo izogibajo opombam in navajanju literature na koncu razprave.¹⁷ Praviloma se naštetih avtorji tudi med besedilom na druge avtoritete

¹⁷ Tudi sam včasih napišem članek, kjer v opombah navajam samo gradivo, ne pa predhodnih literarnozgodovinskih obravnav.

ne sklicujejo. — Tuji avtorji najpogosteje citirajo avtorje iz svojega raziskovalnega okolja, torej tujce, ki se v domačih razpravah ne pojavljajo; vse kaže, da je pri izbiri zelo odločilno, ali je piscu razprava v »razumljivem« jeziku. — Ker se v opombnem delu ime citiranega avtorja pojavi pogosteje kot v seznamu literature, je zaradi moje odločitve, da upoštevam eno in/ali drugo, v posameznih primerih to prispevalo k presežku kakšne reference (tak primer je npr. Božo Vodusek na visokem mestu pri PK; vztrajno ga je navajal namreč samo en avtor), vendar se je v seštevku v glavnem izravnalo. — Prav mogoče je, da bi se v razpredelnico uvrstil še kdo od kolegov z opaznim številom skupnih citatov, če me ne bi oviral kriterij, da zaradi preglednosti na seznam sprejemam samo tiste, ki so se v eni izmed revij uvrstili med prvih deset, in če se ne bi omejil na skorajda prekratko obdobje zadnjih pet let.

Za nedvomno literarnovedno avtoriteto se je izkazal Janko Kos, saj je na prvem mestu in daleč pred vsemi drugimi v vseh rubrikah. Dokaj enakomerno sta razporejena med revije še Boris Paternu in Anton Ocvirk. Enakomerno zastopstvo na celi literarnovedni sceni je najboljše jamstvo za prihodnji trajnejši obstoj v splošni literarnovedni zavesti. Razpored drugih citiranih literarnih znanstvenikov dokumentira revijalno specifiko. Matjaž Kmecl, ki v SR v času uredništva Borisa Paternuja ni objavljaval,¹⁸ kljub temu tu dosega visoko uvrstitev med prvih šest. Pri JiS je celo na drugem mestu in se tako predstavlja kot vodja jisovske literarnovedne struje, čeprav glavnina njegovih citatov ne pripada didaktičnemu in šolskemu bloku, iz katerega raste glavnina jisovskih citirancev. Pri PK Kmecl nima strokovnega ugleda. Tretji na seznamu, Franc Zadavec, je jasen eserovski avtor, čigar visoko uvrstitev podpira tudi PK, začuda pa je skoraj odsoten v JiS, kjer je bil v predhodnem desetletju, od 1987 do 1996, še med prvo deseterico. (V primerjavi s predhodnim desetletjem so se nižje rangirali v JiS tudi Jože Pogačnik, Tone Pretnar in Boris Paternu, uvrstitev pa je v istem času izboljšala generacija mlajših: Meta Grosman, Igor Saksida, Boža Krakar - Vogel.) Najbolj ekskluzivni so tisti avtorji, ki jih pozna in visoko uvršča samo ena revija: Boža Krakar - Vogel, Meta Grosman, Metka Kordigel, Igor Saksida so jisovci, oba Kralja, Dušan Moravec in Tine Hribar pa so v domeni PK. Pogosto citiranih prešernoslovcev je med prvo deseterico citiranih avtorjev troje, v ostalem pa so najpogostejše prešernoslovske reference redke predmet zanimanja sodobne slovenske literarne vede.

Osem od desetih najpogosteje skupno citiranih je tudi najpogosteje citiranih pri SR. Od jisovskih citiranih avtorjev in od avtorjev, citiranih pri PK, jih je med prvo deseterico le po pet, kar potrjuje osrednji značaj SR v slovenskem literarnovednem prostoru. Kakšen je generacijski profil najpogosteje citiranih? Več kot polovica je živih: povprečno so stari preko sedemdeset in nihče ni mlajši od 50 let. Med mrtvimi nihče ni v grobu dlje kot 20 let. Avtorji pod 50 let so bolj na dnu seznama in kljub številnim objavam še niso utegnili postati referenca v spisih svojih kolegov.

Izza uredniškega vpogleda v citatne navade moram dodati še opažanja, ki sicer relativizirajo verodostojnost bibliometričnih raziskav, nikakor pa nimajo namena vzbuditi vanje splošnega nezaupanja. Prepričan sem, da se anomalije pojavljajo samo zato, ker je slovenski strokovni prostor premajhen in premalo kritičen, da bi lahko razvil dovoljšnjo nevtralnost in odpornost do napak. Mislim na dejstvo, ki dobim zanj potrdilo v lastnem primeru, da imamo literarni zgodovinarji, ki poučujemo na univerzi, ki imamo svoj diplomski seminar, podiplomske študente in licenco za pisanje strokovnih ocen kolegom ob habilitacijah, v izhodišču boljši položaj kot upokojeni ali zunaj univerze in uredništev strokovnih časopisov delujoči kolegi. Deležni smo kakšnega citata preko mere in priložnost imamo avtorje opozoriti, če so spregledali naš pomembni prispevek.¹⁹ Raziskovalcem citatov v JiS je padel v oči zaključen krog vzajemnega citiranja pri JiS. Razlog je seveda v dejstvu, da se več ljudi ukvarja z istim problemom, zato se seznam citiranih avtorjev od članka do članka bistveno ne spreminja. Izstopajoč je tudi primer Toneta Pretnarja, ki

¹⁸ Izjema so tematske številke, kjer se je običajno uredništvo začasno umaknilo.

¹⁹ Znano je, da je strogi glavni urednik za jezikoslovje pri *Slavistični reviji* v opombi k člankom avtorjev, ki so predložili svoje besedilo v objavo, vpisoval naslove svojih del povesd tam, kjer je pogrešal omembo lastnega prispevka.

ga redno citira Aleš Bjelčevič, ki nadaljuje in razvija Pretnarjevo verzološko raziskovanje, zunaj te naveze pa Pretnarjeva verzologija očitno ne odmeva. Našteta odstopanja vendarle niso tako usodna, da bi spremenila vrstni red citiranih avtorjev na prvih stopnicah lestvice.

Nazadnje naj še pri samem sebi preverim, koliko sem Kidričevo seme, koliko pa je očetovstvo tega, kar v literarni zgodovini počnem, sumljivo in mešano. Z erudicijo Franceta Kidriča sem se natančneje seznanil dvakrat. V času diplomskega študija sem na Kidriča naletel ob raziskovanju Prešernovih apokrifnih besedil, ki sem ga zaključil z razpravo v zborniku *Prešernovi dnevi v Kranju*.²⁰ Na Kidriča se precej pogosteje sklicujem kot na druge prešernoslovce Črtomirja Zorca, Antona Slodnjaka, Borisa Paternuja, Josipa Tominška, Janka Kosa, Frana Levstika in Luka Pintarja. Še najbolj sta se Kidriču približala Tomo Zupan in Fran Levec.²¹ Kidričevo prvenstvo je pripisati zelo preprostemu dejstvu, da je na temo Prešernove kosmate poezije pač največ objavljaj, skromnejši delež sodobnih prešernoslovcev pa dejstvu, da se s to platjo Prešerna tako rekoč niso ukvarjali.²² Nazadnje me je Kidrič presenetil pri pripravah na slovenistični simpozij o romantični pesnitvi, kjer sem se odločil postaviti enega zraven drugega Prešernov *Krst pri Savici* in pesnitev Jožefa Žemlje *Sedem sinov*. Po tem, ko sem že nekaj časa porabil za iskanje virov, sem spoznal, da želim na novo odkrivati Ameriko: najbolj zamudno zgodovinsko poizvedovanje je namreč že zdavnaj opravil France Kidrič.²³ O svojih vzornikih v literarni vedi sem pred časom premišljal v predavanju z naslovom *Kako je ime metodi*,²⁴ vendar brez izrecnega sklicevanja na Franceta Kidriča. Nanj sem se skliceval takrat, ko sem posegal po literarnozgodovinskih podatkih, ne pa takrat, kadar sem želel svojemu delu začrtati metodološke okvire. Uporabil sem ga kot verodostojen vir literarnozgodovinskega gradiva in ga cenil kot informatorja, ne pa kot usmerjevalca lastne metode.

Boris Paternu v veseli družbi rad pove, da je bila Kidričeva literarna zgodovina iz preštevanja hišnih števil, na katerih so prebivali slovenski literati. Kidrič se z besedilno platjo literarnega sistema res ni mogel tako poglobljeno ukvarjati kot kasnejši mojstri interpretacije besedila. Njegova zasluga je v tem, da je besedila oskrbel z natančnim filološkim in zgodovinskim komentarjem, kar je šele omogočilo naslednikom, da so se posvetili žlahtnemu poslu interpretacije umetniških vrhov. V posameznostih se zdi Kidričeva metoda bizarna (npr. članek o Prešernovi uri, ki se je pojavila na Svengaljevi predstavi),²⁵ pa je morda prav zaradi tega danes simpatična.

Vtis, ki ga dobimo ob branju Kidričevih razprav, nikakor ne govori v prid trditvi, da je bil pozitivistični puščobnež. Ne redko se pusti razburiti, se strastno zavzame za eno razlago in prav tako odločno zavrača drugo. Prešerna brani, kadar se mu zdi, da se mu je zgodila krivična obtožba, in se zgraža nad onimi, ki so mu pripisovali to ali ono ogabno kvanto. Kadar se izjave izključujejo, verjame pesniku (»nobenega vzroka ni za dvom o resničnosti Prešernovih besed«) in ne njegovi življenjski sopotnici in prijateljem. Da ga je v prav nič pozitivistično objektivni naklonjenosti do Prešerna zaneslo predaleč, priča njegova trditev, da epigrama o dihurju — »V Ljubljani je dihur, ki noč in dan žre knjige / od sebe pa ne da najmanjši fige.« — ni napisal na račun Čopa, kar je

²⁰ Miran Hladnik, Apokrifni Prešeren, *Prešernovi dnevi v Kranju*, ur. Boris Paternu (Kranj: Mestna občina, 2000), 115–40; http://www.ijs.si/lit/pres_ap.html.

²¹ France Kidrič 56 sklicev = 18 v besedilu in 38 v opombah, Tomo Zupan 35 (8+27), Fran Levec 34 (9+25), Črtomir Zorec 21 (3+18), Anton Slodnjak 14 (4+10), Boris Paternu 14 (3+11), Josip Tominšek 8, Janko Kos 8, Fran Levstik 7 (5+2), Luka Pintar 5 (2+3).

²² Najbolj hvaležno sem posegal po Kidričevem članku Prešernova gostilniška publicistika, *Tovariš* 7. 2. 1947, 113–14 (IS 3, 104–105); veliko gradiva pa sem našel tudi v članku Prešeren in ljubljanske uršulinke, *Kronika* 1934, 267–71 (IS 3, 75).

²³ France Kidrič (1939). Drobiž iz dobe restavracijske cenzure. *LZ*, 319–22.

²⁴ Miran Hladnik, *Kako je ime metodi?* <http://www.ijs.si/lit/kakojeim.html#l2>; v tisku pri SR 2001.

²⁵ France Kidrič (1939). Prešernova ura na Svengaljevi seansi. *Slovenski jezik*, 2, 229–30; Svengali je bil iluzionist, čarovnik, nekakšen David Cooperfield tridesetih let, prim. L. Svengali, *Tvoja usoda: Hiromantija, astrologija; povzeto po raznih znanstvenih virih in metodah eksperimentalnega psihologa L. Svengalija*, spisala in sestavila Mme Lanteleme (1936). Ljubljana: [Jugoslovanska Tiskarna].

danes uradno sprejeta razlaga, ker ni mogel sprejeti misli, da bi pesnik tako grobo zbadljivko lahko namenil najboljšemu svojemu prijatelju, ampak je postregel z razlago, da je bila namenjena cenzorju Pavšku.

Na Kidriča se danes ne sklicujemo, ker nam v metodološkem smislu, kot pravilno ugotavlja Darko Dolinar, nikoli ni bil kaj vznemirljiv. Z menjavo literarnovednih paradigem pa se zna zgoditi, da bo zaradi bogastva podatkov, ki jih je nakopičil, njegovo ime še nekaj časa živo v strokovni zavesti. Čeprav se zdi ugotovitev, da se na Franceta Kidriča danes v strokovni periodiki malokrat spomnimo, žalostna, pa podoba popravlja podatek, da je v svoji generaciji literarnih zgodovinarjev Kidrič le najpogosteje citirani avtor. Najbolj pa mu je v čast dejstvo, da ostaja največkrat citirani prešernoslovec.

Letnik 51/1

1999

Izdajatelj: Zveza društev, Slovensko društvo Slovencev, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana — Uredništvo revije *Jezik in slovnost*, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2 — Računalniška priprava: Branka Bertonec s.p. — Bibliografski naslov: *Jezični študij*, 4, 1000 Ljubljana — Nakladni podatki: *Jezični študij* št. IV/32-34, 1000 Ljubljana — Sprava naslovnice: Samo Taponec — Revija izhaja od oktobra 2000 do junija 2001 (osem števil) — Glavni in odgovorni urednik: Tomaz Svete — Uredniški odbor: Mila Horvat, Irina Nisnik — *Evropa* (slovenski zgodovinarji), Erika Kralj, Alenka Šivic-Didar (jezikoslovcje), Boža Klobar — *Vogel*, Mojca Pochanovnik (sodobna jezikna in jezikoslovska študija), Samo Bertonec (jezikni študiji).

Gradivo

Milan Dolgan

Jezični študij št. 32-34

411

<p>UDK 82.091.074(4)929.034.01.5</p>	<p>Milan Dolgan</p>
SUMMARY	
FRANČE KIDRIČ TODAY	
<p>Abstract</p> <p>in Slovenian) (Dolgan, Milan, and Dusan Fucelj (the last century in Slovenian history). The most balanced source of studies is Slovenian year with eight out of the top most of other studies being also among the top ten in Slovenian year. Jack in Slovenian and French editions contribute the names each and the other selected by some extensive references. Among the most frequently cited authors were a study title and not the best deal for more than twenty years in the century history, often late other references are increasingly giving way to younger ones.</p> <p>Milan Dolgan</p> <p>Nataša Pirih Svetina</p> <p>ina Ferbecer</p> <p>ilija Rupnik</p>	<p>in contemporary history theory. France Kidric is a very young for important position and a relatively new reference; his name is only gradually recognized in the younger history historians. Nevertheless, he fills the void in his own generation instead of vanishing (like van Graden) even more surprisingly. Despite a host of young Frenchmen he remains the most quoted author in recent French history literature, thanks to the wealth of his completed. Citation statistics for the three central Slovenian journals of history history (the most recent year, Jack in Slovenian, French and English) are followed by Milan Kidric (but forgotten in French edition), Franc Zadavec (ignored in Kidric's edition).</p>

danek v živo sprejema kritika, ker ni mogel sprejeti misli, da bi pesnik moral biti šibljavši in tako...
 ...Ključnik se danes ne banejo kletjem, ker nimajo metodoloških smisla, kot pravilno ugotavlja Đurko...
 ...Dobro, nič ni bil kaj vzročnih. X. menja, da literarnovzročni paradigmi posebej zgoditi, da bi...
 ...znanj bogava, podoben, kaj bi je nakopala, njegovine je nekaj časa zve v anarohizem...
 ...Čopar se tudi ugotavlja, da se na Francoski literarni danes v anarohizem podobni, zaslota...
 ...spomina, žalostna, pa podobno, kaj bi je v svoj generaciji literarnih zgodovinarjev...
 ...Ključnik je najpogostejše kritično svariti, kaj bi je v dast, kaj bi je v dast, kaj bi je v dast...
 ...Prijatelj. Se naj bi prišlo, da bi prišlo, da bi prišlo, da bi prišlo, da bi prišlo, da bi prišlo...
 ...pripravi zelo preprosti, kaj bi je, da bi je, da bi je, da bi je, da bi je, da bi je, da bi je...
 ...skrajšanja delež, kaj bi je, kaj bi je, kaj bi je, kaj bi je, kaj bi je, kaj bi je, kaj bi je...
 ...akvarijali. Nazivni imena se je Kidrič praznovati na konferenčni simpozij o romantični...
 ...poslavlja, kaj sem se odločil postaviti enega zvržen drugega Prešernov. *Kaj pri Slovci* in v pesmi...
 ...Jožeta Žalca. *Sedem zvonov*. Po tem, ko sem že nekaj časa porabil za ukanje vrtov, sem spoznal, da...
 ...želja na novo odkrivati Ameriko, najbolj zanesljivo zgodovinsko poizvedovanje je namreč za...
 ...zavajaj opravil Franci Kidrič. O svoji vzročnosti v literarni vedi sem pred časom premišljal v...
 ...predavani z naslovom *Kako je ime metodi*, vendar bi se izločnega skicevanja na Francota...
 ...Kidriča. Naniž sem se skliceval takrat, ko sem posnel po literarnozgodovinskih podatkih, ne pa...
 ...takrat, kadar sem Žalca svojimi deli združiti metodološke okvire. Uporabil sem ga, kot...
 ...zgodovinskih za literarnozgodovinskega gradiva in ga čenil kot informatorja, ne pa kot...
 ...umnozgodovinske metode.

Boris Paternu v vsaki družbi rad pove, da je bila Kidričeva literarna zgodovina iz preskovanja...
 ...literarni svet, na katerih se pravih slovenski literari. Kidrič se z besedilno platjo literarnega...
 ...sistema res ni mogel tako poglobljeno ukvariti kot kasnejši mojstri interpretacije besedila...
 ...Njegova naloga je v tem, da je besedilno svetlobo z natančnim filološkim in zgodovinskim...
 ...komentarjem, kar je šele omogočilo naslednjim, da so se posvetili znanstvenemu postopku interpretacije...
 ...umetniških vrhov. V posameznostih se jih Kidričeva metoda bizarna (npr. članek o Prešernovi uri...
 ...ki se je pojavila na Slovenskijevi predstavi), če je morda prav zaradi tega danes suspektna.

Vsek li ga dobimo ob branju Kidričevih razprav, nikakor ne govorim v prid tistimi, da je bil...
 ...pozitivistični pasivnost. Ne redko se pustim razburiti, se smejem zavzame za svo razlogo in pri...
 ...tako odlično zavrača drugo. Prešerna bran, kadar se mi zdi, da se mi je zgodila kritična oboba...
 ...in se zgraža nad omni, ki so mi pripisovali to ali ono obzerno kvanto. Kadar se njave vključujejo,

Miran Hladnik

UDK 82.09(497.4):929 Kidrič F.

SUMMARY
FRANCE KIDRIČ TODAY

In contemporary literary theory, France Kidrič is a synonym for unpopular positivist biographicalism and a relatively rare reference; his name is only gradually reappearing in texts by younger literary historians. Nevertheless, he still holds primacy in his own generation (ahead of Ivan Prijatelj and Ivan Grafenauer); even more surprisingly, despite a host of young Prešernians he remains the most quoted author in recent Prešernian literature, thanks to the wealth of data he compiled. Citation statistics for the three central Slovene journals of literary history (*Slavistična revija*, *Jezik in slovstvo*, *Primerjalna književnost*) in the last five years show that the most quoted author is Janko Kos, followed by Matjaž Kmecl (but forgotten in *Primerjalna književnost*), Franc Zadravec (ignored in *Jezik*

in slovstvo), Boris Paternu, and Dušan Pirjevec (the latter especially in *Primerjalna književnost*). The most balanced source of citations is *Slavistična revija* with eight out of the ten most often cited authors being also among the top ten in *Slavistična revija*, *Jezik in slovstvo* and *Primerjalna književnost* contribute five names each and are both characterized by some exclusive references. Among the most frequently cited authors, none is under fifty and none has been dead for more than twenty years. In the literary history citation lists, older generations are increasingly giving way to younger ones.

LETNO KAZALO

Letno kazalo JiS 46 (2000/01)

JEZIK IN SLOVSTVO

Letnik XLVI
Ljubljana 2000/01

Izdaja: Zveza društev, Slavistično društvo Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana — Uredništvo revije *Jezik in slovstvo*, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2 — Računalniška priprava: Branka Bertoncely s.p. - BBert grafika, Resljeva 4, 1000 Ljubljana — Tisk: Littera picta d.o.o., Rožna dolina c. IV/32–34, 1000 Ljubljana — Oprema naslovnice: Samo Lapajne — Revija izhaja od oktobra 2000 do junija 2001 (osem števil) — Glavni in odgovorni urednik: Tomaž Sajovic — Uredniški odbor: Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovstvena zgodovina), Erika Kržišnik, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti), Samo Bertoncely (tehnični urednik).

Gradivo

Milan Dolgan	Učbeniki slovenskega jezika	114
--------------	-----------------------------	-----

Jubileji

Andreja Žele	Ob življenjskem in delovnem jubileju prof. dr. Ade Vidovič Muha	161
--------------	---	-----

Metodične izkušnje

Nataša Pirih Svetina, Ina Ferbežar	Izobraževalni program za odrasle <i>Slovenščina za tujce</i>	222
Tina Rupnik	Literarni klasiki v srednješolskih berilih pri nas in v Evropi	101

Obvestila SDS

Marko Jesenšek	Zbiranje predlogov za podelitev nagrad Slavističnega društva Slovenije	230
Marko Jesenšek	Vabilo k sodelovanju na Slovenskem slavističnem kongresu	231
Zoltan Jan	Poročilo predsednika Slavističnega društva Slovenije na občnem zboru v Kopru 5. oktobra 2000	46

Ocene in poročila

Radimir V. Ivanović	Njegošologija kot slovanska duhovna dediščina	41
Mateja Jemec	Novi teoretični pogledi na skladnjo in semantiko v kognitivni znanosti	164
Nataša Logar	Celovito o besedi in misli	345
Marija Mercina	Jezik ob meji	173
Irena Novak - Popov, Katerina Veljanovska	Slovensko-makedonska konferenca v Ljubljani	347
Katja Podbevšek	Mednarodni znanstveni simpozij <i>Glas</i> v Opatiji	228
Mojca Schlamberger Brezar	<i>Na pragu besedila</i> , učbenik za slovenski jezik v 2. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol	287

Poskusi branja

Irena Marinč	Jezikovna kompetenca drugošolcev v uporabi glagolov ter samostalniških in pridevniških besed pri opisu predmetov in slik	108
--------------	--	-----

Razpis

Alenka Šivic - Dular	13. mednarodni slavistični kongres – Ljubljana 2003	176
----------------------	---	-----

Razprave in članki

Mirjana Benjak	Pouk književnosti v hrvaški gimnaziji	19
Zoran Božič	Simbolika dogajalnega prostora v <i>Matkovi Tini</i> , <i>Sreči</i> in <i>Krstu pri Savici</i>	91
Robert Cazinkić	Oziralni prilastkovi odvisniki	29
Miran Hladnik	France Kidrič danes	317
Zoltan Jan	Ljubka Šorli med Italijani	95
Nataša Jakop	Funkcijska delitev členkov: značilnosti naklonskih členkov	305

LETNO KAZALO

Marko Jesenšek	Stične točke pri oblikovanju slovaškega in prekmurskega knjižnega jezika	297
Gregor Kocijan	Kidričevo prešernoslovje po prvem delu monografije o Prešernu (1939–1950)	185
Mihaela Koletnik	Govor pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah	81
Metka Kordigel, Mateja Šega	O miselni shemi za recepcijo pravljice v predoperativnem in operativnem obdobju otrokovega bralnega razumevanja	257
Matevž Kos	Šorli, Albreht, Nietzsche	325
Boža Krakar Vogel	Obnavljanje literarne klasike v sodobni šoli – na primeru Prešerna	125
Nataša Logar	Kvalifikator <i>ekspr.</i> v Slovarju slovenskega knjižnega jezika na ravni frazeologije	137
Katja Mihurko Poniž	Materinstvo kot umetnostni motiv in njegova upodobitev v povesti <i>Samorastniki</i>	5
Blaž Podlesnik	Citatnost v <i>Pesnitvi brez junaka</i> A. A. Ahmatove	201
Irena Stramljič Breznik	Komunikacijski ali sporočanjski frazemi	191
Nina Šoba	Kako brati Flisarjeve zadnje tri romane?	335
Jerica Vogel	Poslušanje kot učni cilj, vsebina in metoda v učbenikih za štiriletne srednje šole	273
Alojzija Zupan Sosič	Fantastika in sodobni slovenski roman ob koncu stoletja	149
Andreja Žele	O slovarskem prikazu slovenske vezljivosti	239

Uvodnik

Tomaž Sajovic	Spoštovane bralke, spoštovani bralci	3, 79, 123, 183, 237, 295
---------------	--------------------------------------	------------------------------

V spomin

Jasna Honzak Jahić	V spomin profesorju Aloisu Jedlički	219
--------------------	-------------------------------------	-----

Zakonodaja

Predlog zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika – prva obravnava	52
--	----

Matevž Kos

Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 821.163.6.09"1900/1920":1 Nietzsche F.

Šorli, Albreht, Nietzsche

Med sopotniki, učenci in nadaljevalci slovenske moderne se razmeroma pogosto pojavljajo ničejanški motivni in tematski sklopi (zlasti tisti iz Nietzschejeve, med širšim bralstvom najbolj znane in med literati odmevne knjige *Tako je govoril Zaratustra*), pa tudi ničejanstvo kot ne povsem koherenten »svetovni nazor« oziroma »pogled na svet«. Raziskava fenomena ničejanstva, kolikor ga skušamo uvrstiti v tradicionalno literarnozgodovinsko rubriko »vplivi« in na ta način izmeriti recepcijo Nietzschejeve misli v prvih desetletjih dvajsetega stoletja znotraj slovenske literature, stoji pred podobnimi dilemami, predvsem pa omejitvami, kakršne bi lahko srečali na primer že ob analizi Cankarjeve in Župančičeve literature — tistih njunih besedil, ki tako ali drugače vstopajo v horizont Nietzschejeve filozofije. Poglavitne Cankarjeve »ideje«, katerih izvor je tudi Nietzschejevo mišljenje — zlasti kritika morale, filistrstva in krščanstva (tega predvsem v »institucionalnem« pomenu), so se ohranjale v pisanju razmeroma številnih mlajših nadaljevalcev in posnemovalcev. Podobno velja za Župančiča, le da je pri njem apoteoza zdravja, moči in individualnosti, med izvore katerih prav tako sodi Nietzschejevo mišljenje in ki doseže vrh v zbirki *Čez plan* (1904), bolj enoznačna kot pri Cankarju. Manj je, zdi se, izpostavljena *notranji* ambivalenci — razen če seveda Župančičevih *Samogovorov* (1908), pesništva krize, ne razumemo ravno kot zbirko, *znotraj katere* se lomi dotedanja, pogojno rečeno, »subjektivistično-ničejanška« zasnova njegovega pesništva.

Ob konkretnih navezavah literarnih besedil na Nietzscheja, ki jih bolj ali manj prepričljivo lahko evidentira analitično branje, pa moramo upoštevati tudi to, da je ničejanstvo pač nespregledljiv *zeitgeistovski* fenomen. Je sestav, ki je kvantitativno širši od Nietzschejeve filozofije, obenem pa je vsebinsko *plitkejši*. Kolikor je tudi že *ideološka*, tj. enodimenzionalna prisvojitve posameznih tem Nietzschejeve filozofije, je razumljivo, da je izpostavljen procesu zainteresiranega branja — takšno branje se, kadar ima na razpolago več različnih poti, praviloma vedno odloči za *lažjo*. Posledica takšnega prilagajanja, preinterpretiranja in pomenskih transformacij so lahko številni nesporazumi. Kar zadeva Nietzscheja, tudi ideološki in politični nesporazumi. Ti so zvečine tako glasni, da prevpijejo zahteve po subtilnejšem branju in strožji filozofski argumentaciji.

Prvi desetletji dvajsetega stoletja sta najbolj »avtentična« doba vstopanja Nietzschejeve filozofije v slovensko književnost. Ob avtorjih slovenske moderne, zlasti seveda Cankarju in Župančiču, pa ne bi smeli spregledati manjših, »obmodernih« piscev, avtorjev besedil, v katerih je prav tako odmevala Nietzschejeva filozofija oziroma tisti idejno-estetski in ideološki konglomerat, ki ga označuje pojem ničejanstvo. Ogleдали si bomo dva napol pozabljena pisca, in sicer tako, da bomo pritegnili v obravnavo nekaj njunih besedil — tistih seveda, za katere se zdi, da tako ali drugače sodijo v razpravo o Nietzscheju in ničejanstvu v slovenski literaturi. Zanimala nas bosta Ivo Šorli in Fran Albreht: Šorli predvsem z novelo *Hic Rhodus!* (1902–1903) in romanom *Človek in pol* (1903), Albreht pa s pesniško zbirko *Mysteria dolorosa* (1917). Glede na to, da gre za prozaista na

eni in pesnika na drugi strani, bom posredno morebiti lahko opozoril tudi že na kakšno izmed literarnovrstnih posebnosti, povezanih z Nietzschejevim vstopanjem v slovensko literaturo.¹

*

Ob pregledovanju slovenske literarne revialistike v prvih desetletjih dvajsetega stoletja ob različnih odmevih na Nietzschejevo filozofijo kar nekajkrat srečamo ime Iva Šorlija. Leta 1919 se je, na primer, v *Ljubljanskem zvonu* oglasil Jakob Kelemina, da bi opozoril na srbski prevod enega izmed Nietzschejevih del. Ob tem se je — retrospektivno — dotaknil tudi predvojnih slovenskih literarnih razmer:

Neoporečen je uspeh Nietzschejev v mednarodnem estestvu: vse, kar je čutilo v sebi nagon, da razdrobi svet, ne da bi vendar moglo kje premakniti kakšen kamenček, se je naslajalo ob orjaških atitudah svojega mojstra in jih je — s šibkejšimi močmi seveda — posnemalo. Slovencem je prinesel ta pokret »Človeka in pol« v povesti, v liriki pa nekaj besednih ekscesov — hujše nesreče ni bilo. Bolj kot nam je škodil Nietzsche Srbom, kakor pričata dva prevoda [...] (Ljubljanski zvon XXXIX/9, 1919, str. 570)²

Šorli je v Keleminovih očeh malodane vodilni slovenski ničejanec, to pa je seveda stališče, ki že samo po sebi zahteva poseben pogled na njegovo prozno pisanje.

Pisatelj sodi v ničejski kontekst vsaj z dvema svojima besediloma z začetka dvajsetega stoletja: z novelo *Hic Rhodus!* in pa romanom *Človek in pol*. Novela je v letih 1902–1903 izhajala na straneh revije *Slovan*, sprva (prvi in drugi del) pod psevdonomim Fran Novič, nato pod pisateljevim pravim imenom. *Hic Rhodus!* je sicer, če poskusim z »žanrsko« oznako, nekakšna narodno-gospodarsko-politična moralka. Fabulativni okvir temelji na odnosu med bratoma, lahkoživcem Evgenom, ki je ostal na posestvu in premoženje polagoma zapravlja, in Ivanom, državnim poslancem in veletrgovcem, ki se odzove rodbinskemu klicu na pomoč in se vrne domov. Brata pusti propasti, mu pri tem še malce pomaga, nato pa ga v zadnjem hipu reši in tako poskrbi za njegovo katarzo. V noveli srečamo Nietzschejevo ime, pa tudi nekaj stilizmov in motivnih prvih, ki spominjajo na knjigo *Tako je govoril Zaratustra* — »zarja novega velikega dneva«, na primer.

Šorlijeva novela je retorično zvečine preobtežena; jezikovno nespretnost nemalokrat skriva za glasno patetičnostjo: »Hrepenite po trinogih, kajti iz njih gnilih trupel poganja silno drevo svobode!« (Šorli, 1902–1903: 50). Novela vsebuje tudi nekaj kritičnih tonov, naperjenih na »korektni ljudi«, vendar so nasilno vpeti v osrednji *moralčni* tok. Pripoved se fabulativno sklene z Evgenovo postavitvijo na noge (s pomočjo *zdravega* brata). Ozdravljeno posestvo simbolizira vsesplošno narodno-gospodarsko ozdravitev, za katero imajo zasluge *zdravi* ljudje. Zdi se, da, metaforično rečeno, Slovenec vidi Slovenca v Šorlijevem ogledalu kot marljivega, prizemljenega

¹ Posamezni raziskovalci postavljajo v ničejski kontekst različne avtorje. Franc Zadavec, na primer, je svoje stališče formuliral takole: »Tudi pri Ivanu Cankarju, Župančiču, Šorliju, VI. Levstiku in Franu Albrehtu srečujemo soglasje z nekaterimi Nietzschejevimi miselnimi motivi. Etika 'nadčloveka' jih je odbijala, toliko bolj pa sta jih mikala etika volje do moči in upor proti 'suženjski moral', proti pasivizirajočemu krščanstvu. Najbolj pa sta jih prepričala njegova zahteva po svobodni osebnosti ter po razumu samoniklega, osebnega talenta« (Zadavec, 1970: 18–19). Joža Mahnič v Matičini *Zgodovini slovenskega slovstva* Nietzscheja ne navaja samo ob omenjenih piscih, temveč še ob pisanju Ivana Laha — v njegovi lirski prozi odkriva »vplive Nietzschejevega subjektivizma« (Mahnič, 1964: 222), pri Vladimírju Levstiku pa opozarja zlasti na njegovo knjigo novel *Obsojenci* (1909). Janko Kos v *Enciklopediji Slovenija* pod geslom »ničejanstvo«, kot »sopotnike in nadaljevalce moderne«, na katere je »ničejanstvo občasno vplivalo«, našteva še Alojza Gradnika in Antona Novačana (Kos, 1993: 412).

² Podobna, le da dve desetletji poznejša je formulacija anonimnega pisca: »Nietzschejev Übermensch, ki je pri nas oplodil Šorlija [...]« (*Življenje in svet* XI, 1937, 22. knjiga, str. 28). Ali pa istega leta v *Slovencu*: »Naravnost program na je postal naslov Šorlijevega romana 'Človek in pol', s katerim je tako lepo poslovenil Nietzschejevo idejo 'Übermensch', navdihujočo tedanje pokolenje« (*Slovenec* LXV, 1937, št. 87, str. 5).

»nadčloveka«. Vendar na njem ni nič silnega ali radikalnega v globljem, »metafizičnem« pomenu Nietzschejevega »gospodarja zemlje« (Nietzsche, 1991: 532), temveč le veliko pridnega.³

Ambicioznejše zasnovan je roman *Človek in pol* (1903), Šorlijevo najbolj znano leposlovno besedilo.⁴ Tu prav tako srečamo močnega človeka, le da je dogajanje postavljeno v tržaško meščansko okolje. Zgodba je pravzaprav melodrama, njeni glavni protagonisti so »človek in pol« Rihard, njegova zaročenka Nela in filister Plesich. Kritiki so v Rihardu večinoma odkrivali ničejanskega »nadčloveka«, verjetno ne ravno proti pisateljevi volji.⁵ Rihard je, v enem izmed »zaročenskih« prizorov, okarakteriziran takole:

Zdaj pa, ko jo je ogovoril, je planila kakor zadeta po koncu in ozrla se mu je plašno v obraz. Od ramena večji kakor ona je stal pred njo, krepek in silen. Strmela je nemo vanj. Tako ga ni gledala še nikdar in nikdar ga ni še tako videla. Dà, to so bile tiste izrazite poteze v obrazu, o katerih je govoril ... Te presunljive, blesteče, zdaj tako mrzle oči, ta drzno vpognjeni nos, ta ponosna, zdaj tako trda ustna, te dve potezi okrog njih, govoreči o nevpogljivi, železni volji ... Pred tem človekom mora strepetati in se zgruditi vsaka, prav vsaka ženska in ako bi ga tudi ne ljubila, udati se mu mora vsaka drhteča in hrepeneča, na življenje in smrt, iz samega strahu pred silno močjo njegove duše, ki govori iz vsake potezice. Vsaka, ako on le hoče! In ta mož je izbral baš njo izmed teh vseh! In ona, šibko, vsakdanje dekle se mu upa ustavljati! »To ti je dečko!« ji je govoril Viktor o njem, še predno ga je poznala. »To ti je človek in pol, kakor imenujejo take ljudi v Beli Krajini!« Dà, to je človek in pol in ta človek je njen!

Rihard jo je gledal neprestano. Videl je v njenih očeh, kaj se godi v njeni duši, videl je v teh široko odprtih lepih očeh plameniti lepo, silno, k njemu hrepenečo, pred njim trepetajočo in ugasujočo in zopet kvišku k njemu vspenjajočo se himno svoji vse pokoreči, neodoljivi moči, svoji neomejeni, kraljevi oblasti, veličastvu svoje duše, videl je v teh očeh skromno, boječo, usmiljenja prosečo molitev spokorjenega zemljana k svojemu bogu, ki zaupa v njegovo brezkončno dobroto ...

(Šorli, 1903: 30–31) [Podčrtal M. K.]

Podobno, le da bolj viharško je »človek in pol« uprizorjen v enem izmed naslednjih, za Šorlijev roman značilnih prizorov (pred tem teče beseda o kipečem morju, nevihti, strelah in bliskih, ki brez posebne zadrege prispodablja Rihardove »značajske poteze«):

Kot otrok je vriskal in pel, kot mladenič je strmel nem v te silne izbruhe večne, nikdar porabljive, nikdar slabeče se moči, ko so se zvijala drevesa v blaznem strahu in stegovala svoje trepetajoče roke drugo proti drugemu, kakor da se hočejo združiti v skupen, šibak odpor ... Ne, on se ni bal nikdar, ponosno je stal sredi vesoljnega trepeta, klobuk v roki pred tem v gromih in bliskih razodevajočim se Veličanstvom, in vetrovi so se igrali z njegovimi lasmi ... Boj, boj! ... In roke so se mu stiskale v pesti ... In lasje so mu vihrali v vetru ... [...]

Sam, čisto sam, on in morje in grmeče nebo.

(Šorli, 1903: 69–70) [Podčrtal M. K.]

³ Podobno velja za podobo »nadčloveka« pri Ivanu Lahu, kakor jo lahko srečamo v njegovem novelističnem pisanju pred letoma 1907–1914. Zadravec ugotavlja, da Lah »človeka volje« izenačuje s »prerodom domovine«, na primer v noveli *Signora Bianca* (1908). Skratka: »V Lahovem 'nadčloveku' ali 'velikem človeku' ni torej nič ničejanskega« (Zadravec, 1970: 374–375).

⁴ Roman je leta 1912 izšel tudi v češčini, in sicer kar v dveh prevodih (knjižno izdajo je prevedel Karel Vondrašek, tisto, ki je izhajala v obliki časopisnega podlistka, pa Evgen Stoklasa).

⁵ Šorli je pozneje takšnim, ničejanstvo poudarjajočim razlagam svojega romana nasprotoval. Sedemnajst let po njegovem izidu je na primer zapisal: »Ali mi svet res ne bo nikdar odpustil tistega mojega 'Človeka in pol' (in mimogrede omenjam, tiste moje 'trditve', ki je nisem nameraval nikdar trditi, da mora biti človek najprej zrel za vislice, če naj bo kaj iz njega) in mi verjel, da nisem v onem spisu imel pred očmi nič drugega nego krepkega moža, niti slutec, da bo kdaj Nietzsche strašil za nama?« (*Ljubljanski zvon* XL/12, 1920, str. 733)

V romanu se nekajkrat omenjajo tudi »nadjudje«, vendar so ta »refleksivna« mesta, zdi se, intonirana kritično. V enem izmed dialogov med Rihardom in Viktorjem, v katerem se ob »nadjudeh« dotakneta tudi »modernih« ljudi, je med drugim rečeno:

Z Viktorjem sta začela govoriti o nekem novem francoskem romanu, ki sta ga bila ravno prečitala:

»Skoro v vsej svetovni literaturi rohne po zemlji neki grozni ljudje ali, kakor je zdaj običajno 'nadjudje', kajti pravih ljudi, pravih dečkov in pol ti pisatelji ne marajo več, na drugi strani pa strašijo neke blede, brezkrvne sence, ki se nazivajo moderne ljudi!« se je hudoval Rihard.

(Šorli, 1903: 79)

Polemika proti modernim je v Šorlijevem romanu artikulirana iz perspektive zdravja, katerega predstavnik je seveda »človek in pol«. Na to raven sodi tudi temeljna različnost med dvema vrstama umetnikov: »modernimi« in »novimi«. Moderni so, večinoma v formi salonske konverzacije, opisani kot »apostoli strtih živcev«, »nefanatični fanatiki ponosnega brezmočja«, »bramani impotence«, novi umetniki pa so »poeti luči in moči, sinovi dneva, svečeniki solnca«. Stališče nove umetnosti je stališče zdravja, drugo ime za nove umetnike je pri Šorliju: »zdrave duše« (Šorli, 1903: 81–83). Sicer pa »nova umetnost« v *Človeku in pol* natančneje ni tematizirana, enako velja za »moderne« in »nove umetnike«, tako da to razpravljanje ostaja zvečine abstraktno oziroma nedorečeno. Morda zato, ker pisatelj ni imel posebno jasne predstave niti o prvem niti o drugem.

Šorlijev roman je ničejanski le ponekod, pa še tam le na ravni besed, se pravi ničejanske retorike. V enem izmed monoloških govorov »človek in pol« denimo zatrjuje, da veruje v življenje, toda bolj kot v življenje človeka (kaj šele »nadčloveka«) v življenje človeštva in predvsem: »dobrih človeških duš«.

Pač, jaz verujem v človeštvo, je premišljeval [...] ... jaz verujem v življenje, jaz verujem v krasoto solnca in lune in zvezd in dneva in noči in morja in gozdov in livad in mehkih oči in dobrih človeških duš ...

(Šorli, 1903: 99) [Podčrtal M. K.]

V besedilo pa včasih še zmeraj vdirajo ničejanske pasaže. Apologija samote (»A on je tu sam, čisto sam«), višav, po katerih letajo orli, ostrega zraka, »krepkih ljudi, ki se ne bojijo teh mrzlih sap«, »ponosnih mojih moči«, »visokih, veličastnih višav«: vse to spominja seveda predvsem na *Zaratustro*.

Vizija »močnega človeka«, njegovega »boja« skupaj z »malo, a krepko četo močnih, zvestih, čistih duš« (Šorli, 1903: 107) se proti koncu romana stopnjuje, vseeno pa se ni moč izogniti malce komičnemu vtisu o »človeku in pol«, kakor odmeva tudi v zadnjih stavkih. Glasijo se takole:

Vedno več čilih sobojevnikov se je zbiralo okrog Riharda.

In v sveži, čisti tok se je razlival dalje in dalje ven v izsušeno, žejno deželo, zmagonosno šumeč ime doktorja Riharda Severja ...

(Šorli, 1903: 174)

Kot je ugotavljal že Joža Mahnič, je naslovni junak Šorlijevega romana pravzaprav »življenjsko zdrav človek kmečkega rodu, ki mu je avtor brez potrebe dodal nekaj nietzschejskih potez« (Mahnič, 1964: 331). Kolikor lahko pri Šorliju govorimo o ničejanstvu, je to zvečine nekaj zunanega, predvsem pa gre za izrazito romantično razumevanje *Zaratustre*, dela, ki na stilno-jezikovni ravni marsikdaj prepoznavno odmeva v *Človeku in pol*. S sintagmo »romantično razumevanje« merim predvsem na to, da so eksistencialna ostrina, samoironija, brezkompromisnost, morda kar avtodestruktivnost — vse tisto, skratka, kar srečujemo v *Zaratustri*

— pri Šorliju predstavljene zvečine le še kot lepa slika, kot »metafizičen« okras, dekoracija udejanjenega *zdravja* »človeka in pol«. Ne smemo spregledati tudi dejstva, da je dogajanje romana postavljeno v Trst in da v ozadju odmevajo mednacionalni, tj. slovensko-italijanski konflikti. Junakovo *zdravje* je, skratka, tudi v službi »narodovega zdravlja«. Takšna dispozicija pa pomeni le še korak stran od Nietzschejeve filozofije.⁶

Morda je ravno »nacionalna ideja« — pisatelj je bil po rodu s Tolminskega, gimnazijo je obiskoval v Gorici, kot pravnik je služboval po Primorskem in Istri, po koncu prve vojne (tj. že v svoji zreli dobi) pa je emigriral v Jugoslavijo — tisti dejavnik, ki je vplival na specifično recepcijo Nietzschejevega mišljenja pri Šorliju.

Vsekakor gre za »razmehčano« različico ničejanstva, ki je ravno zato — na prvi pogled paradokсно, upošteva je koordinate Nietzschejeve filozofije pa sploh ne — »zdravo-optimistična«.

*

Ničejanski kontekst, ki prav tako ni brez posebnosti, v primerjavi s tistim pri Šorliju pa je precej bolj kompleksen, lahko odkrivamo tudi pri Franu Albrehtu, med drugim avtorju pesniške zbirke *Mysteria dolorosa*. Nietzschejevo ime srečamo tako na začetku kot koncu knjige: uvaja jo motto iz *Zaratustre*, sklenja pa *Epilog* — *Napitnica vsem živim*, ki ima za motto prav tako Nietzschejeve besede: »Zarje so, ki še sijale niso ...« Upošteva je že samo te zunanje podatke, se ponuja vnaprejšnja sodba, da je *Mysteria dolorosa* bržkone ena najbolj ničejanskih slovenskih pesniških zbirk. Posredne ali neposredne odmeve na Nietzscheja sicer srečujemo v večjem delu knjige: gre bodisi za tematskovsebne navezave ali pa za sprejemanje posameznih motivnih prvin in sintagem, katerih izvor je Nietzschejeva filozofija. Že v *Prologu* lahko srečamo verza, ki govori o križpotju, na katerem »stal sem ubijalec, / dobrega in zlega ocenjevalec« (Albreht, 1917: 5) — bržkone gre za parafrazo Nietzschejeve misli o filozofsko-življenjski drži, ki je, kolikor se upa »upreti privajenim občutkom vrednosti«, že samo s tem postavljena »onstran dobrega in zlega« (Nietzsche, 1988: 13). Albrehtov *Prolog* napoveduje tudi veliko katastrofo, ki jo lahko, morda v Nietzschejevem duhu, razumemo kot napoved nove, drugačne utemeljitve življenja:

*Čez ves svet je planil silen plamen
in nebo je polno strašnih znamenj.*

V pesmi z naslovom *V spominsko knjigo* srečamo predstavo o pesniškem subjektu, artikulirano na drugooseben način. Ta »ti« je, potem ko se »razmaknejo obzorja«, prepoznan kot »tujec med ljudmi«, ki mora dozoreti »do sebe«; pesem se konča z zaratustrovsko podoba orla, ki leti nad vsem (Albreht, 1917: 9).

Že v naslednji pesmi, značilno naslovljeni *Človek*, pa se drugoosebni lirski glas spremeni v kolektivistični pesniški subjekt »mi«. Pesem izrisuje motiv »smrti« oziroma »umiranja Boga«:

*vsedobrega srca njegovega širom okrog
purpurna kri je zalila neba ocean.*

⁶ Sicer je pa to, da Šorlijev »človek in pol« ni nikakršen »'Uebersensch' Nietzschejev«, kot je, na primer, kategorično zahteval Evgen Lampe (*Dom in svet* XVI, 1903, str. 305–306), opazil že neki kritik, ko je ugotavljal, da ima Šorli — »protistrup Cankarju! — rad »krepke ljudi, zdrave ljudi, in še one, ki so duševno bolni, vidimo skozi zdravo luč in v krepkem miljeju«. *Človek in pol* je zato — pisec se tu očitno postavlja na pedagoško stališč — primeren za mladino, »ki se nahaja v dobi, ko postane človek tako rad in tako lahko 'dekadent' ali pa 'nadčlovek'«. »Človek in pol« je torej opozicija »nadčloveku«. Sicer pohvalna kritika se konča s kritično pripombo, da namreč konec romana »diši po nekih davnih časih in spominja na romane Pavline Pajkove«. (*Naši zapiski*, 1903–1904, str. 174–176)

Toda tu ne gre za »smrt Boga« v Nietzschejem pomenu, temveč, zdi se, bolj za ekspresionistični krik po (kolektivni) odrešitvi: »... da tipljemo, iščemo poti, Bog — v tvojo ljubav« (Albreht, 1917: 10).

Podobno je s pesmijo *Jaz*, v kateri je »duh moj« resda »željan svobode in višin pijan« in v kateri odmevata »ponosna zarja« in »visoki dan« — obe sintagmi sta (tudi) Nietzschejeva motiva — toda obenem je ta »Jaz« prepoznan kot »plah bojevnik pred obzidjem zmot«, ki trepeta »v nemoči lastni«. Priča smo, kratka, nekakšni dvojnosti: na retorično ubeseditveni ravni nedvomno lahko govorimo o ničejskih prvinah, vsebinsko pa gre predvsem za, pogojno rečeno, napoved krize solipsističnega jaza. Ta kriza je najizraziteje ubesedena v pesmih *V svetli uri* (»Srce ti moje, kaj bega te, muči, / trudno bogastva si svojega?«) in *Tovarišem* (»Jaz nisem vaš«; »Jaz čutim tujca se pri vas in jaz molčim«) (Albreht, 1917: 12, 13).

Značilno ničejska je po svojem zasnutku tudi pesem *Elegija*. Prvi trije verzi njene zadnje kitice se glasijo:

*Večno oplajanje,
večno spočetje,
večno prerajanje ...*

Toda pesem sklepada verza »Sam in proklet je / človek vse dni« (Albreht, 1917: 16), ki ju nikakor ne bi mogli uvrstiti v ničejski kontekst, saj v besedilo vnašata motiv grešnosti oziroma izvirnega greha.

V knjigi *Mysteria dolorosa* je kar nekaj besedil, ki bi jih lahko imenovali »pesmi streznitve«, morebiti tudi že slovesa od subjektivističnega aktivizma:

*Ker ti so iskali v življenju krasote,
ki ni jih v življenju. Iskali so vzor:
iskali tragedij, vihamost trenotij,
iskali so silo in blazni upor ...*

*Ponos krvaveč, razočarana vera
zaklepa zdaj usta v molčeč jim ukaz,
kot noč jim je leglo čez dušo molčanje
in v studu jim okamenel je obraz ...*

(Albreht, 1917: 17)

Čas je v pesmi *Rekviem* prepoznan kot »brezčuten in krut«: »preko nas plove čas, / njega črna perot / udarja ob nas« (Albreht, 1917: 18). V pesmi *Noč* se množinski pesniški subjekt, nagovarjajoč svoje tovariše, sprašuje s položaja svoje lastne nemoči: »kam, o bratje, drugovi, / utonila nam moč?« To novo stanje je v isti pesmi upodobljeno kot »metafizični« dogodek: »Kakor goreči cvetovi / padajo zvezde z neba« (Albreht, 1917: 19). Zvezde niso več nekdanje Zarastrove sogovornice, temveč prisposodbljajo zlom jaza. V pesmi *Na žalah* je rečeno: »Nocoj nebo temno brez zvezd žaluje, / brez bratov sem, brez sestre jaz nocoj.« Ali pa: »Kar bilo je — se ruši pred menoj ... / In vse in vse — tak nedoumno tuje!« (Albreht, 1917: 21)

Ta zlom je ponekod prizemljen tako, da je ubeseden iz perspektive popotnega tujca in njegove neuspele vrnitve domov. Zadnji verzi *Božičnega konfiteorja* govore o domovini, pred katero stoji »popotnik — in slepe so njene oči ... / Na tvoje duri zdaj trka« (Albreht, 1917: 20).

Tretji del zbirke, *Inferno naših dni*, ponekod še stavi na ekstazo individualnosti — »Predolgo, brat, si hodil z množico!« (Albreht, 1917: 53) — in samote — »nadzemskega ponosa slôvo: sam!« (Albreht, 1917: 54), zvečine pa gre za pesmi, ki so nastale očitno že pod vtisom vojnih strahot. To so pesmi o kolektivni bolečini, o grobovih, ki so zazevali »čez vso ranjeno zemljo«, in o »demonu-nasilju«, ki tre »srca ljudstev, ki so krvavela« (Albreht, 1917: 61). Humanistični refleksiji vojnih grozot se pridružuje še »vprašanje naroda« oziroma bolečina, porojena ob dogodkih na

fronti, ki obenem že napovedujejo nove meje po prvi svetovni vojni (*Matjaž*). V enem izmed *Polnočnih sonetov* je rečeno: »molčeča naša srca, domovina« (Albreht, 1917: 73).

Epilog — *Napitnica vsem živim* pa, malce presenetljivo, obuja in še razširja ničejanstvo naravnost. Takšna je, denimo, napoved »časov, ki jih naš duh še ne sluti«, le da je ta *prihodnost* zdaj kolektivni, *bratovski* projekt (beseda »bratje« se pojavi v vsaki kitici, v dveh celo dvakrat) in ne več samotneževa vizija. Vendar besednjak ni zato nič manj »zaratustrovski«. Na primer:

*Saj nismo znali, kako smo bogati
in svetli kot orli pod nebom krilati.*

V četrti kitici lahko srečamo tudi Nietzschejevo sintagmo »prosti duhovi« — celo kot geslo novega kolektivismu:

Prosti duhovi, bratje, to nam je geslo!

Pesem nato, zdi se, da manj posrečeno, govori o krajih, kjer »najbližji so solncu vrhovi«, in o »transcendentalni ekstazi«, v kateri si podajajo roke (novo) sonce, vetrovi in »naš duh-svobodnjak« (Albreht, 1917: 77–78).

Mysteria dolorosa se tematsko suče predvsem okrog treh, medsebojno prepletenih sklopov, vsi pa so povezani, abstraktno rečeno, z emancipacijo Jaza: in sicer s pomočjo radikalnega individualizma, ljubezenskega razmerja in novega kolektivismu. Albrehtovo ničejanstvo je nedvomno, vendar malce dvoumno: včasih namreč sledi tako »duhu« kot »črki« Zaratustrovega izročila, drugič pa jemlje Nietzschejev besednjak bolj kot retorično sredstvo in daleč od izvirnega konteksta. Nenazadnje moramo upoštevati tudi to, da se je Albreht deloma — kot pač večina slovenskih piscev (zlasti Cankar) na prelomu stoletij in v prvih desetletjih novega — zgledoval pri Richardu Dehmlu, za katerega je značilno sintetiziranje raznorodnih prvin, zlasti ničejanstva, socializma in krščanstva. Ena izmed posledic pri Albrehtu je sinkretizem in včasih epigonstvo, nihanje med ekstatičnim vitalizmom in melanholično žalobnostjo, individualizmom in skupinskostjo. Kar zadeva Albrehtov odnos do Nietzscheja, Lado Kralj med drugim ugotavlja:

Vso to [Albrehtovo] produkcijo prežema ničejanjski individualizem, a ne radikalni ekspresionistični, ki ob zavesti o smrti boga (transcendence) povzroča nihilizem in odtod dezintegracijo okolice, dezorientacijo, gnitje, smrt, somrak in norost, temveč gre za ničejanstvo v mnogo blažji, dehmlovski-fundesieclovski, optimistično-vitalistični varianti.
(Kralj, 1986: 171)

Po Kraljevi sodbi je Albreht najbolj programatično »obračunal s svojim prejšnjim ničejanjskim solipsizmom« leta 1919 v pesemskem ciklu *Bojni ritmi*. Druga kitica prve pesmi, na primer, skorajda dobesedno govori o »izstopanju iz sebe«, iz »jaza«, ki ni več »jaz«, v »mi«:

*Jaz sem stopil iz sebe in nisem več jaz.
prelil sem se v morje — in sam sem morjé,
utonil sem v množici — zdaj govoré
iz mene vsi tisti, ki jih še niste čuli, ljudje!*

(nav. po: Albreht, 1966: 70)

V tem izrazito patetičnem pesemskem ciklu, ki brez zavor ubeseduje nov, kolektivni etos (»Zdravstvujte mi, bratje zavrženi, nemi, / ve, sestre izobčene, pozdravljene v bratskem objemu, / vi vsi, ki niste od danes, ki ste pili trpljenje ...«), srečamo tudi verz, ki strnjeno povzema poetiko ekspresionističnega aktivizma. Pesniško formulacijo, na katero opozarja že Kralj, srečamo v šestem verzu druge pesmi:

*Jaz zaničujem te, sreepooki,
vase zamaknjeni kritik,
ko z glorijo venčan kavarniških dimov
s kačjo lokavostjo, s plehko gizdavostjo
se razkazuješ v svojem ornatu:
stopi iz sebe! Stopi iz sebe!*

(nav. po: Albreht, 1966, 71)⁷

»Stopanje iz sebe«, ki ga na več koncih oznanjajo Albrehtovi *Bojni ritmi*, je mogoče samo v imenu novega etosa, shranjenega v najnotranjši notranjosti novega, kolektivnega pesniškega subjekta. Druga kitica druge pesmi cikla *Bojni ritmi* govori o teh ritmihih, ki so rojeni »v dnu zemlje«, »v ognju Sonca in Luči«, pa tudi, da »bodo kričali, ječali, vreščali in se krohotali / v divjem pamfletu in pesmi visoki«. Tu bi morebiti lahko spet iskali oddaljen odmev Zaratustrovih govorov, vendar nikakor ne na tematskovsebinski ravni, temveč le kot del ubeseditveno-retorične strategije. Daleč stran od horizonta, ki je zavezujoč za Nietzschejevo mišljenje, so zlasti sklepni verzi Albrehtovega cikla, v katerih je govor o različnih ljudeh, šibkih in močnih, bogatih in revnih, ki »se objamemo sredi sveta«.

Človečanski etos Albrehtovih *Bojnih ritmov*, gledano iz širše perspektive ekspresionističnega aktivizma, seveda ni osamljen literarni pojav, vendar njegova geneza niti nadaljnje transformacije ne morejo biti tema te razprave. Kar zadeva našo temo, se zdi, da ravno apologija tega etosa in »dobrega človeka«, ki stoji v njegovem središču, razločno opozarja na konec nekega obdobja v vstopanju Nietzschejevega mišljenja v svet slovenske literature. »Dobri človek«, če še enkrat uporabim to sintagmo, ki je med drugim slovenski prevod naslova znane programatične pesmi Franza Werfla *Der gute Mensch* (sredi dvajsetih let, tj. razmeroma zgodaj, je izšla v slovenskem prevodu), je namreč *tisti* človek, ki ni najboljši Nietzschejev sogovornik, še manj pa ustrezen sprejemnik njegovih del. Sicer pa je nekaj malega o tem povedal že Nietzsche sam v *Ecce homo*. V kratkem poglavju s simpatično megalomanskim naslovom »Zakaj pišem tako dobre knjige« je med drugim zapisal:

Kdor misli, da me je kaj razumel, si je kaj iz mene prilagodil, po svoji podobi — ne redko kakšno nasprotje mene, na primer 'idealista'; kdor me ni nič razumel, taji, da sploh prihajam v poštev. — Beseda 'nadčlovek' za označevanje tipa najvišje posrečenosti v nasprotju z 'modernim' človekom, z 'dobrim' človekom, s kristjanom in z drugim nihilisti — beseda, ki v ustih Zaratustre, uničevalca morale, postane zelo premisleka vredna, je bila skoraj povsod razumljena z vso nedolžnostjo v smislu vrednot, katerih nasprotje je pokazano v Zaratustrovem liku, hočem reči, kot 'idealistični' tip višje vrste človeka, na pol 'svetnik', na pol 'genij' ...

(Nietzsche, 1989: 197)

Položaj, ki je nastal v letih po prvi svetovni vojni, je bil tudi na Slovenskem takšen, da »prvotnega«, »spontanega«, morda celo »naivnega« sprejemanja Nietzschejeve misli ni več dopuščal. Nista pa bila več mogoča niti brutalna zavrnitev in apriorno nerazumevanje. Jakob Kelemina je dve leti po izidu Albrehtove zbirke *Mysteria dolorosa* v članku, ki sem ga že omenjal, zapisal misel, ki, verjetno ne da bi sama to hotela, opozarja na spremembo v recepcijskem horizontu — vsaj kar zadeva pomemben del slovenskega bralstva. Keleminova formulacija se glasi takole:

⁷ Na tem mestu morda ni odveč opozorilo, da se je kot »sreepooki, vase zamaknjeni kritik«, o katerem govorijo Albrehtovi *Bojni ritmi*, prepoznal Josip Vidmar. O tem poroča v svojih *Obrazih*, kjer pa srečamo tudi zanimivo in, zdi se, dokaj ustrezno kritičko oznako knjige *Mysteria dolorosa*. Vidmar je med drugim zapisal: »Albrehtovo *Mysteria dolorosa* sem prebral precej kasneje in reči moram, da me moja prvotna dunajska slutnja ni varala. Pesmi so se mi zdele v čustvih, emfazah in mislih meglene in nejasne in cvetlična nasičenost njihove poetične dikcije me ni mogla premotiti, da bi v njih videl duha. To je bil megljen humanizem, misel in nazor iz druge roke, preobčutljiva čustvenost brez misterija, v bistvu lepobesedna in sentimentalna, ne pa resnično poetična.« (Vidmar, 1985: 241)

Kot krasno, toda ne baš učinkovito neurje je vršelo nietzschejanstvo nad horizontom dobe, ki leži že nekoliko za nami. [...] Nietzschejeve knjige nam zrcalijo v tujem jeziku našo lastno duševnost v njenem elementarnem stanju — kakor ga moramo premagati na sebi in v družbi. Nietzschejansko vročico moramo preboleti. (Ljubljanski zvon XXXIX/9, 1919, str. 570)

Morda je zgodba o Nietzscheju, ničejanstvu in slovenski literaturi v dvajsetih in tridesetih letih dvajsetega stoletja tudi zgodba o tem prebolevanju. Če ne kar zgodba tega prebolevanja.

Literatura

Albrecht, Fran (1917). *Mysteria dolorosa*. Ljubljana: Omladina.

Albrecht, Fran (1966). *Pesmi*. Zbral in uredil Zvone Verstovšek. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kos, Janko (1993). Ničejanstvo. *Enciklopedija Slovenija* 7, 412. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kralj, Lado (1986). Ekspresionizem. (Literarni leksikon, 30). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Mahnič, Joža (1964). *Zgodovina slovenskega slovstva V: Obdobje moderne*. Ljubljana: Slovenska matica.

Nietzsche, Friedrich (²1984). Tako je govoril Zaratustra. Knjiga za vse in za nikogar. Prev. Janko Moder. (Filozofska knjižnica, 15). Ljubljana: Slovenska matica.

— (1988). Onstran dobrega in zlega. Predigra k filozofiji prihodnosti; H genealogiji morale. Polemični spis. Prev. Janko Moder in Teo Bizjak. (Filozofska knjižnica, 31). Ljubljana: Slovenska matica.

— (1989). Somrak malikov (ali Kako filozofiramo s kladivom), Primer Wagner (Problemi glasbenikov), Ecce homo (Kako postaneš, kar si), Antikrist (Prekletstvo nad krščanstvom). Prev. Janko Moder in Tine Hribar. (Filozofska knjižnica, 36). Ljubljana: Slovenska matica.

— (1991). Volja do moči. Poskus prevrednotenja vseh vrednot: iz zapuščine 1844/88. Prev. Janko Moder. (Filozofska knjižnica, 34). Ljubljana: Slovenska matica.

Šorli, Ivo (1903). *Človek in pol. Roman*. Ljubljana: L. Schwentner.

Šorli, Ivo (1902–1903). *Hic Rhodus!. V: Slovan I*.

Vidmar, Josip (²1985). *Obrazi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Zdravec, Franc (1970). *Zgodovina slovenskega slovstva V: Nova romantika in mejni obliki realizma*. Maribor: Obzorja.

Matevž Kos

UDK 821.163.6.09"1900/1920":1 Nietzsche F.

SUMMARY

ŠORLI, ALBREHT, NIETZSCHE

Nietzscheanism is a complex phenomenon whose *scope* extends beyond Nietzsche's philosophy, but whose *depth* is shallower. To the extent it is also an *ideological*, i.e. one-dimensional appropriation of individual themes from Nietzsche's philosophy, Nietzscheanism is exposed to the process of interested reading — and whenever such reading has a choice among several different paths, it normally opts for an *easier* one. The first two decades of the 20th century are the most 'authentic' period of ingress of Nietzsche's philosophy into Slovene literature. Alongside major representatives of the Slovene modernist movement, especially Cankar and Župančič, there

are number of minor, 'borderline modernist' authors, whose texts also reflect Nietzsche's philosophy or rather the ideational, esthetic and ideological conglomerate referred to as Nietzscheanism. Among 'fellow travellers' of the Slovene modernist movement, echoes of Nietzsche's philosophy and Nietzschean motific and thematic clusters are relatively common. The article discusses three texts of modest literary value, but very characteristic for Slovene reception of Nietzsche, viz. Ivo Šorli's short story *Hic Rhodus!* (1902–1903) and his novel *Človek in pol* (Man and a Half, 1903), and Fran Albreht's collection of poems *Mysteria dolorosa* (1917).

Nina Šoba

UDK 821.163.6.09 Flisar E.

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Kako brati Flisarjeve zadnje tri romane?

Glavni junaki potujejo, hrepenijo, se učijo

Zadnji trije romani Evalda Flisarja *Čarovnikov vajenec* (1986), *Noro življenje* (1989) in *Potovanje predaleč* (1998) so nastali ob daljši tradiciji pisanja potopisov. Glede na to bi lahko kdo kaj hitro pomislil, da bi bila lahko tudi v romane vpletena tema potopisnosti — kar se v resnici izkaže. Ali učinek *Čarovnikovega vajenca* izpred petnajstih let še ni zamrl (ali je sploh že kateri slovenski roman izšel petkrat, kot se je zgodilo temu?), ko pa je pred nami že nekakšno »vajenčevsko« nadaljevanje — *Potovanje predaleč*? Se je popotniški vajenec vrnil po novo spoznanje, se je vnovič srečal z učiteljskim gurujem Joganando? Morda še kaj bolj šokantnega? Izkaže se, da so popotnikove poti zdaj veliko bolj umirjene in da je Joganando zamenjala čutna in modra ženska. V tem ko se bralcu vsiljujejo nekatere stične točke »vajenčevske« odisejade, se mu v spomin prikrade popotovanje mladoletne Maje in štiridesetletnega Henrika po Grčiji in Španiji v tretjem Flisarjevem romanu *Noro življenje*. Tu se v skladu s starovedskim pričevanjem o Brahmanovem štirikratnem zaporednem sanjanju, ki pomeni štirikratno manifestacijo sveta, odvije tudi štiristopenjsko ljubezensko razmerje med glavnima junakoma. Njuna pot se razvija in odvija, ko potujeta. Njuna bližina jima omogoči, da na koncu prepoznata tisto, kar sta iskala, drug v drugem in si s tem osmislita pot, ki se konča z njuno smrtjo. Tudi v *Čarovnikovem vajencu* in *Potovanju* je rast in zorenje junaka pogojena z njegovim spremljevalcem na poti. V *Čarovnikovem vajencu* je to malce starejši modrec, čeprav mladosten po telesu in duši. Ta prvoosebnega junaka Flisarja (podatek, ki bralce in kritike prehitro zavaja v oznako avtobiografski roman) vodi in preizkuša, četudi na robu življenja, po zanskarskih gorah in ga sooči s spoznanjem, da je problem to, da misli, da ima problem, in da je ego, t. i. namišljeni, iluzorni jaz, potreben člen pri komunikaciji med njim in okoljem. V *Potovanju* prvoosebni junak prejme namig, naj v sebi pobije vse malike in naj v njem zavlada Veliki Bog. V spremstvu prijateljice Sumitre nadaljuje pot vsepovprek po Indiji (zaideta še v Sikkim in Nepal). Išče namreč Joganando, tako da poskuša dešifrirati vsak namig na poti, ki bi bil lahko njegovo sporočilo oziroma razpoznavna sled za njim. S Sumitro potujeta po svetiščih, ašramih, gibljeta se med sadduji (meditirajočimi modreci). Sumitra ga skuša odvrniti od iskanja Joganande z ugovorom, da je on sam pomembnejši od učitelja izpred petnajstih let, da je pomembnejši od očitno brezplodnega iskanja in da je lahko vsak trenutek (človek, beseda, mit, pripoved o božanstvih) njegov učitelj. Draži ga, da v bistvu bolj kot kogarkoli drugega pogreša Boga v sebi.

Teh nekaj vsebinskih iztočnic nam sporoča, da so si tri romaneskne pripovedi na neki način sorodne. Družijo jih tematska (idejno-motivna) podlaga, glavni junak kot »outsider«¹ in njegova duhovna orientacija kot glavno vodilo potovanj, dialoška pozicija glavnega junaka in sopotnika,

¹ Tako je Flisar sam imenoval svojega junaka (po Colinu Wilsnu) v intervjuju s Slavkom Pezdirjem za nagrado kresnik, *Delo* (14. 6. 1999), str. 8.

disputativen (razpravljalen) način pripovedovanja, paberkovalna organizacija dogajalnega loka, navezave v smislu citatov, sklicevanj na tuje ideje, junakova drža iskanja novih obzorij v avtohtonih krajih izvora kultur in filozofij — išče jih prek budizma v tibetanskih pogorjih, prek legend grških bogov v Grčiji, bikoborb v Španiji, prek hinduizma v Indiji itn. Na podlagi naštetih sorodnosti sem romaneskno trojico poimenovala »trilogija«. Čeprav poudarjam, da to ni trilogija v smislu tridelnega vsebinskega nadaljevanja.

Glavna tematska oporišča v vseh treh delih so *eksistencialno, gnoseološko* v prepoznavanju etičnega in smiselnega v človeku, kar naj bi mu pomagalo pri razumsko-konceptualnem organiziranju življenja, in *socialno*, ki se tu in tam kot obrobno razvije iz prej omenjenih dveh. Glavna tema je tema poti — poti kot potovanja —, ki je v bistvu prispodoba za življenje, in posledično tema iskanja, ki jo poganja neustavljivo hrepenenje po biti cel, biti v ravnovesju med duhom in materijo.

Pot je predvsem duhovna in spominja na večno vračanje v točko začetka: tako psihološko kot fizično vračanje junaka tja, od koder je prišel. Junak se vrača bogatejši za izkušnjo več. V *Čarovnikovem vajencu* pripovedovalec na koncu pravi: »*Ko si svoboden, je spet vse po starem; ko se svet postavi na glavo, stoji spet pokonci.*« Tudi sam junak se dejansko vrne v Leh (in nato v Evropo), torej tja, od koder je svoje popotovanje začel. V *Norem življenju* sta junaka stopila na skupno pot, ko sta sanjala puščavo. Njuna zgodba se prav tako zaključuje v puščavi. Ob koncu zgodbe se pripovedovalec ustavi še ob njunem spremljevalcu na poti, tj. plištem medvedu MedoHenriku, ki začne svojo zgodbo v puščavi njunih sanj in jo podobno tudi konča — sedeč v puščavi. Na koncu ostane v puščavi s pripetim listkom, na katerem piše »*Za Henrika*«. In prav tako se njuno poznanstvo prične pred Prešernovim spomenikom, kjer Henrik najde le sedečega meda z listkom, pripetim z buciko, na katerem piše »*Za Henrika*«. Konec njune zgodbe leži v njenem začetku: »*Začutila sta željo, da bi sprala popotni prah z duš in končno stopila iz »zgodbe svojega življenja« na resnična tla. (Tja mogoče, kjer sta bila, preden se je njuna zgodba začela?)*« V *Potovanju* predaleč se potovanje tudi konča v puščavi, ko pripovedovalec po noči Šivinega plesa predaje razmišlja: »*In tako se je potovanje končalo več ali manj tam, kjer se je začelo.*« Popotnik se odreče statičnosti, zaključenosti prepoznanja: »*Potovati je lepše kot priti na cilj; zdraviti se je bolj zdravo kot biti ozdravljen.*«

Iskanje cilja na poti se usmeri v biti na poti, kar je že samo cilj. Torej iskanje ni več usmerjeno nekam v prihodnost, ampak v trenutek sedanjosti, v tukaj in zdaj. Pojem iskateljstvo se skuša preleviti v pojem najditeljstvo: »*Ne išči, ampak najdi.*« Torej Filozofija trenutka. Z njo se »svet postavi na glavo«, kjer sedanjost ni več odraz preteklosti in kažipot prihodnosti, temveč je edina točka, v kateri se šele preteklost odraža in prihodnost uresničuje.

Gorivo za iskanje je hrepenenje. S premikom usmerjenosti poti v trenutek tukaj in zdaj, v pot, ki je že hkrati cilj, se premakne tudi usmerjenost hrepenenja. Hrepenenje ni več sla po novem, neodkritem, temveč po morda nekoč že poznanem in izgubljenem. Hrepenenje je hrepenenje po ponovni povezavi »presekane popkovine«, hrepenenje po združitvi s svetostjo življenja samega, hrepenenje po »vrnitvi v maternico«, po fiksiranju v kaosu, po ponovnem redu ...

Čarovnikov vajenec: »*Hrepenel sem po nerazdvojenosti, po občutju enosti s sabo in s svojo izkušnjo s svetom. Po otroštvu mogoče. Vendar ne po otroštvu zaradi možnosti, ki so takrat še bile pred mano, ampak zaradi neomajne otroške vere, da je svet prostor čudežev, da je življenje brezkončno obdobje nedolžnosti in navdušenja.*«

Noro življenje: »*Ne upamo si priznati, da je skoraj vse, kar počnemo (religija, znanost, umetnost, filozofija, pripovedovanje zgodb), oblika pospravljanja ali obvladovanja nereda [...]. Ko nas popade želja, da bi se fiksirali v kaosu, potrebujemo os, ki bi ta red centriral: nekaj, okoli česar bi se nam življenje vrtele.*«

Potovanje predaleč: »*Ženska je samo maska, samo simbol za tisto, po čemer [junak] zares hrepeni: sveta stran življenja, ki se je nikoli ne odpravi iskat zavestno.*«

Pot, ki biva tu, in hrepenenje se spojata v idejna prepoznanja: Ne iskati, ampak najti; Svet je tak, kot je; Iščeš to, kar si že; Si to, kar misliš; Problem ni tam, kjer ga vidiš, ampak tam, od koder ga opazuješ; Življenje ni problem, problem je prepričanje, da je problem; Bistvo je nedosegljivo in ves čas pred tabo; Bistvo je v predaji, ker je Bog v vsem, zato je vse Eno, vseeno; Mojstrstvo je v ohranjanju ravnovesja, sinteze med pari nasprotij, ki so neuničljivi in neobstojni drug brez drugega, saj se vse, kar obstaja, manifestira v njihovi obliki.

Še nekatere idejne konstante podpirajo tematski okvir »trilogije«, kot so na primer: življenje je igra, ples; odgovornost je predvsem stvar sposobnosti predaje; resnično življenje je možno le v spogledovanju s smrtjo; obstaja dvom v besedo, saj je beseda le konstrukt in ni nikakor neposrednost govornice, ki jo človek pozna, še preden začne govoriti ...

Potopisnost in romani

Na tem mestu me zanima, ali bi lahko rekli, da so obravnavana tri dela, posebno *Čarovnikov vajenec*, s katerim so se literarni kritiki in teoretiki najbolj ukvarjali, potopisi, in zakaj menim, da so romani.

Najprej moram omeniti obravnavo potopisa Andrijana Laha v članku Slovenski potopis.² Tam pretresa definicije potopisa, ki že obstajajo v slovenskih literarnoteoretičnih priručnikih (Silva Trdina, Matjaž Kmecl, Janko Kos), in iz njih razbira, da se potopis uvršča v mejno področje med literarnim in informativno-poučnim pisanjem in da se pogosto potovanje kot tematsko sestavino literarnega dela meša s potopisom. Poudarja, da potopis ni zemljepisni vodič; da je subjektiven prikaz poti, kjer imamo neko osebo (popotnika = pripovedovalca = pisca) in pot, da je pri tem pozornost osebe obrnjena navzven, na pot, in ne navznoter. Ta zadnji kriterij se zdi ključen za njegovo definicijo potopisa. Če se oseba na poti ukvarja predvsem s sabo in je pot bolj postranski element, dobimo različne avtobiografije. Obstaja veliko del, ki so mejni primeri med potopisom in avtobiografijo oziroma ima večina avtobiografij tudi potopisne sestavine, saj je življenje često identično s potjo (potovanji). Po Lahovi presoji definicij potopisa sta možni dve ugotovitvi o naravi treh Flisarjevih del:

- ali nobeno ni potopis, ker gre v njih za potovanje kot tematsko sestavino literarnega dela (kar je pisec sam kritiziral pri Kmeclovi definiciji),
- ali pa Flisarjeva dela nikakor niso potopisi, ker so vse glavne literarne osebe oziroma junaki obrnjeni navznoter.

V smislu opredeljevanja potopisa in njegove »trilogije« se mi zdi zanimivo razpravljanje Deana Dude,³ ki poudarja, da definicija potopisa izhaja iz razlikovanja med potopisom kot nefiktivno pripovedno prozo in fiktivnim pripovednim tekstom s potovanjem kot tematsko osnovo. Pri razlikovanju potopisa od fiktivnega pripovednega teksta opozarja tudi na temeljni ključ razlikovanja, tj. pripovedno strukturo. Pripovedna struktura potopisa se loči od pripovedne strukture fiktivnega pripovednega teksta tako, da ima potopis vidno oslABLJENO dogajalno strukturo.

Če s tega vidika pregledamo Flisarjeva dela, lahko ugotovimo, da niso potopisi, saj pripovedovalčev namen ni posredovanje znanja in obvestil o sami (geografski) poti na potovanju, pa tudi dogajalna struktura nikakor ni oslABLJENA, temveč prav nasprotno.

Najprej bi se osredotočila na določljivostno bolj problematičnega (vsaj za kritike) *Čarovnikovega vajenca*. Katera dejstva še govorijo o tem, da delo ni potopis?

1. Sam avtor ga je v enem od prvih intervjujev opredelil za roman. Izjavil je, da se je zalotil pri želji, da bi namesto potopisa napisal roman in da *Čarovnikov vajenec* ni potopis.⁴

² Andrijan Lah (1983/84). Slovenski potopis. *JIS* XXIX/5, str. 163–168.

³ Dean Duda (1996). Potopis: Od pokušaja određenja žanra do Krležina diskurza. *Umjetnost riječi* XL/2–3, str. 71–82.

2. Literarnoteoretični razpravi Toma Virka⁵ in Frana Zadravca⁶ zadovoljivo utemeljita domnevo, da je *Čarovnikov vajenec* roman.

3. Med drugim govorijo (verjetno že na podlagi opredelitve samega Flisarja) o Čarovnikovem vajencu kot romanu še mnogi kritiki in predstavljalci knjige, npr. Helena Grandovec (».../ letos bo izšel njegov avtobiografski roman Čarovnikov vajenec ...«)⁷ ali František Benhart (»... roman Evalda Flisarja ČAROVNIKOV VAJENEC. Kaj sem zapisal — roman? To besedo bo treba potegniti nazaj. Po obsegu je roman, sicer ne. Kaj pa je potem? Potopis tudi ni; to že prej roman.«)⁸ ...

Ker Čarovnikov vajenec zadošča trem bistvenim kriterijem, da je neko delo lahko roman (napisan mora biti v nevezani besedi, zadostiti mora kriteriju obsega oziroma dolžine in mora biti pripovedno delo in ne dramatika ali lirika), si njegovo odprtost lahko razložimo z Bahtinovim pojmovanjem romana: »Bahtin izhaja iz temeljne teze, da roman ni literarna zvrst/literarna vrsta kot druge, ampak čisto posebna literarna tvorba. Medtem ko so druge tradicionalne zvrsti/vrste — ep in tregedija — strogo vsebinsko in formalno določene, tj. kanonizirane, je roman popolnoma svobodna, nestalna zvrst/vrsta brez veljavnega kanona, zato neprestano se spreminjajoča, zmožna zmeraj novih oblik in torej praktično neskončna; roman je pravzaprav zmeraj v nastajanju. Zato ga tudi ni mogoče definirati; vse opredelitve, ki so jih poskušali najti, se pokažejo nezadostne, ker jih mnogovrstnost romana zmeraj znova postavlja na laž.«⁹

Tudi *Norega življenja* literarna kritika ni drugače opredeljevala kot roman, čeprav je mogoče le malce čudno, da v nepotopisnost romana nihče ni podvomil (verjetno se zdi opisana ljubezenska zgodba prepričljivo fiktivna). Pač pa bi se nam pomisleki v romaneskno strukturo (a ne z vidika potopisnosti) lahko zbudili zaradi zanimivih notranjih vložkov, kot so dramski dialog, razplet s t. i. deus ex machina in dogajalni lok, podoben dramskemu, in zaradi dejstva, da je podnaslov »?roman?« postavljen med vprašaja.

Tudi *Potovanje predaleč* ni potopis. Gre za fiktivno pripovedno delo s temo potovanja, fiktivno v smislu avtorjeve fizične nevpletenosti vanj (kot je razbrati v prologu). Tudi v kritičkih ocenah so delo v glavnem obravnavali kot roman, čeprav so merili tudi na potopis. V intervjuju ob predlogu dela za nagrado kresnik pisatelj sam opozarja, da »se je nekaj ocenjevalcev ujelo v past 'potopisnosti'«. ¹⁰

Vrstne opredelitve romanov

Pri vrstnih opredelitvah romanov »trilogije« naletimo na spolzka tla. Opredelitve *Čarovnikovega vajenca* se v krogu literarnih kritik in razprav vrtijo okoli *hibridne forme*, mešanice več vrst romanov: avtobiografskega, kritičnega, ljubezenskega, filozofskega, psihološkega, terapevtsko priročniškega, seksološkega, bildungs romana. Sam Evald Flisar ga je na različnih mestih različno opredeljeval. Ob izidu ga je najprej imenoval avtobiografski roman¹¹ (kar bi tudi ustrezalo opredelitvam Adrijana Laha, ki pravi, da če se oseba v domnevnem potopisu ukvarja predvsem s

⁴ Branko Žunec (1986). Pogovor ob novi knjigi: »Resnično lahko živiš le na pragu smrti ...«. *Delo*, 4. 9. 1986, str. 8.

⁵ Tomo Virk (1995). *Potovanje je končano, pot se pričinja* (spremna beseda ob 4. izdaji romana *Čarovnikov vajenec*, Ljubljana), str. 370–385.

⁶ Fran Zdravec (1997). Slovenski romaneskni pripovedovalec in tuja okolja. SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, str. 565–570.

⁷ Helena Grandovec (1986). Intervju Sodobnosti: Evald Flisar. *Sodobnost* XXXIV/2, str. 113.

⁸ František Benhart (1987). Mantra, jantra, tantra. *Sodobnost* 35, št. 41, str. 432.

⁹ Janko Kos (1983). *Roman*. Literarni leksikon 20. Ljubljana: DZS, str. 99–100.

¹⁰ Slavko Pezdir (1990). Nepremostljiva razcepljenost (ob kandidiranju za kresnika). *Delo*, št. 129, 7. 6. 1999, str. 7.

¹¹ Sled za izjavo sem izgubila. Še vedno pa trditev podpirata Tomo Virk v svoji razpravi in Helena Grandovec v intervjuju ob izidu, leta 1986, v *Sodobnosti*, kot citiram v tekstu. Virk pa pravi (glej op. 5, str. 371): »Da je Čarovnikov vajenec res najprej

sabo in ji je pot postranskega pomena, dobimo avtobiografijo). Kasneje ga je poskušal opredeliti kot »nekaž hibridnega, vendar enotnega, čeprav ga bo skoraj nemogoče uvrstiti v to ali ono literarno zvrst«. In nato na istem mestu še: »Čeprav je delo mogoče brati kot *pustolovski roman*, ali kot *priročnik psihične terapije (in mestoma kot seksološki priročnik)*, je Čarovnikov vajenec predvsem zgodba o nenavadni ljubezni med dvema človekoma, ki ju razdvaja dva tisoč let zgodovine; o ljubezni /.../ med očetom in sinom, starcem in (še) mladeničem, mojstrom in vajencem, učiteljem in učencem, modrecem in (samo) izobražencem. Predvsem pa je knjiga opis ljubezni, ki je rodila to, kar rodi vsaka prava ljubezen: novega, pogumnejšega človeka.«¹² Poskušal ga je opredeliti tudi »kot *pustolovski roman (čeprav to ni)*«, »kot *pornografski izziv (čeprav to tudi ni)*«, »kot *filozofsko meditacijo*«, »kot *priročnik psihične terapije*«, »kot *detektivsko zgodbo o zasledovanju in razkrinkavanju tolovaja, ki človeku dan za dnevom vamlja v življenje in mu krade zaupanje in lepoto*«, »kot *opis strahovitega poka*, ki ga je povzročilo skoraj katastrofalno trčenje kavzalnega evropskega duha z 'diamantno kočijo' tibetanskega budizma.«¹³

Tomo Virk v svoji razpravi povzema kritiške poskuse definiranja romana in vse skupaj strne v redefinirano opredelitev: »Če tedaj Čarovnikovega vajenca pojmuje (v Lukacsevem smislu) kot literarni odraz *totalitete sveta*, iz tega jasno sledi sklep, da ga je dejansko možno — in tudi legitimno — brati kot *potopis, duhovni priročnik ali biblioterapevtsko pomagalo*. /.../ Za estetski učinek ni prav nič pomembno, ali je junak Evald Flisar realni Evald Flisar ali literarni konstrukt. /.../ *Avtobiografskost Čarovnikovega vajenca* moramo zato razumeti v širšem smislu, v tistem, po katerem je avtobiografsko domala vsako literarno delo /.../ in je »avtobiografskost« pač tista stvarna podlaga, na katero avtor opira svoj imaginarni svet. /.../ Po omenjenih lastnostih se namreč močno približa območju t. i. *Bildungsromana*¹⁴ /.../ Že Wilhelm Dilthey, ki je skoval to zvrstno oznako, je /.../ tudi opozarjal na podobnosti med Bildungsromanom in avtobiografijo, a obenem vzpostavil razlikovanje, ki je odločilno tudi za Flisarjev roman: Bildungsroman po njem zavestno in umetniško na posamezni življenjski usodi upodablja tisto, kar je splošno človeško, in s tem presega avtobiografski roman. /.../ /Čeprav Čarovnikov vajenec nosi nekatere lastnosti *idejnih romanov*, kot sta na primer Mencingerjev Abadon in Bartolov Alamut, in čeprav je v marsičem soroden npr. Komediji človeškega tkiva Vitomila Zupana ali — na drugi strani — Romanju za Animo Marka Uršiča, /.../ ga ni mogoče /.../ povsem zvesti pod katerikoli romaneskni tip. Ob vsej »tantristični« vsebini tudi ni literarna prepesnitev jogijskih, tantričnih ali budističnih nauk, kakršna je na primer — v zvezi s tibetanskim budizmom — Tibetanska knjiga mrtvih Iva Svetine. Čeprav je vsebinska plast povsem prežeta z miselnostjo daljnovzhodnih religioznih in filozofskih nauk, se še zdaleč ne izčrpa v rekonstrukciji njihovih idej, /.../ a literarno-idejna struktura /.../ ne dopušča dvoma: *Čarovnikov vajenec* upodablja odisejado subjekta in njegove subjektivitete, kot se je v zgodovini književnosti udejnila v evropskem romanu.«¹⁵

Noro življenje literarna kritika opredeljuje, če ga že opredeli, kot ljubezenski roman. Verjetno zato, ker je glavna os zgodbe ljubezensko in seksualno razmerje dekleta in moškega. Glede na tematsko-motivni okvir bi ga lahko označevali podobno kot *Čarovnikovega vajenca*, kot skupek več možnih oblik: potopisni, ljubezenski, pustolovski roman, bildungs roman. To ni avtobiografski

in predvsem roman, nam po svoje potrjuje avtor sam, ki je v enem od intervjujev svoje delo eksplicitno označil za avtobiografski roman.«

¹² Glej op. 4.

¹³ Glej op. 7, str. 121.

¹⁴ *Bildungsroman* je oblika romana, nastala v nemškem prostoru v času razsvetljenstva in bila prvotno bolj povezana s pojmom pedagoški ali vzgojni roman, v katerem se duhovni razvoj junaka prikazuje s potjo učenja in življenjskih izkušenj do osebnega razvoja, ko je sam sposoben zaživeti v okvirih družbe, v okvirih kulturno-moralne ideje. V novejšem času pot pomeni bolj pot k notranjemu zorenju, pot junakovega zavedanja vplivov okolja na njegove psihološko-duševne izkušnje in hkrati s tem pot izpopolnjevanja njegove enkratnosti za vključitev v civilizacijo. (Prirejeno po nemškem literarnem leksikonu in po slovarju književnih terminov Gero von Wilpert (1989). *Sachwörterbuch der Literatur*. Stuttgart: Kroner, str. 759–762; Riječnik književnih termina (1985). Institut za književnost i umetnost u Beogradu. Beograd: Nolit, str. 623–624).

¹⁵ Glej op. 5, str. 370–373.

roman, čeprav s tem ni izključena možnost avtobiografskih elementov, ki pa so zgolj oporišča, izhodišča za zgodbo, oblikovano po drugih zakonitostih (o takšni avtobiografskosti je govoril že Tomo Virk pri Vajencu in tako meni tudi avtor sam).¹⁶

Hibridnosti opredelitve romana se ni mogoče izogniti niti v *Potovanju predaleč*. Klasifikacije kot ljubezenski, pustolovski, filozofsko-meditativni roman in bildungs roman bi ustrežale. Literarna kritika je pri klasificiranju tokrat opreznjša. Preberemo lahko oznake kot ljubezenski, potopisni roman in izpod peresa Josipa Ostija pikareskni oziroma potepuški roman.¹⁷ Relevantna bo verjetno tudi opredelitev avtorja samega v pogovoru ob lanskoletni nominaciji za kresnika: »Kar zadeva kategorije, bi raje bil bolj previden. Res se je nekaj ocenjevalcev ujelo v past »potopisnosti«, najbrž zato, ker pač moja novejša proza izhaja iz potopisa, vendar bi nemara primernejša beseda bila *pikaresknost* ali nemara *pustolovstvo*. Besedo pikaresknost je v svoji oceni za radio uporabil Josip Osti ...« In še izjava, da je bildungs roman podstat za življenje njegovih junakov (»pedigre mojega junaka sega vse do /.../ eksponentov 'bildungsromana'«).¹⁸

Lahko bi torej rekli, da je »trilogija« zakoreninjena v bildungs romanu s poudarkom na pustolovščini ter ljubezni do življenja in do junakove ahasverske duše. V že omenjenem intervjuju za kresnika pisatelj pravi, da se strinja z besedami Aljoše iz Bratov Karamazovih, »da bi moral vsakdo ljubiti življenje bolj kot karkoli na svetu.«

Literarni junaki

Glavni junak v vseh treh romanih (Evald Flisar, Henrik, popotnik) je »outsider«, tj. *ahasver*, *iskalec*, *dvomljivec*, iščoč pristno prvinsko življenje, ki ga je poznal že kot otrok ali le iz nekaj utrinkov v življenju. Gre za krizo odnosa *jaz* in *okolje*, za bolečino, ki jo evropski racionalizmi še večajo, namreč bolečino razdrobljenosti na tisoč »jazov«, ki so razbili pristni jaz v t. i. ego ali skupek predstav in iluzij o sebi in svetu. In še za bolečino ob izgubi povezave s pristno notranjo bitjo, ki jo lahko imenujemo kot intuicijo, Boga v človeku in še kako drugače. Ker junak božjega v sebi ali sebe kot božjega ni sposoben dojeti neposredno, potrebuje nekoga, ki mu bo pri tem pomagal. Zato ga na poti vedno nekdo spremlja. Brez posrednika pot in ponovna povezava trenutno ni mogoča, kar bi lahko ubesedili tako, da se človek sam brez nečesa ali nekoga izven sebe ne more prepoznati, kot se ne more »poljubiti na usta« (tako je naslovljeno zadnje poglavje v *Čarovnikovem vajencu*). Pot glavnega junaka je pot na robu, pred bitko oz. pred soočenjem. Glede na odziv junaka in njegovo muko se zdi položaj v krizi večkrat tragičen. A ob reševanju iz krize se njegov odnos in položaj razkrije bolj kot tragikomičen, še posebej, ko se izkaže smešno neroden. Junak hrepeni po ponovni povezavi z Bogom, ki pa ne predstavlja kateregakoli boga, znanega iz religij, temveč prej življenjsko silo ali prisposodbo za notranji red, svetost, nedoumljivo skrivnost življenja takega, kot je. Njegova pot predstavlja tudi vprašanje, ali se je tej neoprijemljivi sili sposoben predati neposredno, brez posrednika. Trenutni posredniki so njegovi sopotniki.

V *Čarovnikovem vajencu* je junakov sopotnik učitelj oziroma guru in prijatelj Jogananda, mož z visokim čelom in popotno palico v roki. On ni učitelj, kakor to besedo običajno razumemo; junaka namreč ruši in razdira v pridobljenih in priučenihi predstavah, večkrat porine in potisne v preizkušnje preživetja. Šele tako bo junak odziven na priložnost k preobrazbi. Jogananda mu pomaga čez razpoko notranjega razkola, tako da mu pomaga omahniti v brezno te razpoke, kjer bo, če bo uspel priti na drugo stran, lahko zgradil nov most.

V *Norem življenju* je Henrikova sopotnica šestnajstletna Maja, bistro, privlačno in drzno dekle. Prav tako rada fotografira in Henrik kot fotograf v njej preko pisem prepozna žensko na vrhu

¹⁶ Marjeta Novak Kajzer (1993). Moje pisanje raste iz iskanja stičnih točk in premirja z neznanim, še neobvladanim (intervju z Evaldom Flisarjem). *Srce in oko*, št. 46, str. 96.

¹⁷ Josip Osti (1999). Cilj poti je pot sama. *Sodobnost* XLVII/11, str. 988.

¹⁸ Glej op. 1.

pesniških moči in ne šestnajstletnega dekleta. Maja, kakršno Henrik na začetku spozna, je spontana, igriva, vedno stori, kar želi, brez premišljevanja in ozira na druge. Želi se povezovati z neposrednimi izkušnjami in ne s podatki ali pomenom. Ne moti je, če visi v praznem, saj zapolnjuje praznino z doživljanjem sebe in svojih trenutkov. Živi brez občutka dolžnosti, ne pozna občutka »treba je«. Pooseblja dionizični princip življenja, spontan, intuitivni pol. Na Henrikovo vsiljevanje identitete se odzove: »Jaz sem živa in prebujena duša, ki se zna gibati med svetlobo in sencami, med besedami in njihovimi pomeni brez navodil.« Henrik je njeno diametralno nasprotje; pooseblja intelektualni pol, apolonistični princip življenja: »Spoznaj se«, »Zmernost v vsem«. Življenje se mu zdi okvir, v katerem mora elemente stvarnosti razporejati tako, da ustvari red, tj. najboljšo možno kompozicijo. Na dogodke v življenju se odziva živčno in zaskrbljeno, v strahu pred polomijo. Prepričan je, da je posameznikovo življenje zavezano zemljevidu neizogibnosti, nekakšni usodi. Na koncu Maja v Henriku prepozna Apolona in zahrepeni po življenju v okvirih, Henrik pa v njej prepozna Dioniza, življenje igre in spontanosti brez samozapovedovanja. Pisatelj je sam ob predstavitvi knjige dejal: »Jaz sem Henrik in Maja. Onadva sta dve polovici moje duševnosti v trajnem konfliktu. Ena polovica bi rada postala druga, druga pa prva — in vsaj v tej knjigi se jima to posreči.«¹⁹

Sopotnica v *Potovanju predaleč* je mlada lepa Indijka, bistra in potrpežljiva prijateljica. Zbližata se tudi telesno, čeprav ne kot ljubimca. Njuno prijateljstvo je v duhovnem in ne tudi telesnem smislu. On prepozna v njej svetost, ženski pol v sebi, tisto, kar moraš najprej spoštovati in ljubiti, in tisto, česar si ne smeš nikoli lastiti kot objekta telesne potešitve. Na koncu popotnik začuti, da jo mora zapustiti, če želi zaživeti življenje, ki ga sluti.

Ali sopotniki s svojo prisotnostjo glavnega junaka tudi preusmerijo v njegovem iskanju? Junak je namreč poslušno naravnat do svojih spremljevalcev, »učiteljev«. Jogananda se odloči sodelovati v njuni igri učitelja in učenca, dokler Flisar »čarobne formule odrešitve« ne doume sam. S tega stališča ga naravna v drugo smer, saj ga zavede v zanko, v kateri spozna, da duhovna orientacija ni iskanje, odpoved niti pokornost »odrešitvenim« metodam in tehnikam. Junak Flisar ugotovi, da ne more »ne-biti svoj pravi jaz«. Na koncu se sprašuje, če bo znal s tem živeti, če bo znal najti harmonijo in ravnovesje v notranjem kaosu, tj. biti tantrik ali mojster uravnovešanja v vsakdanjosti. V tej izkušnji se je tudi odnos učitelj — učenec razgradil in se transformiral v prijateljstvo.

Tudi Maja in njene želje so smerokaz poti obema junakoma. Čeprav Majina vloga v odnosu do Henrika ni primarno učiteljska, temveč ljubezensko-partnerska, se skupaj spoznavata in skupaj rasteta proti spoznanjem in spreminjanjem. V Maji je Henrik prepoznal intuitivno pristnost in jo na koncu po tantričnem seksualnem obredu našel tudi v sebi ter zamenjal za nekdanje razumarsko predvidevanje, zraščenoost s predstavami ... — »izmenjala sta duši«.

Srečanje s Sumitro in njena pomoč je spodbudila popotnika, da je dovolj globoko prisluhnil lastnemu hrepenenju in začutil, da ima v sebi moči, da se zaceli. Zato Joganande na sliki namenoma ne prepozna in zapusti tudi Sumitro.

Duhovne orientacije glavnih junakov so neizrečene prošnje sopotnikom za pomoč, za kažipote, ki naj junaka pripeljejo do povezave z lastno dušo.

Dialoškost

Dialog v »trilogiji« je eden temeljnih načinov ohranjanja ravnovesja med junakom in okoljem. Pisatelj očitno želi predočiti bralcu obliko besedne interakcije, saj pogovorna mesta vestno opremlja z navednicami. Bralcu se mogoče lahko zazdi, še posebej v *Čarovnikovem vajencu*, da pisatelj z navednicami želi dobredno dokumentirati in citirati Joganandove besede, ki jih je junak slišal na poti. Vendar, kot o dialogih v *Vajencu* pravi Tomo Virk, dialogi kot nekaj *fiktivnega*

¹⁹ Tako pravi Brigita Bavčar v predstavitvi Norega življenja v časopisu (Prekmurski) *Vestnik*, št. 33 (21. 8. 1986), str. 5.

nikakor ne želijo »odstopati od resnične, historične faktografskosti, ampak služijo prej kot rekonstrukcija nečesa, kar se je v resnici zgodilo, in imajo smisel ravno v tej konkretni, individualni faktografskosti«. ²⁰

Pripovedovalec

Na začetku naj navedem misli Wolfganga Kayserja, s katerimi želim pojasniti, da me v delih zanima pripovedovalec, ki ni pisatelj sam: »V razpravi *Wer erzahlt den Roman?* izrecno poudarja, — kar je dovolj razvidno storila že Friedemanova — da pripovedovalec ni konkretni pisatelj, temveč fiktivna oseba v romanu, ki je »mitološki ustvarjalec sveta.../«²¹ Pripovedovalec je v *Vajencu* in *Potovanju prvooseben*. Kljub temu da zaznava skoz svojo perspektivo, veliko ve. To je pripovedovalec, ki se izenači s kako osebo in pripoveduje zgodbo v njenem imenu.

Pripovedovalec se v *Čarovnikovem vajencu* izenači s popotnikom, ki se imenuje Flisar, Evald Flisar ali redkeje Evald, torej je domnevno avtobiografski.

Potovanje predaleč se začenja s prologom »Vse osebe v tej knjigi so resnične — razen avtorja, ki je izmišljen.« Beseda »avtor« meri verjetno na pripovedovalca, ki pripoveduje v prvi osebi. S tem želi pisatelj poudariti, da pripovedovalec, ki se tudi tu izenači s popotnikom, ni resnični pisatelj sam.

V *Norem življenju* je pripovedovalec pravi mojster transformacije in prehajanja — s tem postavlja bralcu, ki si ga želi zasledovati, rahle ovire. V glavnem je *avktorialen, tretjeoseben* s široko vsevedno pozicijo. Ne bdi le nad svojimi junaki, skozi katere pripoveduje zgodbo, temveč tudi nad bralcem. Daje vtis, kot da Henrika zelo dobro pozna. Tudi sam ga imenuje za svojega prijatelja. Zavzame pozicijo kritičnega in komunikacije željnega pripovedovalca, ki se bralcu na trenutke odkrito pokaže in razkrije svojo vsevedno pozicijo (»Jaz pa mislim«; »Če rečem, da je bilo pri Henriku obrambna poza«; »Ali sem lahko bolj gotov, kot sta bila Henrik in Maja?« ...), se z njim živahno pogovarja in z njim motri junakova dejanja (»Videli smo, da je Henrik zelo prizadet«; »Henrik se morda ne bi strinjal z naslednjo izjavo«; »Če je Henrik zavrnil Majino ponudbo, ker se mu je zdela neetična, ga lahko le spoštujemo /.../. Ne moremo pa ga občudovati, saj si občudovanje zasluži samo dejanje, ki je izjemno in tvegano, ne pa zgolj pravilno«; »Henriku bo marsikateri bralec očital, da preveč »modruje«, da je preveč »učiteljski« v odnosu do Maje, da preveč preverja in preiščuje, da kratka preveč »henrikuje« (vse tisto, kar si tudi Henrik očita že od vsega začetka)« ...). Pripovedovalec bralca tudi spodbuja, da s svojimi mislimi soustvarja dialog in pripovedni tok zgodbe. Skozi tekst namreč postavlja veliko retoričnih vprašanj, katerih odgovori so prepuščeni bralčevi domišljiji in premisleku. Včasih se zdi, da skuša pripovedovalec sam predvideti bralčeve odzive in pomisleke in se želi tudi nanje primerno odzvati. Maja se ves čas igra z mislijo, da je potovanje s Henrikom zgodba. Ko predlaga, da t. i. *avtorja njune zgodbe* povprašata o razpletu, pripovedovalec za trenutek sestopi iz vsevednega položaja v personalnega. To pomeni, da junakom omogoči, da se »osamosvojijo« in neposredno soočijo v dialogu. V teh primerih pripovedovalec daje vtis, kot da pri tem sam ne bi bil navzoč. Bralec na tem mestu naleti na pravi dramski dialog, a prvine avktorialnega položaja so po končanem dialogu ohranjene naprej. Marjan Dolgan v knjigi *Pripovedovalec in pripoved* poudarja, da je pri tem objektivnost gledišč posameznih oseb, ki jo čuti bralec, navidezna: »Pripovedovalec namreč ne dopusti, da bi se scenični položaj popolnoma osamosvojil, sicer bi nastalo dramsko delo, zato so ohranjene prvine poročevalnega položaja.«²² Na koncu *Norega življenja* lahko bralec bere naslednje vrstice v pripovedovalčevih besedah: »Zato je Henrik sredi puščave ustavil avto in Maji predlagal, da bi konec zgodbe napravila avtorju. »Prav,« je rekla Maja /.../« In potem se pripoved na naslednji strani prelevi v prvoosebno komentiranje: »Kaj se je zgodilo z Majo in Henrikom? Lahko bi rekel, da preprosto ne

²⁰ Glej op. 5, str. 371.

²¹ Marjan Dolgan (1979). *Pripovedovalec in pripoved*. Maribor: Obzorja, str. 6.

²² Glej op. 21, str. 12.

vem. [...] Predlagam nekaj možnih koncev.« In malo zatem: »Ali je avtorju opešala domišljija? Ne, boji se le, da mu bo kdo očital pretirano nagnjenost k simetriji ... [...] Kljub temu ni lepše stvari, kot je zgodba, [...] zato bom kot enega najbolj verjetnih koncev predlagal tole: ...« V nekem trenutku je pripovedovalec sestopil iz vsevednega pripovedovalca v prvoosebnega, se skrival v avtorja (ki sta si ga izmislila Maja in Henrik) ter kot avtor pripovedoval nekaj možnih koncev. Potem se je takoj dvignil nazaj v vsevednega pripovedovalca in v svojo vsevedno komentatorsko obliko, ko avtorja kritizira, češ, ali mu je opešala domišljija. V tem slogu pripovedi tudi nadaljuje, ponudi konec in zaključni roman tako, da komentira še usodo MedoHenrika.

Pripovedovalec v »trilogiji« svoj miselni tok neprestano podpira s citati, povzetki, sklicevanji na že obstoječe mitološko, psihološko, filozofsko, znanstveno-fizikalno, ezoterično, zgodovinsko, literarno gradivo, ki je zgoščeno, čeprav priložnostno in nesistematično (paberkovalno) nanizano ter skoraj prehaja v filozofske traktate in dispute. Včasih je pripoved tudi poetična, na primer v stikih z naravo (z mogočnimi himalajskimi pogorji in podolji, morsko obalo), v prijateljskih in ljubezenskih bližinah med junaki, na trenutke, čeprav zelo redko, pa tudi faktografsko deskriptivna.

Ideje iz tujih gradiv

Kot je bilo že omenjeno, so Flisarjevi epski junaki preučevalci sebe v avtohtonih krajih izvora posameznih filozofij, kultur. Zato tudi idejna navezovanja velikokrat izvirajo iz dežel, v katerih se junaki nahajajo. Pripovedovalec v *Vajencu* se opira na azijske (vzhodnjaške) filozofske tekste, spise, mitologije. Zasedimo vedске tekste (Purane — najstarejši vedski teksti, ki govorijo o nastanku sveta), razne tibetansko-budistične tekste (s tantričnim gradivom), zenbudistične zgodbe in bajke, nauke filozofov, mistikov, modrecev. Ne redko naletimo tudi na besede zahodnih mistikov, filozofov, psihoanalitikov, fizikov, literatov. V *Potovanju* je z bogovi nasičen indijski prostor sorazmeren zgoščnemu in vsestranskemu navezovanju in citiranju. Ne le da kar mgoli starovedskih, hinduističnih, budističnih legend in zgodbic, vse polno je tudi navezav na zahodne literarne umetnike in druge legende in velike ume. Ker se v *Norem življenju potovanje odvija v Grčiji in nato še v Španiji, zasledimo predvsem opiranja na grško mitologijo in filozofijo, v Španiji pa je osrednja podoba bikoborba, kar spominja na Hemingwaya (Sonce vzhaja in zahaja). Zaslediti je tudi vedski spis in legendo o nastanku sveta (Purane), kakšno zenbudistično legendo, aluzije na Shakespeara ali Flauberta.*

Naj se na koncu vrnem k začetku, k naslovnemu vprašanju, kako brati Flisarjevo »trilogijo«. Je mogoče vsakega od romanov brati neobremenjeno, brez povezave z ostalima dvema? Menim, da je to povsem legitimno, saj je vsak roman čisto svoja, samostojna zgodba. Se je morda pisatelj v nekaterih obravnavanih sorodnostih že izpel ali pa še bolj zarezal v globino bralčeve angažiranosti? Predvsem je možno ob napetih vsebinah in išočih junakih ostati radoveden. Evald Flisar kot pisatelj je dokazal, da ga ni mogoče enačiti z avtorji metaforično-simboličnih modrostnih zgodb — Hessejem, Richardom Bachom, Exuperyjem, Paolom Coelhoom ipd. Dokazal je tudi, da ni nikakršen Castanedi podoben magik, ki bi nam skozi pustolovske zgodbe ponujal skrivne šifre za prestop domnevnih omejenosti. Vseeno pa bi lahko dejali, da je tematska osnova njegovih romanov prisedba nekaterih vzhodnjaških »duholovnih« veččin in metafizičnih znanj. Ob tem ni zanikal niti gesla postmodernizma, ki oznanja, da naj bi bilo pisanje literature možno le še kot renovacija oz. predelava tistega, kar je že bilo povedano: »Ničesar novega ni na obzoru.«

Flisarjeva odlika je sposobnost spoja in prenosa »na lastni koži preizkušenih« ved in znanj v literaturo; jasno nam postaja, da če sam ne bi toliko potoval, se tudi njegove zgodbe ne bi odvijale na potovanjih. Ravno ta prenos v razmišljujočo, napeto in nedolgočasno literaturo je njegova enkratnost in inovativnost. Inovativnost morda ponuja, da bi s fikcijsko pripovedjo mogoče le predrli fikcijo človekovega trpljenja?

Bralec v njegovi literaturi lahko prepozna namig, da je kdaj pa kdaj dobro prezračiti ustaljeno formo življenja. Eden od načinov je med drugim podati se v drugačne civilizacije. Ali je

potemtakem Flisarjeva literatura toliko brani zato, ker obuja modrost Vzhoda? Ali pa morda s tem v času nervozne globalizacije, duhovne krize in zahodnjaške izpraznjenosti kakega rešitve in pomoči željnega posameznika zavaja? Morda nas bralce navdušuje »beg« z Zahoda in iskanje novih smislov na Vzhodu. Junak navsezadnje vendar ne zmore kakega radikalnega prevrata in mu ostane le, da »vzhodnjaško« spoznanja vtke v svoje »zahodnjaško« življenje. Pisanje Evalda Flisarja zna biti včasih že kar študijsko. Tu tiči morda tudi kleč njegovega pisanja. Flisar je seveda množično bran avtor, toda zdi se, da njegova romaneskna proza ni ravno navdih literarnim obravnavam (veliko prej njegova dramatika). Morda množično brani proza, nabita s podatki, ki ne otopijo mišljenja, ni zadosten razlog za nove resnejše študije, morda pa se s svojim obsežnim znanjem preveč izmika intelektualni prijemljivosti. Flisarjev pripovedovalec z načinom pripovedovanja skrbi, da bralčeva reflektivno-meditativna motrenja oziroma angažiranost ne zamre. Bralec lahko skupaj s pripovedjo »odpotuje« in jo razume, kot pač zna razumeti — v njej najde tisto, kar želi najti. Ali ni že to zadostni smisel literature?

Nina Šoba

UDK 821.163.6.09 Flisar E.

SUMMARY

HOW TO READ FLISAR'S THREE LATEST NOVELS?

Flisar's three latest novels share enough characteristics to be frequently referred to as a trilogy. Their themes are anchored in the same fields, viz. existential, gnostic, and occasionally social (the latter developing from the former two). Ideational constants supporting this thematic framework are e.g. *Don't search but find*; *You're looking for what you already are*; *You are what you think*; *The problem is not where you see it but where you are observing it from*; *Life is play, dancing ...* Suggestions that any of the three works is a travelogue are rejected; on the other hand, none of them can be assigned to a single genre. The main character in all three texts is an outsider, an

Ahasuerus, a searcher. His orientation is spiritual, he is beseeching his fellow travellers to show him a way to relate (again) to his own soul. He explores his inner self at autochthonous places of origin of various philosophies and cultures. The central story develops through dialogues between the main character and his fellow traveller. While fictitious, these dialogues purport to be reconstruction of specific experiences. In all three texts, the narrator substantiates the course of his thoughts with quotes from, summaries of, or references to various sources.

Celovito o besedi in misli

**Ada Vidovič Muha: Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja .
Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000, 328 strani.**

Slovensko leksikalno pomenoslovje je avtoričino drugo samostojno monografsko delo. V njem so podana nekaj let nastajajoča spoznanja, predstavljena deloma že v nekaterih prispevkih in v groben tudi na predavanjih in seminarjih iz besedoslovja na slovenistiki ljubljanske Filozofske fakultete. Delo je premišljeno zgrajeno in sistematično razčlenjeno, bralcu tudi zaradi dodanih kazal (stvarno in imensko kazalo, kazalo grafov) v preglednem smislu lahko obvladljivo. V celotno besedilo je vključenih 58 natančnih grafičnih prikazov, ki plastično prikazujejo teoretična spoznanja, podprta tudi z zgledi, večinoma prirejanimi po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). V Dodatku so ponatisnjene in nekoliko razširjene štiri razprave (*Pomenski preplet glagolov imeti in biti — njuna jezikovnosistem-ska stilistika*, *Slovnične in pomenske lastnosti nekaterih količinskih izrazov*, *Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede*, *Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov*), ki zaradi tematske povezave s problematiko leksikalnega pomena knjigo smiselno dopolnijo in zaokrožijo.

Prvo poglavje, *Začetki moderne leksikografije na Slovenskem*, prinaša v luči temeljnih leksikografskih misli Miklošiča in Levstika spoznanja o aktualnosti in izjemnosti Pleteršnikovega slovarja in v povezavi z njim s stališča jezikoslovne miselnosti časa, v katerem sta slovarja nastajala in izšla, nekaj vidikov, ki so vplivali na zasnovo SSKJ.

Sledi poglavje o pojmu leksem, v katerem avtorica le-tega opredeljuje kot temeljno poimenovalno enoto jezikovnega sistema, ki zajema besede in stalne besedne zveze. Nadalje v skladu z nekaterimi drugimi jezikoslovci definira enopomenski leksem kot simetrični (skladni) jezikovni znak in večpomenski leksem kot asimetrični (neskladni) jezikovni znak, jezikovni znak sam pa še dodatno z onomaziološkega in semaziološkega vidika. Še dodatno so z vidika izrazne podobe in izvora opredeljeni morfemi kot najmanjše pomenske enote ter prilastki v večbesednih terminih.

Sledi najboljše poglavje *Pomeni leksemov*, kjer sta najprej razčlenjena oba obvezna pomena, torej kategorialni in denotativni, nato pa še možni, torej konotativni pomen. Pod pojmom kategorialna pomenska sestavina razume avtorica kategorialno slovarsko (jezikovnosistemsko) lastnost leksema, katere prepoznavnost neposredno ali posredno izhaja iz skladijske vloge, takšna skladijskofunkcijska opredelitev tega pojma pa vsaj do neke mere relativizira pojem besedne vrste, česar se avtorica zaveda in s tega novega vidika definira besedne vrste kot množice besed, ki v celoti ali v svojem jedrnem delu izkazujejo enake kategorialne lastnosti, pri čemer je stalnost skladijskih funkcij pogoj za stalnost kategorialnih lastnosti in s tem tudi odprto stalnost (dinamičnost) besednih vrst, sprememba kategorialnih lastnosti pa povzroči prehod ene besedne vrste v drugo. V tem smislu se torej ruši meja med slovarjem in slovnico, kot sta pojmovana tradicionalno. H kategorialnemu pomenu je uvrščen tudi besedotvorni pomen, na ravni tvorjenk je obravnavana predvidljivost ohranjanja oz. spremembe slovničnokategorialnih lastnosti glede na motivirajočo besedo in obrazilni pomen glede na izvor. V okviru slovarsko jedrnega denotativnega

pomena je najprej predstavljenih nekaj stališč kognitivnega (slovarskega) pomenoslovja v razmerju do strukturalnega pomenoslovja, nato pa je analizirana slovarska strukturiranost denotativnega pomena pri leksemih s t. i. srednjo vrednostjo. Kot najmanjša nedeljiva enota leksikalnega (slovarskega) pomena je definirana pomenska sestavina (sem), slovarski pomen pa je določen kot hierarhična urejenost le-teh. Avtorica loči glede na prisotnost klasične uvrščevalne pomenske sestavine v razlagi leksema endogene in eksogene lekseme. Sledi podrobno razčlenjena slovarska razlaga endogenih leksemov, na novo pa knjiga prinaša tudi pojem virtuemata. Z izrazom pomensko polje avtorica poimenuje s pomenskimi sestavinami strukturirano pojmovno polje, loči pa najmanjše in največje pomensko polje. V nadaljevanju sledi še analiza pomena eksogenih leksemov, zlasti natančno pridevnikov. V nadaljevanju nato avtorica uvaja in utemeljuje sporočanjško-pragmatični pomen, o katerem, kot v recenziji ugotavlja E. Kržišnik, v strogem okviru jezikovnega sistema doslej v slovenskem jezikoslovju ni bilo govora. Gre za podrobno analizo treh elementov v SSKJ: uslovarjenih govornih dejanj, izraženih namer tvorca besedila v zvezi s kakim govornim dejanjem in leksikaliziranih okoliščin govornih dejanj. Obravnavi denotativnega pomena sledi še obravnavo pomena, ki ga ima, poleg pravkar omenjenega, tudi »precejšnja« (str. 97) množica leksemov — konotativnega pomena, v tem okviru je glede na izvor konotativnosti gradiva v SSKJ prvina čustvenosti in kronološkosti prepoznana tako kot prvotna kot tudi kot drugotna, funkcijsko- in socialnozvrstna prepoznavnost leksike pa predvsem kot prvotna.

Četrto poglavje ima naslov *Pomenska razmerja znotraj leksema*. Tu je najprej predstavljena vloga paradigmatike in sintagmatike pri opredelitvi slovarskega pomena leksema, nato enopomenskost in druge značilnosti terminološke leksike, sledi pa podrobnejša obravnavo večpomenskosti oz. njenih tipov: pomenske vsebovanosti, sinekdohe, metonimije in metafore (na ravni leksikaliziranih pomenov). Vsi ti tipi, razen prvega znani tudi v literarni teoriji, so tu utemeljeni s predvidljivostjo sprememb na ravni vsaj vsebinskih (večinoma pa kar pomenskih) sestavin oz. pomenskosestavinskih razmerij in so tipološko razčlenjeni ter z zgledi predstavljeni. Pri obravnavi pomenske vsebovanosti predstavi avtorica tudi razmerje vzporedne podpomenskosti (kohiponimije), pri metafori pa njene značilnosti in vlogo v umetnostnem in znanstvenem jeziku.

Zadnje poglavje ima naslov *Medleksemska razmerja*. V skupini pomenskih medleksemskih razmerij je obravnavana sopomenskost (sinonimija), ki je opredeljena kot horizontalni jezikovni pojav, pri katerem lahko leksem tudi z vsemi svojimi pomeni vstopa v razmerje z različnim številom leksemov oz. njihovih pomenov, začne pa se že pri morfemih. Sopomenskost je opredeljena po izvoru in skladno s tem tudi vrstno, poseben odstavek pa je posvečen tudi tipologiji sopomenk ob razlagah v SSKJ. Sledi predstavitev izraznih medleksemskih razmerij — protipomenskosti (antonimije), avtorica je po kriteriju možnosti vplivanja protipomenk na aktantske vloge znotraj stavčne povedi ločila več vrst protipomenk, kratek premislek pa je tudi tu posvečen protipomenkam v SSKJ. V skupino pomenskih medleksemskih razmerij sodijo še nad-/podpomenskost (hiper-/hiponimija), torej razmerje, ki je bilo deloma obravnavano že pri opredelitvi slovarskega pomena in pomenske vsebovanosti, medleksemska vzporedna podpomenskost (kohiponimija) in raznopomenskost (heteronimija). Na ravni izraznega medleksemskega razmerja pa sta obravnavani enakoizraznost (homonimija), ta zlasti v primerjavi z večpomenskostjo ter glede na izvor in to, kje se pojavlja, in izrazna podobnost (paronimija).

Kratek pregled obravnavanih tem, pojmov in teoretičnih izhodišč, sintez ter spoznanj lahko zaključimo z oceno T. Korošča, da je *Slovensko leksikalno pomenoslovje* Ade Vidovič Muha sijajen dosežek slovenskega teoretičnega jezikoslovja in trdno izhodišče tudi za nadaljnja raziskovanja na področju leksikologije.

Nataša Logar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Slovensko-makedonska konferenca v Ljubljani

Tri leta po prvem znanstvenem srečanju makedonskih in slovenskih jezikoslovcev, literarnih zgodovinarjev in kulturologov, ki ga je avgusta 1997 v Ohridu organizirala Filološka fakulteta Blaže Koneski (dokumentirano v zborniku razprav Makedonsko-slovenečki naučen sobir, Skopje 2000), je slovenska stran pripravila drugo konferenco s krovno temo *Slovenski in makedonski jezik ter literatura v sodobnih družbenih okoliščinah*. Izrecna naravnost na »sodobne družbene okoliščine« naj bi omogočila pregled stičnosti in sorodnosti, primerjavo situacij v novih samostojnih državah, vključno s položajem raziskovalne, izobraževalne, kulturno-jezikovne sfere, premislekom stanja s perspektive metodologije in konceptualnih orientacij jezikoslovnih in literarnovednih strok in s posebnim ozirom na aktualne težnje v sodobnem svetu, kamor se s svojimi identitetami in bogatimi kulturno-jezikovnimi tradicijami vključujejo mali narodi.

Dvodnevno znanstveno srečanje je potekalo 26. in 27. oktobra 2000 na Oddelku za slovanske jezike in književnosti in ob finančni podpori Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije v prostorih Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Z referati je nastopilo 30 udeležencev (13 Makedoncev in 17 Slovencev oz. 11 gostov in 19 gostiteljev). Referati so bili predstavljeni na dveh plenarnih zasedanjih na začetku in na koncu konference (9) ter na dveh sekcijah zasedanjih, jezikoslovnem (11) in literarnovednem (10). Med udeleženci so bile zastopane vse generacije, od nestorjev makedonistike v Ljubljani in slovenistike v Skopju, rednih profesorjev jezika in književnosti, do najmlajših asistentov na obeh fakultetah, ki bodo strokovno izročilo nadgrajevali in prenašali naslednjim rodovom.

Študij slovenščine na skopski univerzi in makedonščine na ljubljanski univerzi imata, kot je znano, različen status, zasnovan v nekdanji skupni državi in danes že docela neskladen z ekonomskimi, znanstvenimi in kulturnimi interesi. Iz tega statusa izvira fiksirana kadrovska zasedba — v Ljubljani samo eno predavateljsko mesto za makedonski jezik in književnost hkrati, v Skopju profesor književnosti z asistentom in lektor. (O štiridesetletnem historiatu makedonistike na visokih šolah v Sloveniji je na začetku prvega plenarnega zasedanja poročal *Dragi Stefanija*). Organizatorji so se tega neravnotežja zavedali, zato med slovenskimi udeleženci skoraj niso mogli pričakovati komparativnih tem, ki bi temeljile v poglobljenem poznavanju makedonskega in slovenskega gradiva. Pač pa se je pokazala za posrečeno tematska odprtost in hkratno osredinjenje na aktualno problematiko, ki je odprla več področij plodne izmenjave informacij in samodejno primerjavo raziskovalnih rezultatov iz obeh nacionalnih okolij. Naj že na začetku tvegamo sumarno tezo, da poosamosvojitveni procesi v obeh družbah kljub različnim kulturnim in ekonomskim razmeram potekajo v vzporednih in primerljivih smereh, da se na podoben način vanje vključujejo znanstvena prizadevanja, ki spremljajo konceptualne in organizacijske preнове institucij (tudi za povezovanje z evropskimi), različna pa se zdi stopnja realizacije in hitrost prisvajanja novosti. Tako se na področju prenove šolstva, pouka materinščine kot tujega jezika, tokov in teženj v sodobni literaturi in celo posameznih avtorskih poetik kažejo ekvivalence, ki dajejo smisel in opravičilo tovrstnim strokovnim srečanjem.

Podrobnejši vsebinski pregled razprav bomo razdelili na dvojne sklopov in jih predstavili v zaporedju, ki sledi zasnovi v programu konference. Sestavljalci programa so namreč sledili težnji,

da bi za posamezna področja in teme sopostavili makedonskega in slovenskega referenta in tako omogočili strokovni dialog.

Literarno vedo je na otvoritvenem plenarnem zasedanju zastopala *Nada Petkovska*, največja poznavalka novejšje in sodobne slovenske književnosti v Makedoniji. Pod širokim naslovom *Vzporednice med sodobno slovensko in makedonsko dramo* se je osredotočila na trije relevantnih dram Mrožka, Andonovskega in Jančarja, v katerih je odkrila strukturno soroden besedilni svet, osebe, dejanje in ideologijo, ki se manifestira skozi razmerje med anarhijo in redom, težnjo po svobodi in upor sistemu, jezik in odnos do tradicije. *Vladimir Osolnik* je posegel v paralele med dvema romantičnima epoma, Prešernovim *Krstom pri Savici* in *Pričevim Vojvodo* (Serdarot), za katera je značilna avtobiografskost in drugačno razmerje med elegičnostjo, ljubeznijo in svobodoljubjem kot v evropski junaškoepski tradiciji ter vez med jezikovno odličnostjo in nacionalno uveljavitvijo. S področja jezikoslovja sta bili na plenarno zasedanje vključena referat *Ljudmila Spasova*, ki je predstavil raziskovalni projekt o glagolskem vidu v makedonskem jeziku in ga za to prilžnost dopolnil s primerjavami v slovenščini. Druga razprava *Ade Vidovič - Muha* Aktualna vprašanja sodobnega slovenskega knjižnega jezika se je posvetila predvsem razliki med državnim in nacionalnim jezikom in posledicami, ki za govorce in jezikovno politiko izvirajo iz zavedanja novega statusa.

Literarnovedno sekcijo je odprlo predavanje *Mirana Hladnika* o današnjem pomenu prešernoslovca dr. Franceta Kidriča, kakor ga izkazuje citatnost v znanstvenih publikacijah zadnjih let: ostaja nespregledljiv vir informacij kljub temu, da je pozitivistična metodologija v sodobni vedi presežena. Intertekstualne raziskave *Marka Juvana* izhajajo iz systemske teorije, posredovanosti besedila, intertekstualne formiranosti literarnega subjekta in vpetosti raziskovalca v predmet raziskave. Opazovanje vezi med besedili se prilega palimpsestni naravi literature v postmoderni dobi z usledinami in novimi konstelacijami preteklih tem, problemov, idej, predstav in stilemov. *Naume Radičeski* je primerjati pesniški usodi in opusa Aca Karmanova in Srečka Kosovela: njuno brezkompromisno uporništvo, slutnjo novega, nedoločenege sveta in lirsko odprtost, nemir, ki ima tudi moderen, fragmentaren in neizdelan jezikovni izraz, zaradi česar živo odmevata v sodobnem literarnem kontekstu. Probleme o definicijah, funkcijah, recepcijski naravnosti in besedilni strukturiranosti otroške oz. mladinske literature sta obravnavala *Igor Saksida* in *Jadranka Vladova*. Saksida se je mladinske specifikke lotil s stališča perspektiv in ob primerih sodobne ustvarjalnosti opozoril na premike v razmerju med didaktično in drugimi funkcijami. Makedonska referentka pa je predlagala opazovanje posebnosti literarne komunikacije z otrokom, ki izpolnjuje njegove potrebe z ustvarjanjem fikcijskih, tudi nemimetičnih svetov, v katerih se bo znašel kot individualno bitje.

Drugo sekcijsko razpravljanje se je začelo s sklopom folklorističnih vprašanj. *Marija Stanonik* je pregledala zgodovino slovenske in makedonske folkloristike skozi kriterij zapisovanja in redakcije besedil pri Karadiću, bratih Miladinovih in Cepenkovi, ki izhajajo iz predznanstvenega romantičnega pojmovanja folklore v nastajajočih nacionalnih filologijah. *Nina Anastasova - Škrinjarič* je razčlenila baladni obrazec Lepe Vide, ki se pri drugih južnoslovanskih narodih pojavlja kot delni obrazec, tj. drugačna konstelacija skupkov motivov ali modifikacija posameznih satelitskih motivov. S tem je osvetlila veljavnost starejših mnenj o razširjenosti obrazca in razmejivti med kulturami. Verzolog *Aleš Bjelčevič* je osvetlil prisotnosti in razširjenosti južnoslovanskih verznihi vzorcev v slovenski ustni, starejši cerkveni in umetniški literaturi. Taka zgodovinska perspektiva dopolnjuje sliko o kontinuiranem prisvajanju različnih verznihi vzorcev v slovensko izročilo.

O sodobni literarni produkciji, modifikacijah evropskega oz. globalnega literarnega postmodernizma v slovenskem in makedonskem kontekstu sta poročali *Jasna Koteska* in *Alojzija Zupan - Sosič*. Prva je predstavila raziskavo kratke proze 80. in 90. let v obeh literaturah, kjer se v malih zgodbah Stefanovskega, Prokopieva, Cvetanovskega, Mančeva, Andonovskega, Virka, Blatnika, Bratoža, Jančarja in drugih uveljavljajo ironizacija, travestija, degradacija in razpustitev

avtoritet, smrt megararacije, distanca do nacionalne zgodovine in totalne ideologije ter marginalnost, grozljiva telesnost posameznika. Zupan - Sosičeva je obravnavala slovenski roman zadnjega desetletja s stilnim (tradicionalni, modernistični, postmodernistični) in žanrskim pluralizmom (grozljivi, kriminalni, antiutopični, fantastični, potopisni, zgodovinsko-metafizični), inovativno koncepcijo pripovedovalca in perspektive. Ustvarjalnost najmlajše pesniške generacije na Slovenskem je predstavila *Irena Novak - Popov*, ki je odkrivala nove tematske preokupacije, žanrske preference in oblike v zbirkah Zupana, Pikala, Senegačnika, Krambergerjeve in Štegra.

V sočasno potekajoči jezikoslovni sekciji sta bila dva referata posvečena posameznim dejavnostim Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik. *Erika Kržišnik* je prikazala oblikovanje Standardov znanja slovenščine kot tujega jezika. Nekoč enotno testiranje za vse je po novem diferencirano v tri stopnje jezikovne zmožnosti, ki ustrezajo različnim potrebam (za pridobitev državljanstva, za delovno dovoljenje in za vpis na univerzo). *Nataša Pirih - Svetina* pa je govorila o Jezikovni zmožnosti v slovenščini kot drugem jeziku. Skladenjskih vprašanj se je edina lotila *Simona Kranjc*, ki je predstavila zapleteno problematiko Obravnavanje besednega reda v slovenskem jezikoslovju. Sledilo je troje primerjalnih študij med slovenščino in makedonščino. *Lidija Arizankovska* je raziskovala slovenski leksem »že« in njegove makedonske ekvivalente na konkretnih primerih besedil Ivana Cankarja, prevedenih v makedonščino. *Katerina Veljanovska* je predstavila Prevzemanje tujih besed v slovenščini in makedonščini z vidika pravopisa, kalkiranja in morfološke prilagoditve, kjer imajo v zadnjem desetletju v makedonščini prednost morfološko adaptirane tujke pred prevedki in domačimi tvorjenkami. V tretjem referatu je *Emilija Crvenkovska* razvojno prikazala Imena mitoloških bitij v makedonščini, pri čemer je upoštevala tudi slovensko gradivo.

Drugo jezikoslovno sekcijsko zasedanje se je nadaljevalo z referati, ki se tičejo besediloslavne problematike. *Aneta Dučevska* je obravnavala strukturo teksta v šablonskih pravnih dokumentih, kjer je ugotavljala ponavljajoča se odstopanja od slovničnih norm. *Tomaž Sajovic* je v referatu Besedilo, pomen in družba analiziral jezik javnih osebnosti, kar je podprl s primeri iz izjave slovenskega predsednika vlade dr. Drnovška in iz sredstev javnega informiranja. Sociolinguistično temo je predstavil *Marko Stabej* pod širokim naslovom Aktualna sociolinguistična vprašanja slovenskega jezika, zlasti v okviru prisotnosti slovenščine v jezikovnih telesih evropskih organizacij. Na koncu dela jezikoslovne sekcije sta bili predstavljeni dve dialektološki temi: *Kosta Peev* O novejših rezultatih analitizma v zaimenskih oblikah v južnomakedonskih govorih, ki so zaradi zaprtosti (v severni Grčiji) ostali najbolj arhaični med makedonskimi narečji, sodelavka *OLA Vera Smole* pa je govorila o Slovenskih narečjih med drugimi slovanskimi narečji s stališča besedišča.

Na sklepno plenarno zasednje je bil uvrščen skupni referat *Vesne Požgaj - Hadži* in *Mirjane Benjak* o hrvaščini kot izbirnem tujem jeziku v osnovni šoli, za katerega sta avtorici izdelali nov učni načrt. Nadaljevanje je prineslo tudi dvoje premislekov o prenovitvenih prizadevanjih v makedonskem in slovenskem šolstvu. Povezovanje z evropskimi institucijami in zavest o spremembah v demokratični informacijski družbi je v obeh mladih državah pripeljala do pozitivnih sprememb, predvsem bolj fleksibilnih, interdisciplinarno naravnanih programov z večjo mero sodelovanja med učitelji. Premike od tradicionalnega k sodobni koncepciji je v makedonskem izobraževalnem sistemu obravnavala *Stojka Bojkovska*. Rezulate kurikularne preнове v Sloveniji je na konkretnem primeru pouka maternega jezika prikazala *Boža Krakar - Vogel*. Ob najnovejših učbenikih za pouk književnosti je predstavila ponudbo konkurenčnih vsebin, s čimer učitelji dopolnjujejo zelo skrženo jedro kanonskih besedil.

Slovensko-makedonska konferenca je izpolnila pričakovanja obeh strani, saj je medsebojno osvetlila in potrdila paralelna prizadevanja na vseh področjih akademskega raziskovanja. V razmerah, ko je težko dobiti finančno podporo za recipročne obiske, je omogočila osvežitev starih znanstev in prijateljstev in navezavo stikov mlajšim kolegom. Žal je srečanju prisostvovalo razmeroma malo študentov, zato pa je bila atmosfera v predavalnicah Filozofske fakultete in na družabnem spremljevalnem programu nadvse živahna in prisrčna. Za spodbudne pozdravne besede so poskrbeli odpravnik poslov z ambasade Republike Makedonije v Sloveniji gospa

Liljana Naumova Marčetić, gospod Filozofske fakulte dr. Ludvik Horvat in prodekanka Filološke fakultete Blaže Koneski dr. Emilija Crvenkovska. Na slovenski strani so srečanje organizirali Irena Novak - Popov in Marko Stabej, na makedonski Nada Petkovska in Emilija Crvenkovska, oboje pa je povezovala makedonistka v Ljubljani Katerina Veljanovska. Izsledki konference bodo objavljeni jeseni leta 2001 v posebnem zborniku meduniverzitetnih srečanj Oddelka za slovanske jezike in književnosti s skupnim naslovom Srečanja.

Irena Novak - Popov, Irena Veljanovska
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Jezik in slovstvo, Letnik 46, 2000/01, št. 7-8

Marko Jesenšek UDK 811.162.4(091):811.163.6'282(497.4-18)(091)
**STIČNE TOČKE PRI OBLIKOVANJU SLOVAŠKEGA IN
PREKMURSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA**

V okviru ogrske države sta se v 18. stoletju začela oblikovati dva nova knjižna jezika (slovaški in slovenski prekmurski), za katera je bilo značilno, da sta normativno podobno dobivala na podoben način. V prispevku so prikazane nekatere take podobnosti, kljub temu pa njun razvoj ni bil enak — slovaščina je danes samostojen knjižni jezik enega izmed slovaških narodov, prekmurski (knjižni) jezik pa se je sredi 19. stoletja združil z osrednjeslovenskim v t. i. novoslovensčino, tj. v enoten knjižni jezik vseh Slovencev.

Jezik in slovstvo, Letnik 46, 2000/01, št. 7-8

Nataša Jakop UDK 811.163.6'367.635
**FUNKCIJSKA DELITVE ČLENKOV: ZNAČILNOSTI
NAKLONSKIH ČLENKOV**

Prispevek obravnava razvrstitev členkov po njihovi vlogi in stavku, povedi in besedilu. Pomenske skupine členkov po Jožetu Toporišču je pod vplivom prispevkov Ivanke Černelič in delitve členkov v češkem jezikoslovju mogoče združiti v tri oziroma štiri skupine; navezovalni, naklonski (naklonski v ožjem smislu, skladijskonaklonski) in poudarni členki. Podrobneje je obravnavana naklonska vloga nekaterih členkov in značilnosti skladijskonaklonskih členkov *naj* in *ali*.

Jezik in slovstvo, Letnik 46, 2000/01, št. 7-8

Miran Hladnik UDK 82.09(497.4):929 Kidrič F.
FRANCE KIDRIČ DANES

France Kidrič je kljub temu, da je za današnje literarne zgodovinarje sinonim neprijubljenega pozitivističnega biografizma, v svoji generaciji ohranil prvo mesto, še bolj presenetljivo pa je, da je zaradi bogastva podatkov, ki jih je prispeval, še vedno na prvem mestu med referencami v najnovejši prešernoslovski literaturi. Prestevanje citatov v zadnjih petih letnikih treh osrednjih slovenskih literarnovednih revij (Slavistični reviji, Jeziku in slovstvu in Primerjalni književnosti) je pokazalo, da se v stroki sicer najpogosteje sklicujemo na Janka Kosa, Matjaža Kmecla, Franca Zadravca, Borisa Paternuja in Dušana Pirjevca. Med citiranimi avtorji starejše generacije postopoma prepuščajo prostor mlajšim.

Jezik in slovstvo, Letnik 46, 2000/01, št. 7-8

Matevž Kos UDK 821.163.6.09"1900/1920":1 Nietzsche F.
ŠORLI, ALBREHT, NIETZSCHE

Razprava obravnava odmeve Nietzschejeve filozofije v literaturi Iva Sorlija in Frana Albrehta. Pri Sorliju v noveli *Hic Rhodus!* (1902-1903) in romanu *Človek in pol* (1903), pri Albrehtu pa v pesniški zbirki *Mysteria dolorosa* (1917).

Jezik in slovnstvo, Vol. XLVI (2000/01), No. 7-8

Nataša Jakop

UDK 811.163.6:367.635

**A FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF PARTICLES:
CHARACTERISTICS OF MODAL PARTICLES**

The article presents a model for classifying particles according to their function on the clause, sentence, and text levels. The semantic categorisation of particles by Toporišič is combined with a system proposed by Ivanka Černelič (and based on particles categorisation in Czech linguistics) to produce a model comprising three (or four) groups of particles: cohesive, modal (modal particles in the narrow sense and mood particles), and emphatic. The second part includes a detailed analysis of several modal particles and of the mood particles *naj* and *ah!*.

Jezik in slovnstvo, Vol. XLVI (2000/01), No. 7-8

Matevž Kos

UDK 821.163.6:09*1900/1920*1 Nietzsche F.

ŠORLI, ALBREHT, NIETZSCHE

The article discusses echoes of Nietzsche's philosophy in literary works by Ivo Šorli and Fran Albreht, more specifically in Šorli's short story *Hic Rhodus!* (1902-1903) and his novel *Clowek in pol* (Man and a Half, 1903), and Fran Albreht's collection of poems *Mysteria dolorosa* (1917).

Jezik in slovnstvo, Vol. XLVI (2000/01), No. 7-8

Marko Jesensšek

UDK 811.162.4(091):811.163.6:282(497.4-18)(091)

**SIMILARITIES IN THE FORMATION OF THE SLOVAK AND
PREKMURSKI LITERARY LANGUAGES**

In the 18th century Hungarian state, two new literary languages emerged (Slovakian and Slovenian Prekmurški) whose normative design was shaped in a similar way. Several of these similarities are discussed in the article. However, the subsequent development of the two languages proceeded along different paths: today Slovakian is an independent literary language of one of the Slavic nations, while the Prekmurški literary language merged with the central Slovene into the so-called new Slovene, i.e. a uniform literary language of all Slovenes.

Jezik in slovnstvo, Vol. XLVI (2000/01), No. 7-8

Miran Hladnik

UDK 82.09(497.4):929 Kidrič F.

FRANCE KIDRIČ TODAY

Although in contemporary literary history France Kidrič is a synonym for unpopular positivist biographism, he still holds primacy in his own generation: even more surprisingly, he remains the most quoted author in recent Prešerian literature, thanks to the wealth of data he compiled. Citation statistics for the three central Slovene journals of literary history (*Slavistična revija*, *Jezik in slovnstvo*, *Primerjalna književnost*) in the last five years show that the most quoted authors in the field in general are Janko Kos, Matjaž Kmecl, Franc Zadratvec, Boris Paternu, and Dušan Pirjevec. In the literary history citation lists, older generations are increasingly giving way to younger ones.

Jezik in slovstvo, Letnik 46, 2000/01, št. 7-8

Nina Šoba

UDK 821.163.6.09 Flisar E.

KAKO BRATI FLISARJEVE ZADNJE TRI ROMANE?

Prispevek obravnava zadnje tri romane Evalda Flisarja. Pokaže, da so z vsebinskimi ogradjami — potovanji — logični nasledniki njegovih potopisov. Dokazuje, zakaj bi jih lahko poimenovali tudi kot Flisarjeva »trilogija«, čeprav to dobesedno niso. Na koncu obravnava vprašanje, ali kljub sorodnostim dela še ali znova lahko ostanejo zanimiva za bralce, in zaključuje z namigom (ki šele vabi k razmišljanju), ali morda njegovo vpletanje azijskih filozofij in ved (modrostnih veščin) le ne zavaja kakega duhovno izpraznjenega in rešitve željnega Zahodnjaka.

Jeziik in slovstvo, Vol. XLVI (2000/01), No. 7-8

UDK 811.163.6:074.8

A FUNCTIONAL CLASSIFICATION OF PARTICLES
CHARACTERISTICS OF MORAL PARTICLES

The article presents a model for classifying particles according to their function on the clause, sentence, and text levels. The greater orientation of particles by Toporalik is confirmed and supplemented by the author's analysis of particles in the texts proposed by Tomica (cognitive) and based on particles and grammatical (Czech) functions to produce a model comprising them (a first group of particles contains modal (moral) particles in the narrow (narrow) sense of the term, and a second group contains particles in the broad (broad) sense of the term). The second part includes a detailed analysis of several modal particles and of the modal particles *ky* and *ad*.

Jeziik in slovstvo, Vol. XLVI (2000/01), No. 7-8

UDK 811.163.6:074.8

SOVEL ALBERTI, NORTSCHKE

The article discusses notions of Nietzsche's philosophy in literary works by Leo Solov' and Fritz Alberti, more specifically in Solov's short story *Die Reue* (1919, 1943) and his novel *Christe, so viel* (Man and a Host, 1963), and in Alberti's collection of poems *Allyson's Abenteuer* (1917).

Jeziik in slovstvo, Vol. XLVI (2000/01), No. 7-8

UDK 821.163.6:09

HOW TO READ FLISAR'S THREE LATEST NOVELS?

The article analyses Ewald Flisar's three latest novels. In their thematic frameworks — travels — they are shown to be a logical continuation of his travelogues. Although strictly speaking they are not a trilogy, it is argued that they might be regarded as one. The final part of the article explores whether the texts are or remain interesting for readers despite their similarities, implying (or inviting further consideration of the possibility) that the author's introduction of Oriental philosophies and wisdoms might mislead a spiritually empty, salvation seeking Western individual.

Jeziik in slovstvo, Vol. XLVI (2000/01), No. 7-8

UDK 821.163.6:09

FRANCE KIDREČ' TODAY

Although in contemporary literary history France Kidreč' is a synonym for utopianism, he still holds primary, or in some generative sense more appropriate, he remains the most quoted author in recent Predkrainian literature, thanks to the wealth of data he compiled. Christian studies, as the three parts *Stvaranje, tvorba, stvaranje* (History (Narration) *stvaranje*, *zgodba*, *zgodovina*, *zgodba* *stvaranje*) in the last five years show that the most quoted author in the field in general is the author Karel Mikulaj. France Kidreč' works *Stvaranje* and *Pravna Pripoved* by the literary history author have other generative, or increasingly going way, or stronger ones.